

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**EŞİTSİZLİĞE KARŞI BİR TOPLUMSAL HAREKET
OLARAK İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ**

Hazırlayan

Gazel ULUER

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Melek Halifeoğlu

Bingöl-2021

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**EŞİTSİZLİĞE KARŞI BİR TOPLUMSAL HAREKET
OLARAK İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ**

Hazırlayan

Gazel ULUER

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Melek Halifeoğlu

Bingöl-2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	viii
RESİM LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1.MODERNİZM/POSTMODERNİZM VE TOPLUMSAL HAREKETLER	7
1.1.MODERNİZM VE MODERN DÖNEM ÖZELLİKLERİ	8
1.1.1.Modernizmin Bunalımı	10
1.2. POSTMODERNİZM	13
1.2.1.Postmodern Dönem Özellikleri.....	14
1.2.2. Marksizmin Dönüşümü.....	16
1.2.3.Postmodernizm ve Feminizm.....	18
1.3. TOPLUMSAL HAREKETLER	21
1.3.1.Yeni Toplumsal Hareketler	23
1.3.1.1.Kaynak Mobilizasyonu Teorisi	25
1.3.1.2. Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler	26
1.4. POSTMODERN TOPLUM VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	27
İKİNCİ BÖLÜM	29
2.TÜRKİYE'DE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	30
2.1.YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİ ORTAYA ÇIKARTAN KOŞULLAR	30
2.2.DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 1980 ÖNCESİ SINIFSAK, KÜLTÜREL VE SAVAŞ KARŞITI HAREKETLER	33
2.2.1.İşçi Hareketi	33
2.2.2.İkinci Dalga Kadın Hareketi	37
2.2.3.Savaş Karşıtı Hareketler.....	41
2.3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	45
2.3.1. Çevre Hareketi	45
2.3.1.1.Gezi Parkı	50

2.3.2.LGBTİ Hareketi	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	54
3. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ.....	54
3.1. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN TARİHSEL DÖNEM KOŞULLARI	54
3.2.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN KURULUŞU	56
3.3. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN ÖRGÜTSEL YAPISI	61
3.4.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİNİN AMAÇLARI	65
3.4.1.İnsan Hakları	68
3.4.2. Uluslararası Çocuk Yılı.....	69
3.5.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN FAALİYETLERİ	73
3.5.1.Kreş Kampanyası	74
3.6.KADINLARIN SESİ GAZETESİ	77
3.7.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN FEMİNİZME YAKLAŞIMI..	81
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	89

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım *“Eşitsizliğe Karşı Bir Toplumsal Hareket Olarak İlerici Kadınlar Derneği”* adlı çalışmanın, proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

__ / __ / __

İmzası

Gazel ULUER

ÖZET

Tarihin her çağında toplumlar, yaşam biçimleri üzerinde etkili olan düşünce perspektifleri geliştirir. Bu perspektifler, yaşanan toplumsal gelişmelerin ışığında paradigmaya dönüşür. Postmodernizm de daha önce dünyayı etkileyen modernizm paradigmasıyla kendini inşa etmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan toplumları etkisi altına alan postmodernizm; sosyal, kültürel ve siyasal etkileriyle sosyolojik bir yaklaşım olarak literatürde yer edinmiştir. Kendini karşı modernlik olarak sunan bu yeni toplumsal durum çeşitli yerel, etnik, dinsel, ideolojik küçük anlatıları ön plana çıkartmıştır.

Postmodernizmin oluşturduğu yeni kimlikler, yeni toplumsal hareketler bağlamında özerklik ve farklılık gibi değerlerle bütünleşmiştir. Bu çalışmada postmodernizmin ortaya çıkardığı değerler çerçevesinde, kimlik kavramının değişiminin ve gelişiminin nasıl olduğu ve yeni toplumsal hareketler arasındaki bağı incelenecektir. Yeni toplumsal hareketlerin nasıl bir süreçte ortaya çıktığı, dönüşüm sürecinin temel özellikleri ve eski toplumsal hareketlerden farklı olarak; aktörler, temalar, değerler ve hareket biçimlerinde önem taşıyan ve hareketlere yön veren köklü değişimlerin etkileri anlatılacaktır.

Yeni toplumsal hareketlerin yeniliği, kendini nasıl bir toplumsal bağlam içerisinde tanımladığı ve hangi talepleri dile getirdiği; bu taleplerin kurumsallaşma ya da örgütlenme noktasındaki etkisi sınıf ve kimlik kavramlarıyla ele alınacaktır. Yeni toplumsal hareketlerin anlaşılması açısından kimlik siyasetinin toplumun tabanına yayılarak daha geniş bir alanda yer bulmasını sağlamaya yönelik en önemli oluşum olan toplumsal hareketlerden; işçi hareketi, ikinci dalga kadın hareketi, savaş karşıtı hareket, çevre hareketi ve LGBT hareketi incelenecektir. 1980'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de yükselen feminizm hareketiyle bağlantılı olarak İlerici Kadınlar Derneği (İKD) ele alınacaktır. Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-politik ortam göz önüne alınarak; İlerici Kadınlar Derneğinin sınıf ve kimlik eksenindeki rolü, amaçları ve faaliyetleri anlatılacaktır. Kadınların eziliş biçimleri üzerindeki bilgiler arttıkça kadının özgürlük hareketinin tanımlaması da aynı ölçüde zorlaşmaktadır. Kadın hareketleri kendi içinde kadının ezilmişliği konusunda ortak bir anlayış benimsemekle birlikte bunun çözümleri konusunda birbirinden farklı stratejiler geliştirmektedir. Kadınların kurtuluşunu, sömürünün ve sınıfların ortadan kalkmasıyla mümkün

olabileceğini savunan İKD'liler kendilerini feminist olarak tanımlamazlar. Çünkü sadece kadınların kurtuluşunu değil tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin kurtuluşunu savunurlar. Bu noktada sosyalist kadınların feminist kadınlara yönelik yaptıkları eleştirilerle bağlantılı olarak kadınların bir örgütü nasıl kurup geliştirdikleri; İKD'nin örgütsel ve ideolojik yapısı Kadınların Sesi gazetesi taranarak aktarılacaktır. Son olarak ise İKD'nin feminist hareketle bağlantısı ve feminizme bakış açısı üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

In all ages of history, societies have developed thought perspectives that have an impact on their way of life. These perspectives have become a paradigm in light of the social developments. Postmodernism has also built itself with the paradigm of modernism that has previously influenced the world. Postmodernism that affects developed and developing societies; it has gained a place in the literature as a sociological approach with its social, cultural and political effects. Presenting itself as a counter-modernity, this new social situation has brought to the fore various local, ethnic, religious and ideological small narratives.

The new identities created by postmodernism are integrated with values such as autonomy and diversity in the context of new social movements. In this study, the change and development of the concept of identity within the framework of the values revealed by postmodernism and the connection between new social movements will be examined. How new social movements emerge in a process, unlike the basic characteristics of the transformation process and the old social movements; the effects of radical changes that are important in actors, themes, values and forms of movement and that drive movements will be explained.

The innovation of new social movements, how it defines itself in a social context and what demands it expresses; The effect of these demands on institutionalization or organization will be discussed with the concepts of class and identity. In terms of understanding new social movements, identity politics is one of the most important formations aimed at spreading to the base of society and finding a place in a wider area; The Labor Movement, the second-wave women's movement, the antiwar movement, the environmental movement and the LGBT movement will be examined. In the second half of the 1980s, the Progressive Women's Association will be examined in connection with the rising movement of feminism in Turkey. Taking into account turkey's socio-political environment; The role, objectives and activities of the Progressive Women's Association on the axis of class and identity will be explained. As information about the way women are oppressed increases, it becomes equally difficult for the women's liberation movement to define. Women's movements adopt a common understanding of women's oppression in themselves, but develop different strategies for their solutions. IKDs who argued that women's liberation,

exploitation and the destruction of classes were possible did not identify themselves as feminists. Because they defend not only the salvation of women, but the salvation of all oppressed and exploited. At this point, how women founded and developed an organization in connection with the criticism of feminist women; The organizational and ideological structure of IKD will be scanned and transmitted by the Women's Voice newspaper. Finally, IKD's connection to the feminist movement and its perspective on feminism were emphasized.

KISALTMALAR

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
- BMDÇHB: Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Hakları Bildirgesi
- CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
- DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
- DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- DSİP: Devrimci İşçi Sosyalist Partisi
- GDO: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
- GKR: Genel Kurul Raporu
- IMF: International Monetary Fund
- İHD: İnsan Hakları Derneği
- İİSB: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
- İKD: İlerici Kadınlar Derneği
- İLO: International Labour Organization
- KÖGEF: Kıbrıs Öğrenim ve Gençlik Federasyonu
- LGBTT: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel
- MC: Milliyetçi Cephe Koalisyonu
- MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
- MSP: Milli Selamet Partisi
- SDP: Sosyal Demokrat Parti
- SODEV: Sosyal Demokrasi Vakfı
- SSK: Sosyal Sigorta Kurumu
- TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TEP: Türkiye Emekçi Partisi
- TİP: Türkiye İşçi Partisi
- TKP: Türkiye Komünist Partisi

TÖB-DER: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

UÇY: Uluslararası Çocuk Yılı

UDKF: Uluslararası Demokrat Kadınlar Federasyonu

ÜGD: Ülkücü Gazeteciler Derneği

YTH: Yeni Toplumsal Hareketler

s: Sayfa

vd: Ve diğerleri

md: Madde

vb: Ve benzerleri

yy: Yüzyıl

RESİM LİSTESİ

Görsel 3.1. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.2. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.3. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)
Görsel 3.4. Kadınların Sesi Gazetesi, (1979)
Görsel 3.5. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.6. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.7. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.8. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)
Görsel 3.9. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)
Görsel 3.10. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)
Görsel 3.11. Kadınların Sesi Gazetesi, (1979)
Görsel 3.12. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)
Görsel 3.13. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)
Görsel 3.14. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)
Görsel 3.15. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)
Görsel 3.16. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)

GİRİŞ

Toplumsal değişme sosyolojinin ve siyasetin en temel konularından biridir. 19. yüzyılda Batı’da tarıma dayalı geleneksel ekonomik modelden modern ve endüstri ekonomisine dayalı üretim biçimine geçiş yaşanmıştır. Özellikle ekonomik gelişim ve sosyal yapının değişimi; toplumsal rollerin değişmesine ve bunun sonucunda kimlik problemlerine neden olmuştur. Modernizmle birlikte kimlik artık bireyler tarafından oluşturulmak zorundadır. Özellikle yeni toplumsal yaşamın bireye yüklediği sorumluluklar ve rollerle geleneksel kimlik oluşumları yerini değişken bir kimlik anlayışına bırakmıştır.

Anthony Giddens (2010, s.28-29) moderniteyi genel bir anlamda açıklayarak “ilk kez feodalizm sonrası Avrupa’da ortaya çıkan ancak 20. yüzyılda giderek dünya çapında tarihsel etkiye sahip olan kurumlar ve davranış biçimleri” olarak ifade etmiştir. Modernite başta ulus-devlet anlayışı olmak üzere birçok toplumsal form üretmeye başlar. Sosyo-politik bir varlık olan ulus-devlet anlayışı birçok geleneksel düzen biçimiyle karşıtlık halindedir. Savunulan paradigmalarda belirli bir ilke ne kadar kökleşmiş olursa olsun yeni fikirler ve bulgular ışığında değiştirilmeye açık olması beklenir ve bu durum moderniteyi özünde gelenek-ötesi bir düzene kaydırır. Geleneksel kültürde birey kavramı ve bireysellik önemsenmezken modern toplumların ortaya çıkışı ve daha özelde işbölümünde farklılaşmayla birlikte birey, ilgi odağı olmaya başlar. Batıdaki en güçlü modernlik yaklaşımı, akılcılığın; geleneksel olarak adlandırılan toplumsal bağları, duyguları ve inançları yıkıma uğrattığı düşüncesine dayanan yaklaşımdır (Giddens, 2010, s.28-50). Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından sert bir şekilde kopartır. Modernliğin getirdiği değişimler önceki zamanlarda oluşan değişimlere oranla daha yoğun ve daha kapsamlı bir şekilde meydana gelir. Modern toplumsal kuramları geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran özelliklerin başında değişim hızı gelmektedir. Bu durum teknoloji alanında belirgin bir biçimde görünse de hemen hemen bütün alanları etkilemiştir. Değişim kapsamı açısından da dünyanın birçok farklı bölgesi birbiriyle bağlantı kurarak toplumsal dönüşüm dalgalarının hızla yayılmasını sağlamıştır (Giddens, 2014, s.12-18)

Modernizmin üst dilleri, üst teorileri ve üst anlatıları önemli farklılıkların üzerini örtme eğilimini göstermektedir. Bu noktada postmodernizm “ötekiliğin, özellikle farklılıktan, cinsiyetten ve cinsellikten, ırk ve sınıftan, zamansal (duyarlılık kümelenmeleri) ve mekânsal coğrafi yerleşmeler ve yerinden kopmalardan kaynaklanan sayısız biçimini” teslim etmek bakımından önemli olmuştur (Huysens, 1984, s.50).

Postmodernizmle beraber toplumların sınıf yapısı eskiye göre değişmiş ve bu nedenle de eskinin sınıf temelli toplumunun yerini yeni orta sınıflar almaya başlamıştır. Böylece sınıf temelli toplumsal kurtuluş düşünceleri etkisini kaybetmiş ve bu doğrultuda kültürel kimliklere dayanan yeni toplumsal hareketler oluşmuştur. Bu süreçte sınıf temelli olmaktan ziyade kimlik temelli olduğu savunulan feminizm, insan hakları, ekolojik denge, barış hareketi, işsizlik ve nükleer karşıtlığı gibi birçok toplumsal hareket gündeme gelir (Harvey, 2010, s.23-55).

Öte taraftan radikal katılım tarzları modern toplumsal yaşamda yaygın bir önem kazandıkça, toplumsal hareketler gelecekteki değişimlere öncülük eder. Modernliği herşeyden önce kapitalizm veya endüstriyalizmle ilişkilendiren görüşlere göre işçi hareketleri asıl toplumsal hareketlerdir. Giddens (2014, s.156) toplumsal hareket tiplerini işçi hareketleri, barış hareketleri, ekolojik hareketler (karşı-kültür) ve ifade özgürlüğü yanlısı/demokratik hareketler olmak üzere 4 gruba ayırmıştır. İşçi hareketlerinin çıkış noktasını ve eylem alanını sınırlı gördüğü için bunları kapitalist girişimciliğin yayılmasıyla ortaya çıkan mücadeleci birlikler olarak tanımlar.

Yeni toplumsal hareketler kamu politikalarını, bürokratik yapıları, yaşamın yozlaşmasını, küresel düzeni ve özünde sistem tarafından dayatılan tüm ilişkileri eleştirmektedir. Tüm bu özellikler yeni toplumsal hareketlerin klasik toplumsal hareketlerden farklı olduğu birçok özelliğine işaret etmektedir. Klasik toplumsal hareketlerde grupların siyasi partilerle yakın bir bağı bulunurken, yeni toplumsal hareketler herhangi bir siyasi oluşumun yapısına katılmayı reddeder. Aynı zamanda, program ya da stratejiyle başlayan eylemler sonrasında yeni hareketlerle; kızgınlık, öfke, korku, gurur ve keyif duygularıyla şekillenir. Başka bir ifadeyle, asıl olarak duygunun eyleme dönüşmesiyle hareketler başlamakta ve öfke duygusunun yarattığı ahlaki şokla birlikte hareketler kurumlara, şehirlere ve ülkelere yayılmaktadır (Dede, 2018, s.110).

Farklı meslek ve uzmanlık alanlarına sahip olan aktörler, tek bir sınıf veya kimlik altında bir araya gelmez. Dolayısıyla homojen bir biçimde tanımlayamayacağımız bu birliktelikler, hareketlerin taleplerine, eylemlerine ve politikalarına yansır. Örneğin bireysel toplumsal onur talebi ve onurlu bir yaşam istemi hareketlerde sıklıkla ifade edilenler arasındadır.

Küreselleşmeyle birlikte bilgi ve iletişim alanları değişmeye başlamış ve teknolojik uygulamalara yönelik yeni sermaye alanlarına odaklanılmıştır. Böylece, serbest pazar nosyonu yeni bir ideolojiyi içerecek biçimde yeniden tanımlanmıştır. Aynı zamanda bu dönemde etnik ve dini savaşlar tüm dünyaya yayılarak ulus-devletlerin politikalarını şekillendirmiş ve devletleri etkileyen sorunlar küresel bir boyut kazanmıştır. Bu değişim kendisini toplumsal hareketlerde de göstermiştir. Öte taraftan teknolojik değişimler ve sermayenin alan değişimi insani ilişkinin biçimlerini de etkiler. İnternetin, kablosuz ağların ve dijital iletişim platformunun kullanılması “kitlesel öz iletişimi” ortaya çıkartmıştır. İletişimin kitlesel olması, bireyin tüm çevresiyle sınırsız bir bağlantı kurmasını sağlar. Böylece birey ağlar oluşturarak toplumsal kurumlar karşısında özerklik inşa etme imkânı bulur. Bu doğrultuda küresel toplumsal hareketlerde çoğul kimlikler, hareketin kimliği; küresel demokrasi ise hareketin hedefi haline gelir. Bu doğrultuda yeni toplumsal hareketler çevrecilik, barış, etnisite, anti-nükleer ve cinsel kimlik gibi temalar etrafında dolaşma imkanına erişir (Dede, 2018, s.161-178).

Yeni toplumsal hareketler, kendisinden önceki modern dönemin büyük anlatılarına nazaran toplumsal dönüşümde farklı bir bakış açısı getirir. Bu ise bireylerin çıkarlarının salt bir biçimde ekonomiyle ilişkilendirilmemesini sağlayan farkındalık düzeyidir. Endüstri toplumlarındaki sosyal hareketler sınıf temelli olduğundan dolayı daha bütüncül bir olgudan hareket ederek siyasal bir özellik barındırırdı. Yeni toplumsal hareketlerde ise farklılık, kimlik ve çoğulculuk gibi kavramlar siyaset anlayışına yol vermiştir. Bu konuda alanın önemli düşünürleri arasında olan Michael Hardt ve Antonio Negri (2004:114) sınıf üzerinden bir demokratik işleyişin çok mümkün olmadığını belirtir. Hardt ve Negri’ye göre demokrasinin kimlik üzerinden şekillenmesinin gerekliliğinin yanında siyasal eylemin gerçekleştirilebilmesi de çokluk şartına bağlıdır (Işık, 2015, s.29-31).

Yeni toplumsal hareketlerin kökenlerinin 1960'lı yıllarda Berkeley'den; Paris ve Berlin'e yayılan öğrenci hareketlerinden doğduğu savunulur. Protesto eylemlerinin varlığı ve hareketlerin merkezine aldığı duyarlılık bir kültürel dönüşümü de beraberinde getirmiştir (Morin, 1998, s.113). Bu dönüşümden çevresel, feminist, gay ve lezbiyen tüketici, anti nükleer, barış grupları ve birçok gücün bir noktada toplanmasına karşı çıkan endüstriyel demokrasi de etkilenir.

Toplumsal hareketler alanındaki kültürel yönelimlerden sonra yeniden gündeme gelen kimlik konusu halen karmaşık bir kavramdır. Bu durumun nedeni kavramın içeriğinin büyük ölçüde genişletilmesidir. Toplumsal hareketleri çözümlenmek amacıyla ortaya atılan kimlik yönelimli kuramlarda hareketler, var olan düzeni ve yerleşik normları sorgulayarak yeni değer ve hayat tarzlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Çayır, 1999, s.748). Özellikle bireylerin tek başına çözüm bulamadığı sorunlar karşısında ortak bir kimlik oluşturmaya çalışması yeni toplumsal hareketleri ortaya çıkartan nedenlerdendir. Batı toplumlarında hızlıca büyümeye başlayan feminist, çevreci ve savaş karşıtı hareketler gibi yeni toplumsal hareketlere yönelik araştırmalarda kolektif kimlik arayışı önemli bir yer tutmaktadır. İşçi hareketlerinin amaçlarından olan kaynakların yeniden dağıtımı; yeni hareketlerle kültürel değişimlerin sağlanması ve yeni kimliklerin inşasını hedefler (Lee, 2008, s.36).

Toplumsal hareketler 1980 yılı öncesinde sınıfsal ve kültürel olarak şekillenmiş ve bu doğrultuda feminist (ikinci dalga) kadın hareketi, işçi hareketleri ve savaş karşıtı hareketler olarak gündeme gelmiştir. 1980 yılı sonrasında ise yeni toplumsal hareketler kimlik temelli olup LGBTİ, çevre hareketi, barış hareketi ve feminizm gibi alanlarda genişleme göstermiştir. Bu hareketlerden birisi olan feminist hareket, kadınların değişim için bir araya geldiği hareketler olarak nitelendirilebilirler. Özellikle kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılır ve kadınların eğitimi için toplumsal ve kültürel konulara ağırlık verilir. Türkiye'de "erken dönem" olarak bilinen Osmanlı Kadın Hareketi; Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi (Birinci Dalga), 1980 sonrası (İkinci Dalga) Kadın Hareketi ve 1990'lardan sonra gelişen Üçüncü Dalga Kadın Hareketi olarak dönemlere ayrılabilir (Birkalan Gedik, 2015, s.112). 1980'lerde kadın konusu ve devlet feminizmi eleştirilecek birçok reform istemi sunmuştur. Siyaset, istihdam, eğitim, medya ve şiddet, kadın tarihinin haritalandırılması ve göç gibi temalar çalışma

konularının başında gelir. Türkiye’de 1990’larda gelişen LGBTT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel) hareketi feminizmin ötesinde önemli bir dönüm noktası yaratmıştır. Genel anlamda eşcinsellere karşı olumsuz tutum ve davranışlar olarak tanımlanan homofobiye karşı birleşen hareket, buluşmalar düzenleyerek ve yayımlar yaparak bir farkındalık ve bilinç oluşturmayı hedeflemiştir (Birkalan Gedik, 2015, s.119).

Öte taraftan Kapitalizme ve sermaye sınıfına mündemiç olan daha az maliyetle daha fazla artık değer üretme amacı işçinin daha kötü koşullarda, daha çok saat çalışması ve daha az kazanması anlamına gelir. Emek yani işçi sınıfı bu açıdan kendisi için eyleme geçmeli ve sermaye sınıfıyla tüm varoluşsal süreçlerde mücadelesini sürdürmelidir. Ancak Türkiye’de özellikle 1960’lı yıllara kadar işçi hareketinde ya da sosyalist siyasette herhangi bir sistemli kadın yapılanmasından bahsedilemez. Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısı, çalışma koşullarının yetersizliği, oluşan baskılar ve daha birçok nedenden dolayı işçi ve sosyalist hareketlerin kitlelere mal olamaması işçi ve sosyalist hareketin bütününde bir kitleselliğin olmadığını gösterir (Akal, 2003, s.23).

1960’lı yılların sonu ve 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren binlerce kadının sosyalist harekete dâhil olması işçi hareketinde daha önceden var olan kadınlara güç katmıştır. Dolayısıyla kadınların yasal partilerde ya da *Devrimci-Yol*, *Devrimci-Sol*, *Kurtuluş* gibi çeşitli sol fraksiyonlar arasında yer aldığı görülür. Fakat 1970’li yıllarda faaliyet göstermiş olan kadın hareketleri ya da siyasal varlıkları ait oldukları partinin ya da yapılanmanın üyesi kimliğiyle öne çıktığından kadının öznel varlığı ikincilleştirilebilmiştir. Dolayısıyla bir tarihsel dönem aralığında kadın kimliğinin yok sayılmasının yoğun yaşandığı söylenebilir. İlerici Kadınlar Derneği (İKD) tüm bu olumsuz koşullara rağmen var olmayı başarmıştır. Çalışmanın inceleme nesnesi olan İKD de, başta Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) Türkiye’de bir kadın örgütünün kurulmasının gerekliliğine yönelik düşüncesi üzerine kurulur. Bu bağlamda kadın örgütlenmelerine dair yapılan eleştirilerin haklı olduğu ifade edilebilir. Öte taraftan İKD sınıf temelli bir kadın örgütlenmesi olarak ortaya çıkmış olsa da işçi-sermaye arasındaki genel mücadelede pratiğinden merceğini Türkiye özelinde kadının kapitalizmde karşılaştığı farklı veçhelere de yöneltmiştir.

Bu bağlamda bir toplumsal sınıf hareketinin parçası olması onu eski toplumsal hareketler içinde değerlendirmemize imkân verir. Ancak bununla birlikte, İKD'nin yayınlarından söylemlerinden ve pratiklerinden yola çıkarak birçok politik ve teorik amacını yeni toplumsal hareketlerle ilişkilendirmek de mümkündür. Zira dernek özünde sistem karşıtı bir harekettir ve aynı zamanda yeni toplumsal hareketler içinde ele alınan feminizmin sorunsallaştırdığı meselelere ilişkin ortak paydaya da sahiptir.

Yeni toplumsal hareketler ortaya çıktığı toplumlardan bağımsız gelişmemiştir. Toplumda ortaya çıkan değişim ve dönüşüm toplumsal hareketleri etkilemiş; hareketlerin etki alanı, amacı ve uygulama şekli gibi birçok etmen bu dönüşümle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Hareketleri yeni yapan özellik değişimden ziyade rahatsız olunan konulara dikkat çekmeleridir. Bu doğrultuda İKD'de de eşitlik, ilerleme ve barış ilkelerinin inançlı savunucusu olduğunu belirtir ve bu hedeflere ulaşmak için birçok faaliyette bulunur. TKP ile organik bağı olan İKD, Genel Merkez'in planları doğrultusunda tüm Türkiye'de ortak etkinlikler düzenleyerek daha fazla kadına ulaşma çabasıdadır. Çünkü dernek sadece kadınların toplumsal ya da bireysel sorunlarının ifade edildiği bir cinsiyet mekânı değil, aynı zamanda politik bilincin oluşmasında temel uğrak noktalarından biridir. Bu doğrultuda İKD, üyesi olan kadınların siyasal bilinçlerinin gelişmesi doğrultusunda eğitimler vermiş; bir sivil örgüt olarak baskı gücü oluşturmak amacıyla açılan kampanyalara imza toplamıştır. Kolektif bir bilinç oluşturma saikiyle hareket eden derneğin örgütlenme faaliyetlerinin pekiştirici unsuru, her hafta düzenli olarak verilen Eğitim Araştırma Komisyonunun hazırladığı eğitimlerdir. *“Kadın ve Eğitim, Kreş Sorunu, Konut Sorunu, Beslenme Sorunu, Aile, İşsizlik, Pahalılık ve Kadınlar, Barış Savaşımında Kadınlar, Kadın ve Faşizm, Emeklilik Sorunu, Kapitalist Toplumda Kadınlar”*, başlıklarıyla eğitimler verilmiştir (Akal, 2003, s. 147-170). Söz konusu eğitimler, bir yandan kadınların kişisel yetkinliklerinin geliştirilmesine yardımcı olurken diğer yandan toplumsal bilincin yükselmesinin itici unsuru olarak kadına önemli bir özne sorumluluğu yüklemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MODERNİZM/POSTMODERNİZM VE TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1.MODERNİZM VE MODERN DÖNEM ÖZELLİKLERİ

Modernizm, Rönesans ve Reform hareketleriyle şekillenen, 16. ve 17. yüzyıllarda Batı'da oluşan bir düşünce hareketi olarak 18.yüzyıldan sonra gelişmeye başlayan ve 20.yüzyıldan II. dünya savaşına kadar etkileri oldukça fazla hissedilen fikir ve sanat akımıdır.

Modernleşme farklı düzeylerde karşımıza çıkar. Sosyal açıdan modernleşme, orta sınıf ve işçi sınıfının yer aldığı daha çok ekonomi yönelimli kapitalist bir iktisat anlayışıyla ilişkilidir. Siyasal modernleşmede mutlak monarşilerin yerini anayasal ve demokratik yönetimlerin yer alması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Kültürel açıdan modernleşme ise, aydınlanma fikir ve görüşlerinin benimsenmesi ve yayılması biçiminde ortaya çıkmıştır (Heywood, 2007, s.27).

Modernizm, siyaset bilimi disiplini içerisinde aydınlanma düşüncesiyle birlikte ele alınmaktadır. Bu açıdan aydınlanma düşünürleri ve takipçileri arasında farklı tanımlar bulunmaktadır. Bu bağlamda; Abel Jeanniere (1994, s.16), moderniteyi “eskiye ait olmayan ve farklı yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak” olarak tanımlamıştır. Modern oluşumun köklü bir değişmeden sonra ortaya çıkması adlandırdığını ve sadece insana değil çevresine de uygulandığını belirtmektedir. Günümüzün önde gelen toplum bilimcilerinden Alain Touraine (2010, s.6-20) modernlik düşüncesini şöyle tanımlar:

“İnsanın yaptığıyla bir olduğunun, dolayısıyla da bilim, teknoloji ya da yönetimin daha etkili kıldığı üretimle, toplumun yasayla örgütlenmesi ve çıkarların, ama aynı zamanda da tüm kısıtlamalardan kurtulma isteğinin harekete geçirdiği kişisel yaşam arasında bir denklik ilişkisinin olması gerektiğinin olumlanmasıdır.”

Touraine, modernliği sadece değişim ya da olaylar silsilesi olarak tanımlamanın yanlış olacağını belirtir. Çünkü modernlik; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari konularda da etkinliğini sürdürerek bu oluşumların yaygınlaştırılmasına yardımcı olur. Bundan dolayı modernlik toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerindeki değişimi içerir. Bu bölümler ise şöyle sıralanabilir; ekonomi, aile yaşamı, siyaset, din ve sanattır. Touraine, modernleşme sürecinde önemli bazı dönüm noktaları olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, 14.yy. ve 18.yy. arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde modern yaşam tarzı bazı gelişmelere paralel bir şekilde değişmiştir. Nüfus artışı yaşanmış ve şehirlere göçler çoğalmıştır. Şehirleşme süreci insanları geleneksel

sosyal birimlerden kopartmış ve şehirlerde toplumsal, siyasal ve iktisadi dinamizmin hızlanmasına yol açmıştır (Touraine, 2010, s.10-32). Şehirler, köy topluluklarına oranla hem sosyal hareketliliğe hem de düşünsel alışverişe daha uygun bir ortam hazırladığı için geleneksel bağılıkların çözülmesi, değerler felsefesinin değişmesi ve yeni fikir ve yaşam stillerinin üretilip yaygınlaştırılması açısından uygun bir zemin oluşturur. Bu değişim daha sonraları farklı kimlik oluşumlarını beraberinde getirir (Uhlmann, 1965, s.163). Şehirleşmeyle paralel bir şekilde oluşan iktisadi canlanma ve kitlesel üretim teknolojilerindeki gelişmeler; tüccarın, esnafın ve sanatkârların siyasal ve hukuki yapıda oluşan sınırlamalardan kurtulabilmeleri için ideolojik ve siyasal mücadelelere katılmalarına neden olur. Bu mücadelelerin sonucunda mevcut hukuki ve siyasi yapıya karşı başkaldırı hareketleri ortaya çıkmış ve bu süreç yeni toplumsal hareketleri etkileyen bir yol çizmiştir (Martin, 1963, s.11).

Modernleşme sürecinin başka bir dönüm noktası ise Fransız Devrimiyle gerçekleşir. Siyasal yaşamda isyanların başlaması, modern siyasal kurum ve yaklaşımların yerleşmesi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilir. Bir nevi bugünkü vatandaşlık ve temel medeni haklar tarihinin başlangıcı sayılır (Tijssen,1990, s.154). Aynı zamanda Batı ülkelerinde büyük mücadeleler sonucu ortaya çıkan toplumsal kurum ve görüşler, dünyanın birçok yerine yayılarak yer edinmeye başlar. Bu anlamda bu gelişmeler bir dünya kültürünün oluşma aşaması olarak değerlendirilebilir (Smart, 1990, s.16).

Öte taraftan modernliğin bazı olumsuzluklara yol açtığı görüşündeki düşünürlerden biri olan Charles Taylor (2011,s.11-20) ise modernliğin bazı sıkıntılarından bahsederek, “uygarlığın gelişimine rağmen çağdaş toplumun kayıp ya da çöküş olarak yaşadığı yönleri” olduğunu belirtir. Taylor ilk sıkıntı kaynağı olarak ele aldığı bireyciliğin, birçok insana göre modern uygarlığın bir kazanımı olduğunu belirtir ve bireylerin bu kazanımdan vazgeçmek istemediğini vurgular. Taylor’a göre çoğu insan için bu durum hala eksiktir ve insanların kendi olma özgürlüğü daha çok gelişmiş bir modernlik anlayışıyla mümkündür. Bu gelişmiş modernlik, aile yaşam modellerinin ya da geleneksel hiyerarşi anlayışının yıkılmasıyla ve ekonomik düzenlemelerin artmasıyla mümkün olabilir (Taylor, 2011, s.11-20).

Alexis de Tocqueville (1994) ise moderniteyi bireysellik bağlamında ele alır. Tocqueville 'ye göre:

“Demokratik eşitlik bireyi kendine döndürür ve en sonunda onu tamamen kendi yüreğinin yalnızlığına kapama tehdidi taşır. Başka bir deyişle, bireyciliğin karanlık yanı benlik üzerinde odaklanmadır; bu da yaşamlarımızı tatsızlaştırır ve daraltır, anlamını azaltır, başkalarına ya da topluma karşı daha kayıtsız hale getirir. Aynı zamanda dünyanın büyüünün çözülmesi, modern çağın çok sayıda insanı tedirgin eden bir başka olguyla ilişkilendirilir, buna da araçsal aklın öncelik kazanması denilebilir.”

Bazı düşünürlere göre, insanlar bireysel yaşamlarına yoğunlaştıkça, toplumsal olaylara karşı görüş açılarını yitirirler. Bireysellik oluşumu da kamu-özel alan ayrımının sonuçlarından biri olarak modernleşme ve aydınlanma dönemiyle birlikte oluşmaya başlamıştır. Böylece özel yaşama ait birçok özellik kamusal alana aktarılarak yeni yapılar oluşturulmuştur. Bu ayrımı benimsetmeye çalışmanın bir yolu yurttaşlık kavramının gündeme getirilmesidir. Yurttaş sayılan bireyler arasındaki siyasal eşitlik, bireyin bir siyasi topluluğun üyesi olarak yurttaş kimliğiyle kamusal alana katılmasıyla elde edilir. Hannah Arendt, yurttaşlık kimliğini, insanın sahip olduğu etnik, dini ve ırksal kimlik biçimlerinden farklı bir konuma oturtur. Etnik, dini ve ırksal kimlikler ile oluşacak statüleri reddederek, özgürlük ve eşitlik gibi genel siyasal haklar üzerine kurulan yurttaşlık kimliğini savunur (Yılmaz, 2009 s.86-95).

Kamu-özel alan ayrımında bir başka tartışma konusu erkek ve kadın arasındaki sosyal ayrımın cinsiyete dayalı kimlikle meşrulaştırılmaya çalışılmasıdır. Aydınlanma dönemi düşünürleri cinsiyete dayalı alan ayrıştırması fikrine bağlı kalarak erkeği kamusal alanla; kadını ise özel alan ile bağdaştırırlar. Bundan daha belirgin bir ayrım ise Sanayi Devrimi’nde modern endüstriyel toplum yapısıyla oluşmuştur (Ersöz, 2015, s.85-86). Modern anlamda özel alanın ekonomik, kurumsal ve politik şekillerde ayrıştırılmasıyla, üretim-çalışma alanı ve ev-hane alanı olarak iki farklı mekân oluşmuştur. Aynı zamanda bu ayrım farklı cinsiyet düzenleri oluşturarak “cinsiyetlendirilmiş mekânın” oluşumunu da modern toplumların özelliği haline getirmiştir (Sancar, 2009, s.53-54).

1.1.1.Modernizmin Bunalımı

Modernlik insanları içinde yaşadığı yerel kültürün sınırlarından kopartırken, bireysel özgürlük dünyasının ve kitle kültürü oluşumunun içine atar. Uzun bir süre eski düzene karşı gelinmiş ve özgürleşme çağrıları yapılmıştır. Fakat modernliğin ana

gücü; sermayenin, tüketim mallarının ve toplumsal denetim araçlarının yoğunluğunun artmasıyla azalmaya başlamıştır.

Modern çağda ortaya çıkan bireycilik, toplumsal alanda anlam eksikliğine neden olmaktadır. Bu bağlamda toplumla özdeşleşmek kimlik oluşumunun da önemli bir aşamasıdır. Zira kimlik, bireysel ve toplumsal kültür ve inançla şekillenen, bireyin kendisini tanımlama ve farklılığını vurgulama biçimidir. Dolayısıyla modern toplum, kimlik bilincinin geleneksel toplum tanımından uzaklaşmasına ve farklı unsurlar barındırarak modern düşünce çerçevesinde oluşmasına neden olur (Çıtak, 2001, s.17). Yaşam standartları farklılaştıkça, insanlar değer yargılarına göre kimlik tanımlamalarını değiştirmeye ve yenilerini üretmeye başlar. Bu anlamda moderniteyle şekillenen kimlik, değişime açık bir şekilde sınırlarını geliştirebilir (Kellner, 2001, s.195-196).

Modern aklın etkinliğinin tartışılmasına neden olan konulardan biri modernitenin, bireysel kimlik anlayışını reddedip bütüncül bakış açısını önemsemesidir. Çünkü bu durum bağımsız otoriteler tarafından farklılıklar reddedilerek ortak bir düzen oluşturulmasında araç olarak kullanılmak istenmiştir. Oluşturulmak istenen düzen ise evrensel bir kimliği merkezi konumuna almış ulus-devlet anlayışıdır. Ulusçuluk, modernliğin ürünü olarak toplumsal hayatın belli bir düzene girmesini sağlamak için belirgin kimlikler oluşturmayı amaçlamıştır; zira var olan düzende siyasal yapı ve kültür birbirinden farklı özellikler taşır ve ortak bir merkezde buluşmaz. Bu sebeple siyasal yapı, kültür ve nüfus aynı zemine oturtularak, ortak bir kimlik oluşturulmak istenir (Hançer, 2018, s.20-29). Ulus-devletin etnik farklılıkları yok sayarak meydana getirmek istediği siyasi topluluk, çokkültürcülük ekseninde eksik kalmaktadır. Ulus-devletin etkililiğini sürdürebilmesi için uyum esnekliğini kazanması gereken durumda; küreselleşme, uluslararası kültürlerin doğuşu ve ulus ötesi siyasal aktörlerin etkinliğinin artmasıyla, esneklik sağlayamayıp yerini yeni üyelik şekillerine bırakmıştır. Özellikle bireyin modernlikten postmodernliğe geçişte edindiği sıfatların ön plana çıkmaya başlamasıyla, ulus-devlet güç kaybetmeye başlamış ve oluşan boşluk bireylerin edindiği kimlik oluşumlarıyla doldurulmaya çalışılmıştır (Erincik, 2011, s.225). Fakat hâkim olan söylemlerin yarattığı konumlandırmalar, bireylerin kendilerini tanımlama ve eyleme geçme özgürlüğünün

kısıtlı olması sebebiyle modernizmde kimlik sorununu doğurmuştur (Hekman, 2016, s.117).

Modernizmle birlikte ele alınan başka bir tartışma konusu ise araçsal akıldır. Araçsal akıl, belirli bir hedefe ulaşmak için araçların en ekonomik biçimde kullanılmaya çalışıldığı akılcılık türüdür. Menfaat için kullanılabilir ve bireylerin mutluluğu ve iyiliğine yönelik olarak dönüştürülebilir. Charles Taylor, araçsal aklın toplum üzerinde kurduğu baskının yön değiştirerek denetimi arttırıcı değil denetime karşı çıkan bir konuma yerleştirilmesiyle, bireyin özgürleşmesinde temel oluşturacağını düşünür. Aynı zamanda bireylerde özgürlük kaybının oluşacağını ve böylece bireylerin kendi içine kapanmasıyla toplumda çok az kişinin özyönetim faaliyetine katılmak isteyeceğini belirtir. Böylece modernlikle oluşan bir tür despotluk tehlikesi ortaya çıkacaktır. Katılım ve katılımın aracı olan yan kuruluşlar etkinliğini yitirince yurttaş, bürokratik devlet karşısında etkisiz kalır ve kendini güçsüz hisseder. Bu olumsuz durum yumuşak despotluğun kısır döngüsünün sürmesine neden olur (Taylor, 2011, s.11-16).

Modernizmin belirli bir zamandan sonra toplumsal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlara cevap verememesi sebebiyle postmodernizm akımı doğmuştur. Postmodernizm, modern teorisinin totalleştirici ve evrenselleştirici olduğunu iddia eder ve bu yönleriyle modernizmi eleştirir. Aynı zamanda modern yönetim düşüncesini benimsemeyerek vatandaşların aktif bir şekilde yönetimde rol alması gerektiğini savunur. Bireysel farklılıkların ve kimlik tanımlamalarının ön planda tutulmasını ister. Sonuç olarak postmodernizm, modernizmden doğan içsel sorunları çözme çabasıyla sosyo-kültürel ve yönetsel alanı düzenlemeye çalışır (Demirel, 2014, s.175-176).

1.2. POSTMODERNİZM

Postmodernizm sözcüğünün tarihçesine bakıldığı zaman; post öneki, “sonra” anlamına gelir ve modern sözcüğü “geçerli” veya “güncel” anlamında düşünülebilir. Böylece postmodernizm, “modern sonrası” demektir. Tarihçilerin bu terimin ilk kullanımını belirlemeye yönelik araştırmalarında net bir sonuç çıkmasa da bazı ressam, tarihçi ve yazarların çalışmalarında postmodern kavramına yer verdiği görülmektedir.

1917’de Alman yazar Rudolph Pannwitz modern Avrupa uygarlığının kökleşmiş değerlerini parçalayan nihilist, amoral “postmodern insanlarından” bahsetmiştir. 1957 yılında yine başka bir tarihçi Bernard Rosenberg, toplumdaki yeni yaşam koşullarını postmodern olarak adlandırmıştır. Alain Touraine (1995, s.214-215) ise postmodernizmi şöyle tanımlamaktadır:

“Postmodernizm, Nietzschenin başlattığı şeyin yani tekniğin ve araçsal akılcılığın hükümlerinin yıkılmasının son evresine işaret eder. Projelerin ve değerlerin yerini deneyim ve dil alır, kolektif eylem ise tıpkı tarihin anlamı gibi tüm varlığını yitirir.”

Touraine, günümüzdeki sanayileşmenin, gelişmiş bir sanayi toplumunun oluşumundan ziyade, kültür evreniyle teknik evrenin birbirinden ayrışmasını ortaya çıkardığını savunur. Aynı zamanda bu durumun yaygın anlayışlardan biri olan, modern ekonomi, modern siyaset ve modern kültürün birbirine olan bağlılığını yıktığını vurgular.

Anthony Giddens’a (1990, s.9-38) göre ise postmodern görüşler, büyük ölçüde bizim dışımızda gibi görünen olaylar evrenine sıkışıp kalmaktadır. Giddens, içinde bulunduğumuz bu dönemde modernizmin postmodernliğe geçişinden ziyade modernliğin radikalleştiğini ileri sürerek “radikal modernlik” kavramını geliştirmiştir. Giddens, modern kurumların, geleneksel kurumlardan oldukça farklı bir yapıya sahip olduğunu ve bu farklılıklardan gelen yeni özelliklerin, modern kurumları geleneksel kurumlardan ayırdığını savunmaktadır. Modern kurumları önceki dönemden ayıran farklılıkları iki başlık altında sıralamıştır: Bunlardan birincisi, yaygınlık; diğeri yoğunluktur. Modern kurumların küreselleşme özelliğinden dolayı yaygın olduğunu, günlük hayatımızın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmesi sebebiyle de yoğun olduğunu belirtmiştir.

Jean-François Lyotard (2013, s.7-19) postmodernizmi, toplum durumundan öte bir bilgi biçimi olarak yorumlar. Lyotard'a göre postmodernizm: "Meta anlatılar karşısında kuşkuculuk ve metafizik felsefenin, tarihin ve herhangi bir bütünleştirici düşünce biçiminin reddedilmesidir." Bilimdeki ilerlemeyle birlikte üst-anlatılara karşı oluşan inançsızlığın sonucu olarak postmodernizm tutumunun ortaya çıktığını belirtir. Lyotard'a göre toplumlar, post-endüstriyel çağa; kültürler ise postmodern çağa girerken bilgi statü değiştirir ve özellikle teknolojik dönüşümlerin bilgi üzerindeki etkileri çok derindir. Son yıllarda bilgi önemli bir üretim gücü haline gelmiş ve gelişmiş ülkelerde çalışan nüfus potansiyelini önemli ölçüde değiştirmiştir. Hem post-endüstriyel çağda hem de postmodern çağda bilim, ulus devletlerin üretim kapasitelerini önemli ölçüde değiştirecek ve geliştirecektir. Bu bağlam da Lyotard'ın yorumladığı postmodern toplum, bilim ve teknolojideki ilerlemelerden kaynaklanan "hızlı değişim" toplumdur (Lyotard, 2013, s.7-19).

Tüm bu postmodernizm yorumlarına dayanarak postmoderniteyle ilgili yapılan yorumları iki gruba ayırmak mümkündür. İlk grupta postmodernite, moderniteye karşı geliştirilmiş bir eleştiri olarak kabul edilirken; ikinci grupta postmodernitenin moderniteden türediği ve aynı zamanda modernitenin özel bir durum olduğu iddia edilir (Kahraman, 2002, s.9).

1.2.1.Postmodern Dönem Özellikleri

Postmodern toplumlar, insanların üretici konumdan tüketici konumuna geçtiği, bireyciliğin; sınıfsal, dini ve etnik konularla yer değiştirdiği, gittikçe parçalı bir konum alan, çoğulcu olgun toplumlardır.

Postmodern üretim şekillerinin artmasıyla yeni düzen şekilleri ortaya çıkmış ve bu yeni düzende bilginin ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu bireysel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Medya, bilgisayar, internet ve sosyal paylaşım alanlarının sanal olarak sunulması ile bireyler yalnız hareket etmeye başlamıştır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s.32-58). Postmodernitenin bünyesinde oluşan eğilimler, önemi gittikçe artan yaşam tarzı ve kimlik meseleleriyle ilgili tartışmalara yansır. Bu konuların ortaya çıkmasıyla birlikte post materyal duyarlılıklar gündeme gelerek sınıfların sosyal kimlik duygusu yaratma becerisi zayıflamaya başlar.

Postmodernizm ile yerleşik ideolojik geleneği fikirlerinin iç içe geçirilmesine yönelik teşebbüsler, yeni ideolojik düşünceleri etkilemiş ve bu durum postliberalizm, postmarksizm ve postfeminizm gibi çeşitli post izmlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Heywood, 2013, s.27-28).

Postmodernizm, modernizmin dayandığı araçsal akla eleştirilerde bulunarak, kendini modernizme bir alternatif olarak geliştirmiş ve yeni bir kültür, yeni bir yapı ve yeni bir kimlik oluşumuyla kendini meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Postmodernizm, 1980'lerde Avrupa'da oluşan sanatsal etkinliklerle kültürel bir kimlik olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizmin politik anlayışında temel hedef olarak kimlik politikası benimsenmiş ve oluşumunu yeni toplumsal hareketler üzerinden şekillendirmiştir. Postmodernizmin temel aldığı kültürel çoğulculuk anlayışıyla, toplumsal kimlik bir üst kimlik çerçevesinde şekillenmeyip özgünlüğünü koruyarak taleplerini özgürce dile getirmeye çalışmıştır. Çokkültürcülük yaklaşımı "ulusal kimlik zemininde şekillenen toplumsal türdeşlik modelinin sorunlarına farklılık zemininde birlik anlayışı" (Vatandaş, 2002, s.175) modeliyle geliştirilen ideolojik ve politik bir söylem olarak ilerlemiştir (Duman, 2007, s.6-13).

Modern bilimin ilkelerinden olan doğrulanabilirlik, nedensellik gibi ilkeler postmodern yaklaşım tarafından eleştirilmekte ve bilimin bir tahakküm aracı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Postmodernite, evrensel ve geçerli bilim olarak batılı bilim anlayışını kabul etmemiş, insanı özgürleştirebilecek bir bilim anlayışına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Postmodern anlayışa göre evrende batılı bilimle birlikte birçok bilim tarzı vardır ve bu bilme tarzları birbirine eşit kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle tüm bilme tarzları iyi veya kötü olabilir. Dolayısıyla politik sorunların çözümünde özellikle düzen, ahlak, eşitlik, adalet konularında yalnızca bir doğrudan bahsetmek yanlış bir sonuç çıkarır. Buna göre kamusal alan, birçok gerçeğin bir arada temsil edildiği, müzakere ve mücadele alanı olarak görülmektedir. Bunun sonucu olarak postmodernizm farklı kimliklerin kamusal alanda yaşama şansının olması gerektiğini savunarak birçok alanda homojenliğe karşı heterojenliği, tümelciliğe karşı tekilliği, bütüne karşı parçayı, evrenselliğe karşı yerelliği savunmaktadır (Köroğlu, 2013, s.441-446).

Postmodernizmin, akıl ve özgürlükle ilgili yaptığı eleştirilerin kamusal alana yansıyan boyutu birey ve toplumun özerkliği konusunda olmuştur. Postmodernizme

göre modern kamusal alan, sınırları belirlenmiş bir alandır. Bu alana katılım ise burada belirlenen kurallara uymak koşuluyla mümkün olabilir. Kamusal iradenin belirleyiciliği bireyin irade ve tercihinden daha etkilidir. Kamusal alana bireyin kendi kimliğiyle ya da kimliğini oluşturan unsurlarla girebilmesi mümkün değildir (Karadağ, 2006, s.55). Bu sebeple kamusal alan tarafından belirlenen kimlik özellikleri ve kurallar, bireyler tarafından kabul edilmek zorundadır. Böylece ikincil bir konuma itilen birey kamusal alanın öznesi olmaktan uzaklaşmakta hatta nesneleştirilmektedir. Postmodernizme göre modern kamusal alanın öznesi, modernitenin oluşturduğu kültürel kalıpların esiri konumundadır. Postmodern anlayışın bu duruma önerisi hem bireysel hem de toplumsal alanda özerk düşünce imkânı sunmaktır. Böylece kurumların ve kökenlerin keşfedilip kabullenilmesi ve bu kurumların tüm özellikleri için sorumluluğun birlikte üstlenilmesi gerekir. Bu durum toplumların özerkliğini beraberinde getirir. Bireyleri de özerk yapan şey, kendi davranışlarının tüm sonuçlarından kendilerinin sorumlu olduğunu kabullenmeleridir. Eski ve yeni tüm toplumsal kurumlar, toplumsal özerklik alanını oluşturduğunda eleştiri ve değerlendirmeye açık olmalı, kusursuz olacağı iddia edilen ideal bir toplum modelini reddetmelidir (Bauman,2000, s.90-91). Postmodernizmin bireyciliğe vurgusu, sınıf politikalarını da etkilemiş ve Marksizmle birlikte işçi sınıfında yaşanan değişimler eleştirilere maruz kalmıştır.

1.2.2. Marksizmin Dönüşümü

Karl Marx; özgürlük, eşitlik fikir ve değerleri ile mübadele sistemi arasındaki ilişkileri ele alır. Gerçek ve nesnel olduğunu düşündüğü bu fikirlerin, piyasa sistemi tarafından doğal biçimde üretildiğini ve tartışılmaz biçimde piyasaya bağlı olduğunu öne sürer.

Marx'ın düşünceleriyle şekillenen politik düşünce, baskının asıl alanı olarak toplumsal sınıfı görür. Egemen sınıf ile ondan etkilenen bağımlı sınıflar arasındaki çatışma gelecekteki devrimin temelini oluşturur. Bu bakış açısına göre proletarya sosyalizme giden yolu açacaktır. Fakat birçok postmodern düşünce, bir sınıfın veya faktörün tek başına tarihi açıklayacak kadar etkili olmadığını savunur (Ward, 2014, s.263-275).

Post-Marksist (post-anlatısal) eğilim, sosyal bir çerçeve oluşturmak için politik teoriye farklı kimlikleri ve toplumsal grupları dâhil etmeye çalışır. Marksizm’de postmoderniteyle birlikte oluşan değişimin iki temel boyutu vardır: İlki yeni bir iktidar haritası oluşturmaktır. 1980’lerin sonuna doğru komünizmin etkisinin azalması ve Soğuk Savaş’ın görünürde sona ermesinin ardından, dünyanın siyasi haritası yeniden çizilmeye başlamıştır. Jean Baudrillard tarafından iç politika olarak adlandırılan bu yeni durum, aynı zamanda ideolojinin sonu olarak nitelendirilmektedir. İkinci boyut ise sınıf parçalanmasının yaşandığı düşüncesidir. Bunun nedeni politik ve sosyal kimliğin; cinsiyet, yaş ve sınıf imajını engellemesi olarak görülür. Aynı zamanda endüstriyel üretimde ürün çeşitlenmesinin artması daha özel zevk grupları oluşmasına neden olarak sömürüye yol açmıştır. (Baudrillard’dan aktaran Ward, 2010, s.30-58).

Ernesto Laclau’nun deyimiyle sınıf mücadelesi kimlik politikasının yalnızca bir türüdür ve içinde yaşadığımız dünyada önemini gittikçe yitirir. Bu nedenle Marksizm’in günümüz koşullarına uyum sağlaması için yapılan girişim problemlerle karşılaşır. Bunun en önemli örneği, insanların sınıf kimliğinde bir araya toplanmasının veya kendini bir kimlikle tanımlamasının çok mümkün olmamasıdır. Böylece postmodernizm, modern politikanın temel üç köşe taşını yerinden oynatır. Bunlar; ulus, sınıf ve dünyanın genel dönüşümüne duyulan inançtır (Ward, 2010, s.65-102).

Michel Foucault ise Marksçı düşünceyi birçok noktada eleştirmiş ve devlete karşı devrim hareketi anlayışına karşı çıkmıştır. Foucault’a göre devlete karşı bir devrim hareketinin çıkarılabilmesi için öncelikle onun devlete eşit siyasal ve askeri güce sahip olmak gerekir. Bu durum devrim hareketinin yaşamını sürdürebilmesi için oldukça önemlidir. İkinci olarak; proletarya diktatörlüğü süresince devlet aygıtları işçi sınıfı düşmanlarına karşı eksiksiz olarak kullanılmalıdır. İşletmek amacıyla teslim alınan bu devlet aygıtları asla tahrip edilmemeli, gerekirse bu iş için burjuva sınıfının uzmanları kullanılmalıdır. Ancak Foucault, iktidarın devlet aygıtlarında toplanamayacağını, iktidar düzenekleri devlet aygıtları altında işliyor olsa dahi toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğini ileri sürer (Foucault’dan aktaran Sarup, 2004, s. 118-122).

İşçi sınıfının kapitalist dünyanın birçok yerinde toplumu dönüştürme işlevini kaybetmesiyle, Marx’ın öne sürdüğü sosyalist devrim ana özne olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Kapitalist üretimin artmasıyla oluşan mekanikleşme, neo-

liberal ekonomik politikalar ve hizmet sektörünün sanayi yönlü gelişimiyle sınıfsal politikaların önemi azalmış ve bireysel kimlik söylemi ön plana çıkmıştır. Böylece kimlik, sivil toplum ve yeni toplumsal hareketler gibi oluşumlar siyasal söylemin temel politikaları haline gelmiştir. Sınıfsal ve toplumsal kimliğe dayalı siyaset, sınıf yapılarının değişimiyle, sorunlara çözüm bulma noktasında yetersiz kalmış ve yerini bireysel kimliğe bırakmıştır (Okudan Dernek, 2014, s.76-78).

1.2.3.Postmodernizm ve Feminizm

20.yüzyılın bir buluşu ve siyasi bir terim olarak feminizm, 1960'lı yıllardan itibaren gündelik dilin bir parçası haline gelmiştir (Heywood, 2003, s.289). Postmodernizm gibi feminizm de, geleneksel dönemlerden farklı olarak yeni toplumsal eleştiri paradigmaları geliştirmeye çalışmış; evrensel ve tarihsel olarak konumlandırılmış siyasal teorilere eleştiride bulunmuştur. Siyasal sistemin tarihsel ve kültürel çeşitliliğe önem vermemesi, postmodernizmin ve feminizmin; toplumun, kültürün, sınıfın, etnik ve ırksal grubun boyutlarını yeniden ele almasına neden olmuştur (Küçük, 2011, s.486-492).

Modern alanda feminizm, kadın hareketiyle ve kadının sosyal rolünün gelişimiyle ilgilenir. Feministlerin benimsediği siyasi stratejiler devrimci ve reformcu özelliktedir; feminist teori ise daha çok farklı siyasi gelenek ve değerlere yönelmiştir. Feminizm, 1970'lerin başında en yüksek yaratıcılık ve kökten değişim noktasına ulaşmıştır (Heywood, 2003, s.289-292). Jane Flax, feminist teorisyenlerin kendi kavramlarının anlam serüvenini oluşturmasıyla, evrenselleştirici görüşlerinin altında yatan cinsiyet düzenlemelerinin etkilerini ortaya çıkardıklarını ve böylece postmodernist söyleme dâhil olduklarını belirtir. Flax, feminizmi “kaderi dünyayı daha fazla marjinalleştirilmiş ötekinin bir söylemi” olarak tanımlar (Flax, 1990, s.105-140).

Feminizm, modernizm ve postmodernizm arasındaki ilişkide çeşitli varsayımlar bulunmaktadır. Bazı düşünürlere göre postmodern bir feminizm mümkünken, bazılarına göre feminizm, modernist söylemde şekillendiği için postmodernist eleştiriler feminizmin sorgulanmasını gerektirir. Öte yandan hem feminizm hem de postmodernizmin radikal hareket olarak değerlendirilmesi ve modernizmin meşruluğuna karşı aynı yönde eleştiri paradigmaları geliştirmeleri ortak bir noktada buluşmalarına neden olur (Demir, 1996, s.68). Craig Owens (1985, s.34)

postmodernizm ve feminizm arasında birtakım yakın noktalar olduğunu belirtir. Hem feminizm hem de postmodernizm, evrensel olarak uygulanabilir oldukları kabul edilen iddiaların, aslında yalnızca özel bir kültürün, sınıfın ve ırkın erkekleri için geçerli olduğunu belirtir. Her ikisinde ister sanatta ister teoride olsun batılı temsillerin hakikate değil iktidara erişmenin ürünü olduğunu öne sürer. Bununla birlikte Owens cinsel farklılık konusunun modernizm/postmodernizm tartışmasında yer almamasının dikkat çekici olduğunu düşünür (1985, s.34-35). Feminizm ve postmodernizm, Jane Flaxın deyişle “varlık, aklın doğası, ilerleme, bilim, dil ve öznel benlik gibi evrensel iddialara ilişkin derin bir şüphecilik duyar” (Flax, 1986, s.39-62). Ancak bu şekilde oluşan bir ittifak sıkıntılı olarak yorumlanmaktadır. Çünkü feminizm, postmodernizmden farklı olarak bir özgürleşim anlatısıdır. Feminizm politik iddialarını, kimlik ve deneyimleri postmodernizmden farklı olarak, bir toplumsal grubun (kadınların) yararına ortaya koyar (Stuart, 2006, s. 31-43).

Flax (1986, s.39-62) feminist teorilerin, postmodernist biçimler gibi baskı altına alınmaya çalışılsa bile, belirsizliği ve çokluğu hoş görmeye ve yorumlamaya teşvik etmesi gerektiğini belirtir. Bu tür bir feminist tepkinin, kadınların baskı altına alınışının nedenlerine ilişkin bir çözümlemeden sakınacağını öne sürerek, bunun yerine, onun özgül tarihsel ve kültürel görünümüne odaklanır. Bu aynı zamanda örgütlü kadın ve kadın kimliği kavrayışlarının yerine; sınıfa, ırka, etnisiteye, yaşa ve cinsel yönelime de dikkat ederek, çoğul ve karmaşık biçimde yapılandırılmış toplumsal kimlik kavrayışlarını koyar.

Postmodernizm ve feminizm felsefi düşüncüyü derin ve kapsamlı olarak ele alıp, geniş kültür ve felsefe arasındaki ilişki üzerine eleştirel perspektifler geliştirir. Aynı zamanda geleneksel felsefeden farklı olarak yeni paradigmlar ortaya koymaya çalışır. Farklılıklara rağmen feministlerin ve postmodernistlerin birbirlerinden bağımsız ancak ortak bir dizi sorunla uğraştıkları söylenebilir. 1970’li yıllara kadar etkin olan birinci dalga feminizmin temel hedefi toplumsal hayatın birçok alanında kadınların erkeklerle birlikte var olabilmesiydi. Bu bağlamda biyolojik kimlik temel alınarak yapılan değerlendirmeler üzerinden erkek ve kadın arasında hiçbir fark olmadığı belirtilerek, bu amaç için dezavantaj oluşturabilecek tüm sınırlamalar reddedilir. Buna göre kadın, kamusal alana katılmalı ve geleneksel bağ ve rollerden sıyrılmalıdır (Çayır, 2000, s.61-67).

İkinci dalga feminizmin, 1970'li yıllardan sonra benimsediği anlayışta kadın bedeninin denetimi gibi konular önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu anlayış, kadının biyolojik kimliğini reddetmeyen bir anlayış geliştirir. Aynı zamanda kadınların var olan kamusal alan kimliğinin dışında, kadın farklılığına dayalı bir kimlikle kamusal alana katılmalarını talep etmektedir. Ancak kamusal alanın özellikleri bu farklılığa izin vermemekte ve böylece kamusal alan bu anlamda büyük bir eleştiriye uğramaktadır. İkinci dönem feminizmi, tarihsel olarak incelendiğinde eleştirel bir hareket olarak postmodernizmin gelişimiyle aynı döneme denk gelmektedir. Bazılarına göre bu iki akım güçlü yönlerini bütünleştirerek zayıflıklarını ortadan kaldırabilir. Feminist akımın modern kamusal alana yönelik eleştirilerinden biri olan cinsiyet ayrımcılığı, kamusal-özel alan ayrımını sorun haline getirir. Feminist akıma göre bu ayrımın üzerine tekrar düşünölmeli ve sınırları yeniden çizilmelidir (Köroğlu, 2013, s.431-457).

Postmodernizm ve feminizm arasında benzerlikler olduğu gibi birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Postmodernler, temeldencilige ve özcölöge ilişkin eleştirilerde bulunurken; feministler, toplumsal eleştiri teorileri sunmalarına rağmen çoğunlukla temeldencilik ve özcölöge vurgu yapma eğilimindedirler (Sarup, 2004, s.54-82). Nancy Fraser ve Linda Nicholson (2011, s.24-87) bu iki akımın birbirinden çok şey öğrenebileceklerini, her birinin sahip olduğu kaynakların bir birlerinin eksiklerini gidermeye yardımcı olabileceğini ileri sürer. Buna karşılık, uygulamayla ilgili yaptırımlar kimi feministleri, postmodernistlerin eleştirdiği felsefi görüşlere benzeyen kurumsallaştırma biçimlerini benimsetmeye yöneltmektedir. Birtakım erken dönem feminist yazılarda kuram, kültürlerarası açıdan cinsiyetçiliği açıklayacak ve bütün toplumsal yaşamı aydınlatacak bir çözüm yolu bulma arayışı olarak anlaşılmıştır. Bu doğrultuda feministlere yöneltilen eleştirilerde feministlerin tarihsel ve kültürel çeşitlilik karşısında yeterince dikkatli olmadıkları ve bu yüzden kuramcılarının kendi alanlarının; toplumun, kültürün, sınıfın, ırkın ve toplumsal cinsiyetin özelliklerinin yanlış biçimde evrenselleştirmeye çalıştığı belirtilmiştir (Sarup, 2004, s.54-82).

Fraser ve Nicholson birçok feministin, kendi toplumlarına hâkim olan görüşleri diğer toplumlara yükleyen evrenselci toplum kuramları inşa etmek amacıyla belli kategorileri kullandıklarını, bunu yaparken de her iki toplumun da önemli özelliklerini

çarpıttıklarını açık bir biçimde göstermiştir. Fraser ve Nicholson'un başlıca savı feminist kuramın postmodern olması gerektiğidir. Buna göre feminist kuram tarihsel özne düşüncesinden vazgeçerek; cinsiyet, sınıf, etnik merkezlik, yaş ve cinsel yönelim gibi karışık bir biçimde inşa edilmiş çoğulcu kimlik anlayışlarının yerine kadını bir bütün olarak ele alacak birleştirici kadın yapılanmalarına kaymalıdır. Başka bir deyişle postmodern feminist kuram pragmatik olmalı, yöntemlerini ve kategorilerini özgül görevine nasıl uyarlayacağını bilmelidir (Sarup, 2004, s.54-82).

1.3. TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareket en temel anlamda, “yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba” olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2000, s.540-541). Radikal yaklaşıma göre toplumsal hareketlerin amacı; geniş insan kitlelerini, baskıya ve otoriteye karşı çıkmak için bir araya getirmektir (Bush ve Morris, 2008, s.142). Baskının olduğu yerde, baskıya direnişin kaçınılmaz olduğunu öne süren Manuel Castells (2008, s.6), toplumsal hareketleri “başarıya da ulaşılar, yenilgiye de uğrasalar toplumun değerlerini ve kurumlarını değiştiren, amaçlı kolektif eylemler” olarak yorumlamaktadır. İnsanlık tarihinde baskılara, haksızlıklara itiraz eden, var olan düzene karşı koyan bir gerçekliğin olması, toplumsal hareketlerin hemen her dönem varlığına işaret etmektedir (Babacan, 2014, s. 136-139).

Toplumsal hareketler üzerine ilk sistematik fikriyatın doğması 18. ve 19. yüzyıllarda başlamıştır. Kapitalist toplumsal ilişkilerin yaygınlaşması, hızlı kentleşme ve göç hem şehirlerde hem de kırsal alanlarda bir kargaşa ortamı yaratmıştır. Bunun sonucu olarak vergi ayaklanmaları, seçim mücadeleleri ve grevler artmaya başlamış, 19. yüzyıldan itibaren köylülerin, zanaatkarların ve işçilerin süreklilik arz eden bir örgütlenme içerisine girmelerine neden olmuştur. Bu süreç, toplumsal hareketler üzerine ilk sistematik fikri doğurmuştur (Çetinkaya, 2015, s.15-17).

Charles Tilly'e (2008, s.20-30) göre toplumsal hareketler modern bir olgudur ve 1948'den önce toplumsal hareketlere benzer bir örgütlenmeye rastlanmamıştır. Tilly, toplumsal hareketlerin 18. yüzyılda oluşmaya başladığını daha sonrasında Batı ülkelerinde farklı şekillerde artış göstererek 19. yüzyıl başlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da kabul gördüğünü öne sürmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise toplumsal hareketlerin hızla yaygınlaştığını belirtmektedir (Çetinkaya, 2015, s.15-25).

19.yüzyıl toplumsal hareketleri, burjuva kesim tarafından tehlikeli oluşumlar olarak algılanmıştır. Oysaki toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenleri ve gelişimi incelendiğinde; kadınların siyasal hakları, genel oy hakkı, çalışma saatleri ve çocuk işçiliği gibi toplumsal sorunları gündeme getirme amacıyla oluştuğu görülmektedir.

1960'lı yıllar ile yükselen toplumsal hareketler, akademik çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Aynı zamanda toplumsal hareketler ilgili konularda önemli araştırmalar yapan en önemli iki okulun kurulmasına öncülük etmiştir. Bu okullardan birincisi; Amerika Birleşik Devletleri'nde etkili olan *Kaynak Mobilizasyonu Teorisi*, ikincisi ise; Avrupa'da etkili olan *Yeni Toplumsal Hareketler* yaklaşımıdır. 1960'lı yılların sonuna doğru yazarların toplumsal acıları, tepkileri ve sembolleri çok sık ele almasıyla birlikte bu durum toplumsal hareketler üzerine düşünenleri de etkilemiş ve kültür üzerine yapılan araştırmalar hızla artmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2015, s.102-163).

Bununla birlikte 1970'lerde temsili demokrasinin krizi olarak adlandırılan parlamenter sistemdeki yetersizlikler, siyasi ve ekonomik karar alma mekanizmalarının yurttaşlar tarafından daha fazla kontrol edilmek istenmesine neden olur. Katılımın artmasına yönelik talepler, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da hızla yükselir. Bu eğilim 1965'den itibaren Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da savaş, ırkçılık, çevre ve cinsiyet politikalarına yansımıştır. Aynı zamanda anti-empyeryalist sosyalizmin de hedefi olan insan hakları ihlallerinin son bulmasını isteyen bir grup oluşmuştur (Sanlı, 2003, s.9-15).

Bu gelişmeler ışığında parlamenter demokrasi kavramında önemli değişimler meydana gelir. Örnek olarak Avrupa'da uzun süren toplumsal ve sınıfsal mücadelelerinin sonucu olarak demokrasinin ve katılımın artması gerektiği düşüncesi hâkim olur. Demokrasinin önemli bir özelliği de çevre kalitesi, kültür, cinsiyet sorunları gibi alanlarda karşılıklı etkileşimin kabulüdür. Dolayısıyla alternatif bir kurum olarak oluşmaya başlayan yeni toplumsal hareketler, kamusal alanda önemli bir mücadele fırsatı yaratmayı başarmıştır (Sanlı, 2003, s.9-16). Bununla birlikte günümüzde sosyal bilimler literatüründe modern döneme ait birçok adlandırma toplumsal hareketlerin kavramsal içeriğine katkıda bulunur. Toplumların modern öncesi insanlık birikiminden uzaklaşıp, farklı bir yaşam formu oluşturması, modern anlamda toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu anlamda toplumsal

hareketler, toplumdaki derin ve radikal değişmeler sonucunda modern yaşamın artırdığı rasyonelleşmeye tepki olarak ortaya çıkmıştır (Babacan, 2014, s.138).

1.3.1.Yeni Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketlerin odak noktasında kişisel kimliklerin inşası, günlük yaşam ve toplumsal ilişkiler yer almaktadır. Bunun yanında sosyal bağların korunması, ortak malların iyileştirilmesi, üretim ve tüketim kalitesinin artırılması gibi hak talepleri öne çıkmaktadır. Hareketlerin hedefinde devletin kontrolü değil, kültürel ve sivil toplumun yer alması savunulmaktadır. Bu sebeple ayrımcılığa karşı durmak, sahip olunan hakları genişletmek ve yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesini sağlamak amaçlanmaktadır (Atvur, 2014, s.13-39).

Yeni toplumsal hareketler birçok çalışmada, önceki yüzyıllarda gerçekleşen hareket olan işçi hareketleri gibi zengin bir içeriğe sahip olmayan, kendi iktisadi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen ve başka toplumsal kesimleri dışlayan hareketler olarak yer alır (Çetinkaya, 2015, 30-54). Yeni toplumlar, farklı tahakküm biçimleriyle eski toplumlardan farklı yapısal koşullara sahip toplumsal hareketler üretmiştir. Böylece, endüstriyel toplumlarda ekonomik ve siyasi konular etrafında doğan işçi sınıfı hareketleri, eski hareketler olarak adlandırılmaya başlanmış ve yeni hareketler; kültür ve kimlik ile ilgili konular etrafında oluşmuştur (Özen, 2015, s.11-61).

Öte taraftan yeni toplumsal hareketlerin hangi yönlerden yeni olduğu tartışmalı bir konudur. Bu konudaki görüşlere göre, yeni toplumsal hareketlerin eskinin büyük, kitlesel ve bütünlüklü hareketleri karşısında, farklılaşmış ve özelleşmiş konular etrafında oluşması onu yeni yapan en önemli özelliğidir. Eski ve yeni hareketler arasındaki farklılık sadece ilgi alanları ve taleplerle değil birçok farklı yönlerle belirlenmektedir. Aynı zamanda bu hareketlerin aktörleri ve örgütlenme biçimleri ile çağdaş toplumlardaki karşılığı pek çok düşünür tarafından yeni özellikler arasında sayılmaktadır (Bulut, 2014, s.50). Yeni toplumsal hareket çalışmalarının öne çıkan iki ismi Alain Touraine (1988) ve Alberto Melucci (1995), eski ve yeni hareketleri birbirinden ayıran etkenin farklı toplumlarda ortaya çıkmalarına bağlamaktadır. Touraine ve Melucci'ye göre, sınıf çatışması ekseninde doğan ve işçi sınıfı hareketini kapsayan toplum, sanayi toplumu olarak adlandırılırken; yeni toplumsal hareketlerin

içine doğduğu toplum, sanayi sonrası toplum veya bilgi toplumdur (Özen, 2015, s. 11-40).

Jan Pakulski'ye (1993, s. 131) göre eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farklılıklardan bazıları; jenerasyon, statü politikaları ve sivil toplum kavramı olarak sayılabilir. Jenerasyon kavramıyla bugünkü hareketlerin önceliğinin gençler olduğu ve bu kavramın sınıf kavramına oranla daha belirleyici olduğu savunulmaktadır. Statü politikalarıyla anlatılmak istenen; işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki çatışmanın yerini statü gruplarının arasındaki çatışmanın almasıdır. Bir diğer önemli özellik ise sivil toplum kavramıdır. Sivil toplum ile birlikte yeni toplumsal hareketler, sosyalist bir devrimi amaçlayan ve sosyo-kültürel bir özelliğe bürünen hareketlerdir.

Yeni toplumsal hareketler literatürünün eski ve yeni hareketler üzerine ortaya koyduğu bazı varsayımlar, eski hareketlerin tarihsel geçmişi çok incelenmeden yapılan yorumlar olması sebebiyle soyut iddialar haline gelmiştir. Fakat 18.yüzyıldan itibaren gündeme gelen modern toplumsal hareketler yakından incelendiğinde gündeme gelen konular, kullanılan araçlar ve örgütsel yapılar yeni toplumsal hareketlerle benzerlik göstermektedir (Çetinkaya, 1993, s.44-48).

20. yüzyılın ortalarından itibaren küreselleşmenin hızla artmasıyla toplumdaki değişimler ve gelişmeler ortaya çıktığı coğrafyayla sınırlı kalmamış, kıtalar ötesine de etki etmeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı küreselleşme ve bunun sonucu olan siyasal-toplumsal alanlardaki değişimlerle ilgilidir. Toplumsal olayların ve aktörlerin konumu bu değişim ve dönüşüm ile birlikte yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Demiroğlu, 2014, s.133-144). Dolayısıyla bilim ve teknolojiye ilerlemelerle birlikte ortaya çıkan sanayi toplumları, toplumsal ilişkileri etkilemiş ve toplumsal değerler sistemi de değişerek maddi değerlerin yerini postmodernist değerler almıştır (Coşkun, 2017, s.67-102).

Diğer taraftan sistem karşıtı hareketler ise 1960'lardan itibaren dönüşüm geçirmeye başlar. Tarihsel açıdan bakıldığında toplumsal hareketlerin, toplumdaki yeni kimliklerin tanınmasında ve etkinlik kazanmasında önemli bir rol oynadığı görülür. Örneğin işçi hareketlerinden doğan işçi sınıfı ya da kadın hareketinden doğan feminizm gibi kimlikler oluşumlarını yeni toplumsal hareketlere dayandırır.

“1960'ların öğrenci, yeni sol ve sivil haklar hareketleri; 1970 ve 1980'lerin LGBT, çevre, kadın, barış ve insan hakları hareketleri; 1990'ların ve 2000'lerin küresel adalet hareketi

birbirinin ardı sıra ortaya çıkmış ve gittikçe genişlemiştir. Toplumsal düzlemde yaşanan bu değişimler toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini, hedeflerini ve hareket biçimlerini de değiştirmiştir. Böylece, kimliğe dayalı yaklaşımların yoğunluk kazandığı ve konuların çeşitlendiği toplumsal hareket türleri ortaya çıkmıştır” (Demiroğlu, 2014, s.133-144).

Alain Touraine (2002, s.274) yeni toplumsal hareketleri, farklı güç merkezi ve ilişki biçimleriyle yeni bir toplum tipi olan post-endüstriyel toplum paradigmasına oturtur. Touraine 'ye göre sosyal hareketlerin oluşumu yenidir çünkü bu hareketlerin toplum mücadelesi, post-endüstriyel toplumun gelişimiyle oluşan sivil toplum alanında gerçekleşmektedir. Böylece sivil toplumun yapısı üzerindeki mücadelelerden toplumsal hareketler doğmaktadır (Çayır, 2016, s.40-87). Touraine'ye (2002, s.274) göre günümüzde devlet iktidarı, birçok hareket için önem taşımamaktadır. Yaşanan olaylar sonucunda sosyal hareketler daha çok sivil topluma yönelmektedir. Böylece yeni hareketler çerçevesinde oluşan literatür, temelde iki önemli koldan oluşmaktadır. Bunlardan biri Avrupa kökenli Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması, diğeri ise Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsatlar yaklaşımıdır (Çayır, 2016, s.40-94).

1.3.1.1.Kaynak Mobilizasyonu Teorisi

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, toplumsal hareketlerin nasıl ortaya çıktığına odaklanarak kaynaklara vurgu yapmaktadır. Kurama göre siyasal sistem dışındaki aktör, sisteme dâhil olmak ve edindiği konumu korumak amacıyla rasyonel bir şekilde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynakları harekete geçirerek ortaya çıkan fırsatları değerlendirmektedir. Kuramda kaynak birikimi; bilgi, zaman, teknoloji ve üye sayısı gibi çeşitli unsurlar öncelikli olmakla birlikte maddi fayda kavramı da önemlidir.

Rasyonalist toplumsal hareket olarak adlandırılan kaynak mobilizasyonu yaklaşımının doğuşu 1960'lara dayanır. Bu yıllarda, mevcut toplumsal hareketlerin giderek artan ve çeşitlenen toplumsal hareketleri anlamakta ve uyum sağlamakta yetersiz kalması üzerine farklı kuramsal arayışlar başlar. Bu yıllarda ABD'de yapılan toplumsal hareket çalışmalarında önemli yer tutan kolektif davranış yaklaşımlarının eksikliklerine cevaben kaynak mobilizasyonu yaklaşımı doğmuştur (Atılım, 2013, s.37-61).

Kaynak mobilizasyonu yaklaşımına göre toplumsal hareketlerin temel amacı, kurumsal siyasete erişimi zor olan bazı toplumsal grupların haklarını temsil etmek ve

bu doğrultuda kurumsal siyaseti etkilemeye çalışmaktır. Toplumsal hareketlerin çıkar amacında olduğunu düşünen kaynak mobilizasyonu yaklaşımı, bu hareketlerin hedefleri doğrultusunda maddi ve manevi kaynakları temin ederek formel örgütler oluşturur. Teori toplumsal hareketleri, amaçları doğrultusunda fayda-maliyet hesaplarıyla yeni yöntemler geliştirerek kamu politikalarını etkilemeye çalışan aktörler olarak tasvir eder (Atılım, 2013, s.37-61). Teorisyenlere göre kaynak mobilizasyonu paradigmasının temel amacı kar maksimizasyonudur. Böylece teoriye göre hem bireylerin hem de toplumsal grupların asıl amacı zararlarını azaltıp kazançlarını arttıracak yöntemler geliştirmektir (Bulut, 2014, 54-60).

Kaynak mobilizasyonu paradigması, yeni toplumsal hareketleri daha çok politik düzeyde ele alarak, dışlanmış grupların mobilizasyon ortamının modernleşme süreciyle sağlandığını belirtmektedir. Paradigma, oluşan çatışmaların nedenini, yeni hareketler içerisinde kendine bir yer bulamayan toplumsal grupların sisteme katılma çabası olarak belirtmektedir (Çayır, 2016, s.18-20).

Kaynak mobilizasyonu kuramının öncülerinden John D. McCarthy ve Mayer N. Zald ise toplumsal hareket örgütlerine odaklanmaktadır. Onlara göre bireyler ve toplumsal gruplar zararlarını azaltıp kazançlarını artırma amacıyla eylemlerini gerçekleştirmektedirler (Dede, 2018, s.60-62).

1.3.1.2. Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyanın içinde bulunduğu köklü değişim; ekonomik, politik ve ideolojik düzeydeki tüm yapıları etkilemiştir. 20.yüzyılın sonlarına doğru teorisyenler tarafından işçi sınıfının konumunun değiştiği ve bu sebeple işçi sınıfının ileriki süreçlerde toplumsal aktör olarak kabul edilmemesi gerektiği düşüncesi hâkimdir.

Yeni toplumsal hareketler birçok sosyal bilimci tarafından çeşitli ölçütlerle sınıflandırılmaya çalışılır. Bu sınıflandırmaların ilki olan kültürel versiyonda; eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farklılık post-Marksist bir yaklaşımla incelenir. Toplumsal bütünlük, siyasal ölçekle değil; kültürel koşullarla açıklanmaya çalışılır ve sivil toplum ile devlet arasında özgür alanların oluşması gerektiği vurgulanır. Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal temeli sınıfa değil, farklı değerler ve ideolojilere

dayandırılır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin, sınıf mücadelesinin yerini almaya başlamasıyla kopuş teorisi oluşmuştur (Savran,1992, s.106-150).

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, yeni toplumsal hareketlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen hegemonik formasyona karşı olarak yükselmeye başladığını ve hareketlerin belirli süreçlerden geçerek bazı gelişim evreleri oluşturduğunu belirtmiştir. Bu evrelerden biri olan ekonomik evrede, kapitalist üretim ilişkilerine özgü özellikler toplumsal ilişkilere yayılmaya başlamıştır. Böylece refah devletinin müdahaleci özelliği de bu gelişim süreçlerinden biri olarak sayılabilir çünkü devletin, toplumun birçok alanına müdahale etmesiyle bürokratikleşme artmış ve artan bürokratik biçime karşı yeni çatışma biçimleri oluşmuştur (Coşkun, 2006, s.67-102).

Kopuş teorileri bağlamında Jürgen Habermas (1981, s.16-45) modernizmin, postmodernizm karşısında sürekliliğini ve etkinliğini kaybetmeyeceğini ifade eder. Fakat yaşam dünyası ve sistem dünyası olarak yaptığı ayrımında yeni toplumsal hareketlerin eski hareketlerden farklı olarak yaşam dünyasında anlam kazandığı görülür (Coşkun, 2006, s.67-102).

Yeni toplumsal hareketler, kopuş teorileri bağlamında kültürel versiyon, süreklilik teorileri bağlamında ise siyasal versiyon olarak ayrılır. Kopuş teorilerinde yeni toplumsal hareketlerin sınıf temelli hareketler olduğu ve kimlik yönelimli talepler içerdiği vurgulanır. Bu sebeple merkezi ve hiyerarşik bir yapısı yoktur. Buna karşın süreklilik teorisini benimseyen sosyal bilimcilere göre yeni toplumsal hareketler, kapitalizmin oluşturduğu sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepki olarak doğmuştur ve ekonomik yapıdan özerk değildir. Bu nedenle yeni toplumsal hareketlerin talepleri, eski toplumsal hareketlerden çok farklılık göstermez. Yeni toplumsal hareketleri oluşturan gruplardan olan eski ve yeni orta sınıflar, işsizler, öğrenciler ve emekliler arasında bir ittifak vardır ve bu yüzden örgütlenme içerisindeki farklılaşma azdır (Coşkun, 2006, s.67-102).

1.4. POSTMODERN TOPLUM VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Postmodern toplumda yerel farklılıklara duyarlı toplum ve kültür teorileri ortaya çıkmış ve çok ırklı yapılar oluşmuştur. Ayrıca kimlik konularının

merkezileşmesi, toplumsal sınıf çerçevesinde ortaya çıkan siyasi kutuplaşmayı etkisiz kılmıştır. Farklılık politikalarının oluşturulması ve çoğulcu kimliklerin toplumsal yapıda dikkat çekmeye başlaması, postmodern kuram ve yeni toplumsal hareketleri aynı noktada buluşturmuştur (Dede, 2018, s.91-92).

Postmodern söylem ve yeni toplumsal hareketler arasındaki ilişki modern söylemin eleştirisi noktasında gündeme gelmiş ancak ikisi modernizme yapılan eleştirilerden etkilenerek bu çerçevede şekillenmiştir. Aynı zamanda farklılıkların değerli kılınması ve toplumsal cinsiyetin gündeme gelmesiyle söylem birliği oluşmaya başlamıştır (Küçük, 2000, s.50).

Dolayısıyla Marksizmin temel kavramlarından biri olan proletarya yerine merkezileşmenin olmadığı politik ittifaklar öneren yeni toplumsal hareketler, postmodern söylemin farklılık teorilerini benimsemiştir. Toplumsal hareketler, postmodern teorinin toplumsal ve kültürel bağlantılarından da etkilenip farklı politikalar geliştirmiştir. Böylece yeni toplumsal hareketler emeğin sömürülmesiyle sınırlı kalmayarak, daha demokratik politik mücadelenin ve katılım biçimlerinin oluşturulması yönünde çağrıda bulunur ve Marksist politika anlayışlarına karşı gelir. Dolayısıyla 1968 yılından itibaren yeni toplumsal hareketlerde Marksizmin önemi azalır ve hareketler feminizme, ekoloji gruplarına ve farklı politik oluşumlara doğru yönelir (Dede, 2018, s.91-107).

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE'DE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

2.1.YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİ ORTAYA ÇIKARTAN KOŞULLAR

Toplumsal olaylar çok karışık bir yapıya sahip olup tek boyutlu ve tek nedenli bir şekilde meydana gelmezler. Bu doğrultuda toplumsal hareketler bir toplumsal duruma tepki olarak değil, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde savaşıyan bireyler arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kolektif hareketler; yaş, cinsiyet farklılığı, sağlık, çevre gibi daha önce gündeme gelmeyen sosyal çelişkilerden kaynaklanmakta ve sosyolojik analizde önem kazanmaktadır.

Çevrecilik, etnisite, cinsel kimlik, barış gibi temalar etrafında örgütlenen gruplar, toplumsal sahnenin yeni aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmeye paralel olarak ortaya çıkan yeni hareketlerin, kimliklerin ve hayat tarzlarının oluşum süreci yeni toplumsal hareketlerin merkezinde yer almaktadır. İnsanlar sadece ekonomik endişelerinden değil, yaşam kalitesi sorunuyla da motive edilen toplumsal hareketlere katılmaktadır. Siyasetin ve ekonominin değişimiyle toplumsal ilişkilerde değişir ve bu değişen koşullar içerisinde mücadele eden toplumsal hareketler, yeni döneme uyum sağlama açısından farklı örgütlenme yolları benimsemiştir. Bu hareketleri de yeni yapan özellik ortaya çıktıkları koşullar içerisinde farklı örgütlenme mekanizmaları oluşturmalarıdır (Tekin ve Tecim, 2018, s. 224-225).

Yeni toplumsal hareketler ortaya çıktığı toplumlardan bağımsız gelişmemiştir. Toplumda ortaya çıkan değişim ve dönüşüm toplumsal hareketleri etkilemiş; hareketlerin etki alanı, amacı ve uygulama şekli gibi birçok etmen bu dönüşümle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Hareketleri yeni yapan özellik değişimden ziyade rahatsız olunan konulara dikkat çekmektir. Bu duruma örnek olarak ele alınabilecek Avrupa Merkezilik Anlayışı, diğer ülkelere oranla Avrupa'nın sorunlarına, kültür ve değerlerine daha fazla önem verir. Aynı zamanda batıda gelişen toplumsal hareketleri etkilemesine rağmen yeni oluşan toplumsal hareketlerin etkinliğini azaltmıştır. Başlangıç tarihi 1750'li yıllara dayanan ve Avrupa merkezli hareketlerden farklı birçok toplumsal hareket gerçekleşmiştir. Amerika'da köleliğe karşı isyanlar, Balkanlardan başlayıp gelişen sömürgeci ve yayılcı sistemlerdeki milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlere karşı oluşan gruplar, Avrupa kültürüne ve kapitalist kültürlere

karşı direnen uygarlıkçı hareketler bunlardan bazılarıdır (Göktuna Yaylacı, 2015, s.60-75).

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal hareketleri oluşturan en büyük olayların başında öğrenci hareketlerinin geldiği söylenebilir. Meydana gelen öğrenci olayları ekonomik nedenler, demokratik anlayış, sosyal haklar, eğitim sistemleri ve kültürel baskılar gibi konular çeşitli nedenler çerçevesinde şekillenmiştir. Meksika’da 1968 yılında ortaya çıkan öğrenci hareketleri daha etkili bir demokrasi için hükümetin baskı altına alınmasının bir fırsat yaratacağı düşüncesiyle şekillenmiştir. Sınıflar arasındaki eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluk içinde yaşayan bazı mahalle ve köylerdeki melez ve Hintlilerin ekonomik haklarının talebi için isyanlar ve protestolar hızla artmıştır. Dünyanın birçok farklı ülkesinde insanlar, toplumsal sorunlarını gündeme getirerek bu isyanlar doğrultusunda hak taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1968 yılı gençlik hareketlerinin temelinde de sosyal, kültürel ve ekonomik alanları kapsayan, var olan sistemin en derinine kadar uzanan birçok unsur vardır. Avrupa’da öğrenciler demokrasi ve milliyetçiliği esas alırken, Batıda tüketici toplum düzeninin geri gelmesi için isyanlar gerçekleşmiştir. Bunlardan en önemlisi, 1968 Mayıs ayında Fransa’da tepkili bir öğrenci grubunun başlattığı ve sonrasında dünyanın birçok ülkesinde farklı toplumları etkileyerek büyüyen isyanlardır. Özellikle demokratik eğitim sisteminin uygulanması ve işsizliğin azaltılmasının gerekliliği gibi istekler bu radikal isyanın en önemli sebeplerindendi. Demokrasi ve kurumsal yapılara karşı tepkiler hızla artarken kurulu düzenin bir parçası olarak algılanan komünist partiler de tepkiye maruz kalmıştır. Böylece sadece kapitalist düzen değil sosyalist düzende benimsenmemiş ve bir alternatif olarak görülmemiştir (Keskin, 2019, s. 240-242).

Hem savaş karşıtlığı hem de bir karşı kültür olgusu besleyen bu hareketler özgün bir yaşam biçimini savunarak mevcut değerlere karşı bir tepki beslemişlerdir. Bu hareketlerden biri olarak sayılan Hippi-Yippiler, İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle örgütlenmeye başlamıştır. Bu zincirin bir halkası olan yippiler, toplumun değerlerinden uzaklaşmış olan kurumların kökünden yok edilmesini ve sınırsız özgürlüğü savunmuştur (Bulut, 2011, 126-128).

Farklı ülkelerde oluşan hareketler birbirinden etkilenmiş; siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerden kendi beklentilerine yönelik olan fikirleri eylem çerçevelerine oturtmuşlardır. Hareketler birbirinden etkilense de, toplumlarda hâkim olan siyasi

irade ve düşünceler çerçevesinde zamanı ve şiddeti farklı olan hareketler oluşmuştur (Bulut, 2011, s.128-129).

1968 hareketleri öğrenci hareketi olarak başlamış olsa da, işçilerin destek vermesiyle hareket genişleyerek dönüşmüştür. Kalabalık bir kitleyle greve başlayan işçiler, hareketin destekçi konumundan çıkarak baskın katılımcı konumuna geçmiştir (Öztürk, 402) Böylece öğrencilerin, işçilerin ve orta sınıf halkın hak arama mücadelesi tüm dünyada karşılık bulmaya başlamış; Çin Kültür Devrimi, Vietnam Savaşı, Küba Devrimi gibi geniş ölçekli etkileri olan olaylar tarihteki yerini almıştır. Tüm bunların sonucunda merkez ülkelerde kimlik hareketlerine yönelik destekler artarken, çevre ülkelerde de dini ve etnik kimliklere yönelim artmaya başlamıştır (Göktuna Yaylacı, 2015, s.63).

1960'lı yılların sonuna doğru işçi hareketlerinin değişim geçirmeye ve toplumsal hareket olarak güç kaybetmeye başlamasıyla, yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Birçok ülkede yaşanan çatışmalara verilen tepkiler, yürütülen eski toplumsal hareketlerin etkinliğinin kaybetmesine neden olmuştur. Eşitlik, kimlik arayışları, ifade özgürlüğü gibi temaları benimseyen ve endüstri sonrası toplumların eleştirisine yönelen yeni toplumsal hareketler, miladını dolduran eski toplumsal hareketlerin yerini almaya başlamıştır (Göktuna Yaylacı, 2015, s.63-64).

2.2.DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 1980 ÖNCESİ SINIFSAK, KÜLTÜREL VE SAVAŞ KARŞITI HAREKETLER

2.2.1.İşçi Hareketi

Direnış hareketleri, özgürlüğü ve bağımsızlığı temel alarak, yaşama ve var olma mücadelesi ekseninde ortaya çıkmıştır. Modernleşmeyle birlikte gelişen maddi şartlar ve oluşan haklar açısından taleplerinin karşılanmadığını düşünen gruplar, toplumdaki kaynakların eşit dağıtılması konusundaki düşüncelerini, örgütlü ve rasyonel bir tepkiyle ortaya koymuştur.

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında kolektif kimlik önemli bir unsur olarak kabul edilir. Emile Durkheim'ın toplumsal olgu yaklaşımında ortaya çıkan kolektif kimlik, toplumsal olguların içselleştirilmesinin sonucu olarak bireylerin toplumdaki eylemlerini gerçekleştirmektedir. Karl Marx da toplumsal hareketler sosyolojisine kolektif kimlik çerçevesinde yorumlanabilecek sınıf bilinci ve işçi kimliği yaklaşımlarıyla katkı sağlamıştır. Marx'ın savunduğu kuramda devrimin gerçekleşmesi için işçi sınıfının belirli bir bilince ulaşması şartı vardır. Bu durum ancak Georg Lukacs tarafından analiz edildiği şekilde olabilir. Lukacs, kapitalist toplumların oluşmasıyla proleter sınıf bilincinin mantıksal bir şekilde oluşturulabileceğini savunur. Bu durum da proleterlerin kendi sınıfları için birlik bilinci oluşturup farklı bir sınıfı karşılarına almalarıyla mümkündür. Böylece işçi hareketleri, kolektif kimlik temelinde ortaya çıkarak devrimi gerçekleştirme görevini üstlenebilecektir.

Çiler Dursun'a (2004, s.310-311) göre medya, işçi sınıfı kimliğini yeterince önemsemeyerek sorun olmayan bir kimlik olarak görmektedir. Bunun nedenleri Türkiye'nin tarihsel süreçte geç kapitalistleşmiş bir toplum olması ve devlet politikalarının kısıtlı etkileri olarak sayılabilir. Egemen kapitalist üretim ve dağıtım ilişkileri içerisinde yer alan ekonomik üretim ilişkilerinin önemli bir parçası ve taşıyıcısı olan medya, işçi sınıfına ve toplumsal hareketlere mesafeli durarak sınıf kimliğini arka plana atmıştır. Söz konusu durum yine hareketlerin yeterli desteği kazanamamasında ve taleplerini elde edememesinde büyük bir etken olmuştur (Şen ve Çetinkaya, 2013, s. 78-93).

1789-1804 yılları arasında işçi sınıfı mücadelesi içinde sömürgeci düzene ve köleliğe karşı eylemlerle şekillenen Haiti Devrimi, işçi hareketleri adına önemli bir

mücadele alanı oluşturmuştur. Binlerce köle özgürlüklerini kazanmak ve tüm insanların renk farklılığından bağımsız olarak eşit ve özgür bir şekilde yaşama talepleriyle bu devrimi başlatmıştır. Nihayetinde eski baskın gruplar gücünü kaybetmiş, emek sömürsünün ezici yöntemleri ortadan kaldırılmış, mülkiyet ve toprak yeniden dağıtılmıştır. Haiti Devrimi, dünyanın farklı yerlerinde birçok hareketi etkilemiş ve Amerika'da başlayan yeni kapitalist dünyaya karşı halk direnişini hızlandırarak merkezi bir hareket olarak tezahür etmiştir (Dede, 2018, s. 35-50).

Genel anlamda 19. yüzyıl boyunca ulusal ve toplumsal sınıflar düzeyinde kapitalist dünya ekonomisini merkeze alan ve ikiye ayrılan mücadele biçimleri söz konusudur. Ulusal mücadele ve sınıf mücadelesi arasında birçok noktada benzerlik olsa da temelde iki farklı düzeyde konumlanırlar. Ulusal mücadeleler daha çok kapitalist dünya ekonomisini yeniden üretmeyi, sınıf mücadeleleri ise kapitalist dünya ekonomisini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Eşitlik talebi ekseninde yükselen işçi sınıfı hareketlerinden Chartizm Hareketi, İngiltere'de ortaya çıkarak büyük bir etki yaratır. İngiltere'de sanayi devrimi sonucunda, teknolojinin ilerlemesi ve mekanikleşmenin artmasıyla ortaya çıkan ağır çalışma koşulları ve ücret yetersizliği gibi problemler, işçilerin birçok mücadele içinde yer almasına neden olur. Böylece Chartizm Hareketi de toplumu dönüştüren bir etki yaratmıştır. Örneğin işçilerin örgütlenerek taleplerini hukuki çerçevede dile getirmesi, politik hakların talep edilerek siyasal sistem üzerinde baskı kurulması ve daha sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlerin şekillenmesi olarak sıralanabilir. Buna rağmen hareketin temsil düzeyinde belirli bir tutum geliştirememesi eleştirilmiştir. Chartizm Hareketi aynı zamanda toplumu dönüştüren bir etki yaratmıştır. 1840'lı yıllara doğru köylülerin ve zanaatkarların yerini fabrikalarda çalışan eğirmecilerin ve dokumacıların almaya başlamasıyla, kitlesel işçiliğe giden sınıf değişimini takip edememiş ve koşullara uygun stratejiler geliştirememiştir. 19. yüzyılın büyük halk hareketlerine güç kaynağı olan hareket zaman içinde parçalanarak dağılmıştır (Dede, 2018, s. 35-50).

Öte taraftan Birleşik Krallık ve Avrupa'daki birçok işçi hareketi politik haklarıyla birlikte çeşitli ekonomik ve sosyal taleplerini gündeme getirmiştir. 1873-1896 döneminde işçilerin örgütlenmesi sonucunda sendika oluşumu açısından büyük bir gelişme yaşanmış, sosyal demokrat ve komünist partileri kurulmuş ve grevler yaygınlaşmıştır. 1890'lı yıllarda işçi sınıfı hareketleri kapitalizmi yıkmaya çalışırken

aynı zamanda dünya ekonomisinin belirli yönlerini sağlamlaştırmıştır. 1917 yılında Rusya'da Bolşeviklerin kendilerini işçi sınıfı mücadelesinin öncüsü olarak konumlandırıp devlet iktidarını talep etmesi, işçi sınıfı hareketinde farklı bir dönemi başlatır. 1930'larda işçilerin talepleri sermaye tarafından desteklenen örgütlere yönlendirildikçe işgücünde kurumsallaşmaya gidilmiş, sendikaların tanınması ve işverenlerle toplu sözleşmeler sonucunda işçiler, güvenli bir konuma getirilmiştir (Dede, 2018, s. 35-50). Sonuç olarak işçi sınıfı hareketi üretim biçimiyle doğrudan bağlantılıdır çünkü dönemlerin üretim ilişkileri toplumların siyasal ve toplumsal koşulları üzerinde etkili olmuştur (Çelik, 2016, s. 647-655).

Benzer bir biçimde Türkiye'de işçi hareketi, Osmanlı döneminde şekillenmeye başlamış, Cumhuriyet'in etkisiyle günümüzdeki yapısını almıştır. Osmanlı'da 19.yüzyılda sarayın ve ordunun ihtiyaçları için devlet eliyle yapılan fabrikalarda modern anlamda ilk işçilere rastlanır. Fabrikalar devlet tekelinde olduğu için işçiler devlete bağlılığını sürdürmüş ve sınıf bilinci oluşturma anlamında eksik kalmıştır. Aynı zamanda işçi kesiminin farklı milletlerden oluşması toplumsal bütünlüğün sağlanamamasında büyük bir etken oluşturur. Zira devletin kendi kurduğu fabrikalarda gerçekleşecek grev ya da direniş, devlete karşı yapılmış bir isyan olarak algılanabileceğinden herhangi bir örgütlenme gerçekleşmemiştir. Buna ek olarak Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında etkili olan devletçi politikalar bu geleneğin sürmesine katkı sunmuştur. Ancak Osmanlı dönemi ekonomisinde farklı devletlerin etkinliği yabancı sermayeli şirketlerde grevlerin oluşmasını kolaylaştırır. Birçok sermaye sahibi devlet bu grevlerden olumsuz yönde etkilenmiş ve devletlerin büyükelçilikleri birleşerek grevlere karşı ortak bir zeminde buluşmuştur. Aynı zamanda grevlerin Kurtuluş Savaşı dönemine denk gelmesi, bazı aydınlar tarafından batı emperyalizmine karşı bir tepki olarak algılanır. Bu anlamda, Osmanlı'da işçi sınıfının varlığından bahsetmek mümkündür fakat bu sınıf parçalıdır ve bu sebeple etkin değildir. Söz konusu durumun en önemli sebeplerinden biri, Osmanlı'da sanayinin çok gelişmemiş ve ekonominin feodal üretim tarzı içinde tarıma dayanıyor olmasıdır. Öte taraftan okuma yazma oranının düşük olması ve sanayinin az gelişmiş olmasından kaynaklı proleterleşmenin batıya oranla daha düşük düzeyde kalması, işçi sınıfı hareketinin güçlenmesinin önündeki engeller arasında sayılabilir. Sonuç olarak güçlü bir işçi sınıfına sahip olmayan Osmanlı, dünya savaşının bıraktığı yıkımla

birlikte ekonomik ve siyasal alanda daha çok zayıflayarak, Cumhuriyet dönemine güçsüz bir işçi sınıfı miras bırakmıştır (Şahin,2010, s.21-30).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hızlı kalkınma sürecinde sanayileşmenin etkisiyle birlikte işçilerin üretim süreci içindeki konumlarının işlevselliği sorgulanır hale gelir (Şahin,2010, s.21-30). 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası işçi hareketinin de bir canlanma söz konusudur; işçiler ve sendikacılar çeşitli hak arayışları için yeni adımlar atmaya başlamıştır. Yeni anayasanın gündeme gelmesiyle birlikte toplumsal hareketler kendi seslerini duyurabilmek ve siyasi temsil düzeyinin güçlendirilmesi isteğiyle kendi örgütlü mücadelelerini göstermeye başlar. 1961 Anayasa'sının zemin oluşturduğu daha özgürlükçü ve demokratik düzeyin bir getirisi olarak "sosyal hakların toplum gündeminde daha çok yer tutmaya başladığı, sosyal adalet kavramının yaygınlık kazandığı bir düşünsel iklimde işçiler ve sendikacılar daha sorgulayıcı ve daha cesur bir kimlik edinmeye başlamışlardır." (Çelik, 2016, s. 647-655).

31 Aralık 1961 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Saraçhane Mitingi işçi hareketinin Cumhuriyet döneminde gerçekleştirdiği en büyük eylemdir. Saraçhane Mitinginde yeni anayasada yer alan toplu sözleşme ve grev hakkının yasalaşması talebi ön planda olmakla birlikte, bazı kesimler miting politik olarak tanımlar. İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin (İİSB) düzenlenmesinde önemli payı olan miting, birçok işçi eylemlerine yol göstermiş ve emek hareketi için büyük anlamlar içermiştir. 1960'lı yılların en önemli özelliği; 1961 Anayasası'nın etkisiyle oluşan daha özgürlükçü bir ortamda işçilerin sendikal haklarının güvence altına alınmasıdır. 1960 sonrasında kurucuların tümü sendikacı olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) işçi sınıfının siyasallaşmasının büyük bir adımıdır (Çelik, 2016, s. 647-655).

Emeğin gücü ve örgütlenmesi adına önemli bir moment olan 1 Mayıs tarihi, işçi sınıfının serencamı olarak okunabilir. 1856 yılında Avustralya'da ki işçilerin 8 saatlik işgünü talebi için gösteriler yaparak bir günlük iş bırakma eylemleriyle başlamıştır. Bu girişim bir defalık olarak planlansa da, proleter kesim üzerindeki etkileri nedeniyle her yıl tekrarlanmasına karar verilir. Bu gösterileri Amerikan Emek Federasyonunun 1 Mayıs 1886 yılında yasal günlük çalışma süresi mücadelesi takip etmiştir. 1 Mayıs'ta yapılan gösteriler sonucunda birçok işçi lideri tutuklanarak idama mahkûm edilmiş ve infazları gerçekleşmiştir. Aynı zamanda eyleme katılan işçilerden bazıları eylemleri engellemeye yönelik yapılan müdahalelerde hayatını kaybetmiştir.

Bu olaylardan sonra tüm dünyada 1 Mayıs, işçi sınıfının insanca koşullarda çalışması için gösterdiği direnişin simgesi haline gelerek işçi bayramı olarak evrensel bir nitelik kazanır.

Tarihsel süreçte enternasyonal anlamda işçi sınıfı için önemli bir tarih olan 1 Mayıs İşçi ve Emekçi Bayramı, Türkiye’de ilk kez 1906 yılında kutlanmış; fakat sonrasında savaş ve işgal kuvvetlerinin engellemeleriyle uzun bir süre kutlanamamıştır. Sonrasında ilk büyük işçi yürüyüşü 1976 yılında İstanbul Taksim Meydanında gerçekleşmiştir. 1977 yılında tekrar yapılan gösterilerde provokasyonlar sonucu 36 emekçi katledilmiş ve sonraki yıllarda kutlamalar engellenmeye çalışılmıştır (Tapak, 2015, s.14-17). 12 Eylül Askeri Darbesiyle 1 Mayıs kutlamaları tamamen dönemin siyasi iktidarı tarafından yasaklanmış ve genel tatil günü olmaktan çıkartılmıştır. Fakat daha sonraları işçilerin yoğun mücadelesi sonucunda 1 Mayıs Türkiye’de Emek ve Dayanışma Günü olarak resmi bayramlar arasında yer almıştır. Böylece sınıf mücadelesi açısından anlamlı bir gün olarak kabul edilen 1 Mayıs, kutlama günü olarak resmileşerek siyasi anlamını yitirmiştir. Küresel kapitalizm sürecinde çalışan sınıfın hak mücadelesi anlamında büyük önem taşıyan 1 Mayıs, Türkiye’de Emek ve Dayanışma Günü olarak resmi bayramlar arasında yer alması, birçok kesim tarafından sınıf mücadelesinin bir kazanımından ziyade özündeki mücadele felsefesini yitireceği düşüncesiyle olumsuz karşılanmıştır. (Şen ve Çetinkaya, 2013, s. 78-82).

2.2.2.İkinci Dalga Kadın Hareketi

1970’li yılların sonuna doğru dışa bağımlılık, az gelişmişlik, fırsat eşitsizliği ve sınıflar arası farklar gibi sorunlarla birlikte kadın sorunları da gündeme gelmeye başlar. Kadın sorununun ülke sınırlarından çıkarak küreselleşmesi eskiye oranla yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmasının önemli bir nedenidir (Çetinkaya, 2008, s.525-243).

18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda güçlenerek ilerleyen Birinci Dalga Feminizm, oy hakkı talepleri ve kamusal alan üzerinden şekillenmişti. Birinci Dalga Kadın Hareketinin temel amacı, kadının özgürleşmesini ve erkeklerle eşit konuma ulaşmasını sağlamaktır. Bu noktada Birinci Dalga Kadın Hareketi, erkeklerle eşit

siyasal, sosyal ve hukuksal hak taleplerini dile getirmektedir (Tekin ve Tecim, 2016, s.65-69). İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan hızlı büyüme ve ekonomik alandaki gelişmelere paralel olarak talepler de değişmeye başlamıştır. Politik hakların elde edilmesi için yapılan yürüyüşlerle başlayan İkinci Dalga Feminizmi, sivil haklar hareketleriyle genişleme gösterir. Fakat temel hakların kazanılması kadınların konumunun değişmesi için yeterli olmadığı gibi, iş hayatındaki cinsiyetçi ücret farklılığını ortadan kaldırmamış ve ev içi görünmeyen emek yükünü değiştirmedeği gerçeği kadınları farklı arayışlara yönlendirmiştir.

1970’li yıllarda postmodernizm, Marksizm ve yapısalcılık gibi kuramlarda kadın sorunlarına yönelik yapılan analizlerde varılan ortak nokta; sorunun siyasi etmenler olduğu ve bu etmenlerin bireyler üzerinde yarattığı etkilerdir. 1980’lerde feminist kuramın ideolojik eylemlerinin akademik alana yönelmesiyle üniversitelerde kadın konularında araştırmalar yapılır (Aptekin, 2011, s. 35-38). Kadınlar, birey olarak değil; anne, eş, kardeş kavramlarıyla konumlandırılmış ve 1980 öncesi sol hareketin içinde yer alan birçok kadın darbe sonrasında düşünsel hegemonyadan sıyrılarak, kendilerini feminist olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte 1981 yılında bilinç yükseltme grupları ile kadınlar, maruz kaldıkları tahakküm ilişkilerini fark etmeye başlarlar (Çetinkaya, 2008, s.525-243).

İkinci Dalga Kadın Hareketinin en önemli özelliği ideoloji boyutunda değerlendirilebilecek eğilimlerin feminizm hareketinde yer edinmesidir. Dinsel ya da etnik gibi yaklaşımlar etrafında oluşan ideolojiler birleştirici bir tutum sergileyerek kadın sorunu olgusu etrafında buluşmuşlardır (Timisi ve Ağduk, 2002,s. 14-15). Fakat bu örgütlenmelerde ya da diğer hareketlerde kadınların uğradığı haksızlıklar cinsiyet farklılığına bağlanmamış ve bu konuyu Şirin Tekeli (1989, s.26) şöyle dile getirmiştir:

“Resmi ideoloji, Kemalizm, kadınların sorunlarının devlet eliyle çözüldüğünü, egemen toplumsal ideoloji, İslam, kadınların zaten ezilme diye bir sorunu olmadığını, hegemonyaya oynayan Marksist sol ideoloji de kadınların kapitalist sömürü dışında bir sorunu olmadığını savunuyordu.”

1980’li yıllarda bireysellikle birlikte ideolojik, duygusal, etnik ve dini konuları da içeren yapay tarzda toplumsal cinsiyet algısı oluşturulmaya çalışılır. Hegemonik biçimde yaratılan bu ayrışma kadın kimliği üzerinden yürütülmüştür. Kadınların özel alanla sınırlı kalmayarak kamusal alana girme çabalarının bir nedeni de uygulanan

askeri politikalarından dolayı erkeklerin kamusal alanda etkisizleştirilmesidir. Böylece kadınlar kardeşleri ve arkadaşları için hak arama yoluna gitmek istemiş; birçok kadın eş kimliğiyle sistemin sorunlarını kadın hareketleriyle buluşturarak yeni bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda hareket, sorgulayıcı bir tavır sergileyerek kadınların bilgi ve bilinç düzeyinde büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Timisi ve Gevrek'e (2002, s.14) göre,

“İkinci kuşak kadın hareketi olarak tarif edilen 1980-1990 arası Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin varoluş problemlerinin tartışıldığı, kadın olmanın ve kadınlığın anlamlarının belirginleştirildiği, feminizmin artık bir toplumsal proje olarak ele alındığı farklılıklarınsa tarif edilebildiği bir dönem olmuştur.”

1980 sonrası kadın hareketinin en önemli hedefi, kadına yönelik şiddetin gündeme getirilmesi ve bu konuda kamuoyu oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlarda kadınları ikinci konumda gören ataerkil ilişki biçimleri tartışılıp eleştirilmeye başlanır (Çetinkaya, 2008, s.525-243). Özellikle, aile içi şiddet konusunun gündeme gelmesiyle bu konu kamusal alanda önemli bir konuma gelmiştir. Bilinç yükseltme grupları kurulmuş ve ardından Türkiye, 1986 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine imza atarak 1987 yılında dayığa karşı kampanya yürütmeye başlamıştır. Mayıs 1987’de “Dayığa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası” ile başlayan girişimler, 12 Eylül sonrası gerçekleşen ilk miting olma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda şiddete uğrayan kadınlar için bir sığınağa ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 1990 yılında kurulmuştur (Birkalan Gedik, 2015, s.114). Bu noktada Mor Çatı, kadına karşı uygulanan şiddetin engellenmesi konusunda Türkiye’de ortaya çıkan ilk örgütlenmedir.

Carol Hanish’in "kişisel olan politiktir" sloganı ikinci dönem feminizmin temel söylemi haline gelmiştir. Kadının bedeni, kürtaj hakkı, doğum kontrol araçlarına ücretsiz erişim gibi konular ikinci dönem feminizmin temel mücadele alanlarını oluşturmaktadır. Çünkü bu dönem feministlerine göre, kadınlık rolleri sosyalizasyon süreciyle birlikte nesilden nesile aktarılmakta bazı yasal hakları elde etmeyi başaran kadın yine erkek egemen söylem altında kendine yer bulmaktadır. Aynı zamanda batı kökenli olan “kız-kardeşlik” düşüncesi de bu dalga içerisinde yer edinmiş ve birleştirici bir ideoloji olarak etkinliğini sürdürmüştür (Özüdoğru, 2018, s.304-319).

İkinci Dalga Feministler pek tabi ki toplumsal bütünü en iyi nasıl tanımlayacaklarını tartıştılar.

“Ataerkillik ile mi, kapitalizm ile ataerkilliğin karışımı bir ikili sistem ile mi ya da benim tercih ettiğim bakış açısıyla, iç içe geçmiş üç boyunduruk türü (mali denge(sizlik), tanınma(ma) ve (kötü) temsil) tarafından biçimlendirilen devlet kaynaklı kapitalist toplumun tarihsel olarak belirlenmiş erkek merkezli bir biçimi ile mi tanımlayacaklardı?” (Fraser, 2009, s.59-77).

Bu farklı ayrımlara rağmen İkinci Dalga Feministlerin çoğu toplumsal yaşamın bağlarında köklü değişimler olması gerektiği fikrindeydi. Devletçiliğe karşı verdikleri tepkilerde kapitalizmin içeriği kadar sürecine de dikkat çekerek, denetleyici toplum düzenini reddettiler. Feminizmin, kapitalist toplum değişiminden beklentileri kimlik ve farklılığın benimsenmesi yönünde dönüşmüştür (Fraser, 2009, s.59-77). İkinci Dalga Feministler, emperyalizme karşı yürütülen hareketleri benimseyerek devletçe yürütülen kapitalist ekonomiye karşı çıkarlar. Marksizmin ve Liberalizmin ekonomiyle sınırlı çıkış noktalarını tartışarak sivil toplumda ve gündelik yaşamda yer edinmiş haksızlıklara vurgu yaparak, yeni haksızlık ve adaletsizlik yaratan aygıtların kapsayıcılığını eleştirirler (Fraser, 2009, s.59-77). 1970’lerde Marksizme bağlı bazı sol gruplar, kadın hareketini destekleyerek bu örgütler içerisinde yer almaya başlar. Bu gruplar, burjuva feminizmini reddederek kendilerini toplumsal olaylarla tanımlamış, aileyi çalışmalarının merkezine oturtmuştur.

Türkiye’de 1980 öncesinde kadın hakları için çalışan ve temel aldıkları ideoloji Marksizm olan ve 1975 yılında kurulan İKD (İlerici Kadınlar Derneği) kökenli birçok kadın; İkinci Dalga Kadın Hareketi içerisinde yer almıştır (Birkalan Gedik, 2015, s.114). Dernek kuramsal ve örgütsel boyutta tartışma konuları arasında toplumsal cinsiyetle birlikte sınıf, ırk, cinsellik ve milliyet konularına değinerek adalet kavramının içeriğini; ev işi ve kadına karşı şiddet gibi özel konuları da içerecek şekilde genişletmeye çalışır. Gündeme getirilen adaletsizlikler tekil sorunlar olmamakla birlikte bunları birbirine bağlayan şey sistematik olarak toplum yapısının derinlerinde yer almasıdır (Fraser, 2009, s.59-77).

İkinci Dalga Kadın Hareketi; eşitlik, farklılık, bağımsızlık gibi temalara tabi kalarak yeni eylem biçimleri geliştirmeye çalışır. Farklılık ve ötekilik hakkı, eşitlikten daha fazla vurgulanarak hareket özgün bir boyuta taşınmıştır. Roxanne Dunbar, erkek ve kadının birbirlerinden farklı olduğunu; kadınlara, anneliğe özgü tutumlar

yüklendiğini belirtir. Fakat kadınların farklı kimliklerinin tanınması ve erkeklerden farklı güç kaynaklarına sahip olduğunun farkına varılmasıyla feminist bilinç yükselmeye başlar. Bu doğrultuda İkinci Dalga Kadın Hareketi, değişim ve özgürlüğün kadınların birbirleriyle ittifaklar kurarak iktidar ilişkilerini dönüşüme uğratmalarıyla mümkün olabileceğini savunur. Farklılıkları onaylayarak, toplumsal cinsiyet ve ulus kimlikleri gibi kolektif kimliklerin değişebilir olduğuna vurgu yapar (Demir, 2008, s.29-35).

2.2.3.Savaş Karşıtı Hareketler

Savaş karşıtı hareketler, sivil hakları kapsayan; çocuk, çevre ve kimlikli haklar konusundaki eşitsizliklere vurgu yapan; ekonomik temelden ziyade toplumların içinde bulunduğu adaletsizliği sorgulamayı amaç edinen yeni toplumsal hareketlerdendir. Hareket, hayata insan merkezli bakarak sivil halkın sesini duyurmaya çalışan bir ideoloji benimser. Irak özelinde düşünüldüğünde ezilen, öldürülen ve dışlanan insanların haklarını korumak ve onlarla güçlü ilişkiler kurarak kolektif vicdan oluşturma çabasıdadır.

Amaçları ortak olan toplumsal hareketler birleşerek zamanla uluslararası örgütlenmelere dönüşmektedir. Ortaya çıktığı coğrafyayla sınırlı kalmayarak farklı bölgelerdeki din, kültür ve milletten insanlar eş zamanlı olarak tepkilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat bu eylemlerde yer alan çoğu kişi konunun kendisini çok ilgilendirmediğini düşünerek yeterli desteği vermemiş ve böylece hareketler güçlü etkiler yaratamamıştır. Sosyal ağların gelişmesiyle ve aktif kullanılmasıyla toplumsal hareketler yeni imkânlar bulmuş ve böylece gerileyen destekler internet olanakları sayesinde yeniden kazanılmaya çalışılmıştır (Coşkun, 2019, s.73-75).

Barış fikri, Antik Çağ'dan beri düşünürlerin, yazarların, felsefecilerin ve dinlerin üzerinde çalıştığı konulardan biri olmuştur. Bazı tek tanrılı dinler de, pasifizmin dini öğretilerinin temel taşlarından olduğunu savunmuştur. Bu ahlaki temelli dayanakların yanı sıra, savaş dönemlerindeki askere alınma uygulamaları ve artan vergiler, insanların tarih boyunca savaşlardan rahatsızlık duymalarına sebebiyet vermiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve düzenli orduların kurulması askere alınma uygulamalarını beraberinde getirmiş ve bu da birçok savaş karşıtı girişimin başlamasına neden olmuştur (Uncu, 2015, 168- 180). Savaş karşıtı hareket, daha çok

sivil hakları kapsayan; çocuk, çevre ve kimliksel haklar konusundaki eşitsizliklere vurgu yapmaya çalışan bir toplumsal harekettir. Savaş karşıtlığında ekonomi temelden ziyade herkesin içinde bulunduğu durumdan hareketle farklı konuları gündeme getirir. Hareket demokratik karar alma mekanizmalarını ölçüt alarak sıradan insanları kapsayabildiği zaman başarıya ulaşır. Yani hareketin etkinliği, eyleme geçirebildiği kitlelerin genişliğine bağlıdır (Benlisoy, 2008, s.417-432).

Dini kökenli olmayan seküler barış girişimleri 18.yüzyılda şekillenmeye başlamış ve ilk barış cemiyetleri 1815 yılında Amerika ve Britanya’da kurulmuştur. 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşına kadarki süreçte birçok barış kongresi düzenlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sürecinde durma noktasına gelen barış girişimleri, savaşın bitmesiyle tekrardan canlanmış ve barışın kalıcı olabilmesi için arayışlara girilmiştir. Birçok barış örgütünün çabasıyla, uluslararası ilişkileri güçlendirmek ve devletlerin uzlaşımını sağlamak amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı boyunca etkisiz kalan hareketler, nükleer silahlanma karşıtı faaliyetlerle tekrardan gündeme gelmeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde insanlık, dünyada büyük yıkımlara neden olabilecek nükleer savaşların meydana gelme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Devletlerin nükleer silahları geliştirme amacıyla yaptığı nükleer silah ve hidrojen bombası denemeleri, birçok komitenin kurulmasına ve pasifist grupların yürüyüş ve oturma eylemleriyle karşılaşır. Soğuk Savaş’ın bitişi birçok toplumsal hareketi etkilediği gibi Savaş Karşıtı Hareketi de etkiler. Bu dönemde Savaş Karşıtı Hareket incelendiğinde, barış kampanyaları ve faaliyetlerinin ulus ötesi özellikler kazandığı görülür. Özellikle bu durum için küreselleşme sürecinin etkisinin çok büyük olduğu söylenebilir (Uncu, 2015, s.168-179).

Türkiye’de ilk barış ve antimilitarizm girişimler, 1950’li yıllarda ülkenin içinde bulunduğu Kore Savaşı sırasında olur. 1960’lı yıllara doğru öğrenci ve sol hareketin yükselişiyle savaş karşıtı eylemler hız kazanır. Fakat savaş karşıtlığı, toplumsal hareketlerin öznesi olmaktan çok, sol grupların devrimci projelerinin doğrultusunda ideolojik seçimleriyle şekillendirdiği ikincil bir konudur. Hareketin oldukça kısıtlı olduğu bu dönemde, barış konusunda girişimlerde bulunan örgütlenmelerin sayısı oldukça azdır. Bu örgütlenmelerin ilki olarak sayılabilecek Barışperverler Cemiyeti

1950 yılında kurulmuştur. Grubun üyesi olan akademisyenler ve sosyalist entelektüeller, savaş karşıtı ilan dağıtma faaliyetlerinin ardından tutuklanmış ve örgüt kapatılmıştır. İkinci örgüt ise 1977 yılında kurulan. Dünya Barış Konseyinin üyesi olan Barış Derneği'dir. Dernek, bazı akademisyen, yazar ve sanatçılardan oluşmaktadır. Derneğin faaliyetlerinin siyasi partilerle ilişkili olduğu ve Soğuk Savaş döneminde derneğin bu ilişkilerin gölgesinde hareket ettiği öne sürülerek 12 Eylül 1980 Askeri Darbesiyle kapatılmış, yöneticileri tutuklanmış ve ancak dernek 2003 yılında tekrardan açılmıştır (Uncu, 2015, s.187-188).

Yeni toplumsal hareketlerin, Avrupa ve ABD'den sonra Türkiye'de de görülmeye başlamasıyla, savaş karşıtı hareket, 1980'li yıllarla birlikte farklı bir perspektifte ilerlemiştir. Toplumsal hareketlerdeki canlanma; insan hakları çevre ve kimlik alanlarında yapılan birçok eylem ve kampanyayla birlikte oluşmuştur. Türkiye'de Barış Hareketi ise diğer hareketlere oranla daha geç ivme kazanmış ve 2000'li yıllarda etkili olmaya başlamıştır (Göle, 2000, s.23-36).

Hareket, uluslararası ve ulusal olmak üzere iki farklı eksende ilerler. Uluslararası alandaki konuları; Irak, Afganistan ve Filistin gibi Türkiye dışındaki savaşların durdurulması, Türkiye'nin bu savaşlara katılımının engellenmesi ve Türkiye'de Amerikan askeri üslerinin kapatılması oluşturur. Ulusal alanda ise, Kürt milletinin devam eden sorunlarına yönelik barışçıl çözüm arayışları ve vicdani ret konusunun anayasal hak olarak kabulü gibi maddeler gündeme gelmiştir. Ancak küreselleşme süreciyle birlikte ulusal ve uluslararası konular iç içe geçmiş, oluşturulan barış koalisyonları ve gruplar, ulus ötesi aktörlerle bilgi alışverişi gerçekleştirmiştir.

Savaş karşıtı hareketin önemli eylemlerinden biri; Vietnam Savaşına karşı Amerikan müdahaleciliğini geri çekilmesi adına zorlayabilecek bir tepkinin oluşturulmasıdır. ABD'de savaş karşıtı hareketin yönünü, farklı toplumsal güçleri bir araya toplayan ulusal düzeydeki koalisyon ve birlikler oluşturmuştur. Bu anlamda oluşan muhalefet, tepkisel bir niteliğe sahip olup savaşın yarattığı vahşetin belirli bir toplumsal duyarlılık yaratması gerektiğini düşünerek hareket etmiştir. Irak Savaşı bu noktada önemli bir konu olarak gündeme gelmiş ve henüz savaş başlamadan büyük bir tepkisel güç doğmuştur. 15 Şubat 2003'de savaş sinyallerinin ardından dünya ölçeğinde milyonlarca kişinin katıldığı, insanlık tarihinin en büyük savaş karşıtı eylemlerinden biri gerçekleşmiştir. Böylece hareket, savaşı engelleyemediyse bile

geciktirmiş ve gerçekleştirme yöntemlerini büyük oranda değiştirmiştir. Türkiye’de de ABD silahlı kuvvetlerinin geçişine yönelik tezkerenin kabul edilmeyişinde savaş karşıtı hareketin büyük bir etkisi olmuştur (Benlisoy, 2008, s.417-432).

ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırısının ardından Irak’a askeri müdahalenin gündeme gelmesiyle birlikte tüm dünyayla birlikte Türkiye’de de barış hareketi değişime uğrayarak sayıca artmaya başlamıştır. Irak Savaşı karşıtı barış koalisyonları, bir merkeze bağlanmadan şeffaf bir şekilde örgütlenmiştir. Aynı zamanda kolektif kimlikler, keskin çizgilerle çizilmeyerek çok katmanlı kimlikler açık ve esnek bir şekilde oluşturulmuştur (Uncu, 2015, 168-194). ABD ve müttefikleriyle Irak arasında gerçekleşen savaş ve bu savaşın etkileri de hareketin odak noktalarından biri olmuştur. Savaşın nedenlerini ve ortaya çıkardığı adaletsizliği sorgulamakla birlikte, sivil halkın haklarını savunmak hareketin üzerinde durduğu konulardır (Şentürk, 2006, s.41-42).

Irak Savaşına karşı kurulan koalisyonlardan biri Savaşa Hayır Platformudur. Platforma katılanlar arasında İnsan Hakları Derneği (İHD), Greenpeace, Devrimci İşçi Sosyalist Partisi (DSİP), SODEV gibi birçok örgüt vardır. Tüm bunların sonucunda barış hareketinin asıl amacı, dünyada barış koşullarının sağlanması ve devamlı olarak sürdürülmesidir (Uncu, 2015, s.168-190). Savaş karşıtı hareket, kampanyalarla ve protesto gösterileriyle sınırlı kalmayıp, savaşlardan doğrudan etkilenen askerleri ve ailelerini de kapsayarak derinleşebilir niteliktedir. Hareket, kapitalist küreselleşme karşıtı mücadelelerin de bir parçası olmuştur. Aynı zamanda ırkçılığa, yabancı düşmanlığına karşı yürütülen direnişlerde de karşılık bulmuştur. Bu akımın savaşları önlemeye yönelik talepleri arasında; silahsızlanma ve uluslararası hukuka uyulmasını sağlayacak kurumların oluşturulması vardır. Hareketler, ağ tipi örgütlenmeler sayesinde katı ideolojik oluşumlardan kaçınmış ve farklı kimlik ve ideolojik duruşlardan bireylerin ortak bir sorun üzerinde birleşmelerini sağlamıştır (Şentürk, 2006, s.31-44).

2.3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

2.3.1. Çevre Hareketi

Ekolojik bunalım, 21. yüzyılda dünyanın içinde bulunduğu birçok sorunu kapsayan önemli bir tanımdır. İklim değişikliği, canlı türlerinin zarar görmesi ve yok olması, su kıtlığı, kuraklık, ozon tabakasının incilmesi ve doğal yaşam alanlarının bozulması dünyanın düzenini bozarak insanların yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Sanayi Devrimi ve ekonomik etkinliğin küreselleşmesiyle birlikte tüm dünyaya yayılan kirlilik toplumsal tepkiye neden olmuştur. Manuel Castells'in (2010, s.72), çağımızın en kapsamlı ve etkili hareketi olarak açıkladığı çevrecilik, tarih boyunca birçok değişim geçirmiştir. Hareketin ele aldığı sorunlar artmış, etkinlik ölçeği ulusal düzeyden çıkarak küreselleşmiş ve eylem stratejileri çeşitlenmiştir.

“Çevrecilik, bir kimlik ve duruş olarak bireysel düzeyde çevre konusunda duyarlı ve bilinçli olmaktan, doğal çevre ve insan sağlığına zarar verici etkinliklere karşı gelişen toplumsal hareketlere, siyasi ideoloji gruplarından yeşil partilere kadar geniş bir yelpazeye yayılan düşünce ve etkinlikleri kapsar şekilde oldukça geniş anlamda kullanılmaktadır.” (Cerit Mazlum, 2015,s. 209).

Castells (2010, s.170) çevreciliği, “söylem ve pratiklerinde egemen yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkarak insan etkinlikleriyle doğal çevre arasında yıkıcı sonuçlara neden olan ilişki biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan tüm ortak hareketler” olarak tanımlar. Çevre hareketleri içerisinde değerlendirilen gruplar birbirinden farklı örgütlenmelere, taleplere ve eylem biçimlerine sahiptir. Bu anlamda hareketler; maden işletmeciliği, kirlenici tesis kurumu, GDO'lu ürün üretimi, baraj yapımı, doğal alanların tahribi gibi birçok konuyu gündeme getirerek geniş bir örgütlenme alanı oluşturmuştur. Mevcut yapılar içerisinde belli düzenlemelere gidilmesini isteyen reformcu grupların yanında, var olan düzenin tümünden değiştirilmesini talep eden köktenci gruplarda mevcuttur.

Çevre hareketi, feminist hareketle birlikte 1960'lı yılların yeni toplumsal hareketleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu minvalde çevre hareketi başta endüstrileşmiş Kuzey ülkeleri olmak üzere dünya genelinde önemli bir toplumsal güç konumuna ulaşmıştır. Çevre örgütleri, üye ve destek anlamında büyük bir güç haline

gelmiştir. Bu anlamda Greenpeace, Yeryüzü Dostları, World Wide Fund for Nature (WWF) gibi çevre örgütleri önemli destekçi sayılarına ulaşmıştır.

Çevre hareketlerinden, bilinçli olarak paylaşılan ortak bir kimlik taşımaları ve protestoyu eylem biçimlerinden biri olarak kullanıp, yerleşik siyasal kurumlardan bağımsız bir şekilde faaliyet göstermeleri beklenmektedir. Aynı zamanda çevre hareketi enformel etkileşim ağı niteliğinde olmalı ve egemen iktidar yapılarına meydan okuyarak onları reddetmelidir. Tüm bu özellikler göz önünde bulundurularak çevre hareketi;

“çevre sorunları hakkındaki ortak kaygı ve kimlik tarafından harekete geçirilen ortak eyleme katılan, hiçbir kurumsal bağı olmayan birey ve gruplardan değişen ölçülerde biçimsel kurumsallık kazanmış örgütlere kadar çeşitli grupları içerebilen enformel etkileşimlerin gevşek ve kurumsallaşmamış ağı” olarak tanımlanabilir (Rootes, 2004, s.610).

Çevre hareketinin üyelerine tanımladığı ortak kimlik; insanı, yaşantının bütünlüğü içerisinde kavrayan, eşitlikçi, yerinden yönetim ve demokratik katılıma dayalı aynı zamanda ekolojik olarak sürdürülebilir bir toplum ideali etrafında biçimlendirmektedir. Çevre hareketinin tarihi incelendiği zaman harekette oluşan kimlik, söylem ve eylem türleri açısından birbirinden farklı iki dalga halinde gelişmiştir. Birinci dalga, doğayı koruma amacıyla ilk toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın ortalarına kadarki süreci kapsamaktadır ve doğal yaşam alanlarının, yaban yaşamının ve ormanların korunmasına yönelik talepleri içermektedir. İkinci dalga çevre hareketi ise ele aldığı yeni sorunlar, bunları sorunsallaştırma biçimi ve temsil ettiği değerler açısından önceki dalgadan ayrılmaktadır.

İleri endüstri toplumlarda hâkim olan paradigmalara, toplumsal ve siyasal yaşamı şekillendiren kurumlara karşı bir kültürel eleştiri olarak kabul edilen ekoloji hareketi, diğer toplumsal hareketlerle birlikte bir karşı-kültür hareketi olarak da görülebilir. Aynı zamanda dönemin Yeni Sol hareketleriyle de yakından ilişkilidir. Endüstri toplumunun materyalizm ve aşırı tüketim kültürü, kontrolsüz ekonomik büyüme, merkezileşmiş devlet ve endüstrileşme ideolojisi; ekoloji hareketinin sorguladığı başlıca konulardandır. Bu anlamda hareket, batı toplumlarına temelden bir eleştiri yönelterek, sistemin köktenci bir şekilde değiştirilmesi ve yeniden yapılandırılması gerektiğini savunur (Cerit Mazlum, 2015, s.213).

Çevre hareketi, ekonomi-toplum-doğa ilişkisi üzerinde var olan düşünme biçimini sorgulayarak ortaya holistik yeni bir kültür çıkartmıştır. Bürokratik, hiyerarşik, cinsiyetçi ve eşit olmayan bir toplumsal ve siyasal düzenin yerine; çoğulcu, katılımcı, demokratik ve daha eşit bir toplumsal düzen talep etmiştir. Hareket, 1980'lerden sonra kitleleri harekete geçiren sorunlar ve eylem ölçeği açısından büyük bir değişim geçirir. Özellikle çevresel adalet hareketi ve hareketin küreselleşmesi konusuna önem vermektedir. Çevresel adalet hareketi, ekolojik yıkımın etki ve sonuçlarının adaletsiz bir şekilde dağıtıldığını savunarak bu eşitsizliğe karşı toplumsal tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çevre hareketinin tarihinde önemli başka bir dönüm noktası ise; hareketin gündemindeki sorunlar ve etkinlik ölçeği açısından küreselleşme ve yerleşmenin bir arada görüldüğü yıllardır. İklim değişikliği, canlı türlerinin yok olması, tehlikeli atık ticareti ve ozon tabakasının incilmesi gibi sorunların daha fazla gündeme gelmeye başlamasıyla etkinlik ölçeği ulus ötesine başka bir deyişle küresel bir boyuta taşınmıştır. Çevrecilik, ilk zamanlardan itibaren ulus ötesi bir nitelik taşısa da, hareketin büyüme hızı ve etkileşim yoğunluğu, hareketi ulus ötesi bir kimliğe kavuşturmuştur (Cerit Mazlum, 2015, s.210-230).

Tarihte birçok alanda önemli sonuçları olan endüstrileşme, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bilim ve teknolojiyle birlikte yanlış politikalarla şekillenerek daha çok doğanın kirlenmesi şeklinde etkisini göstermiştir. Çevrenin hızlıca tahrip olması ve böylece dünyanın geleceğinin belirsizliği çevre krizini ortaya çıkartmış ve endüstrileşmenin doğal yaşam üzerindeki tahribatı toplumsal alanda bir tepki hareketine neden olmuştur.

Birçok ülke gibi Türkiye'de de son yıllarda çevreci protesto hareketleri büyük oranda artmaya başlamış, ulusal düzeydeki sivil toplum kuruluşlarının desteği alınarak daha çok yerel bağlamda çevreye ilişkin sorunlar gündeme alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çevreci hareketlerin başlangıcı 1970'li yıllara dayandırılabilir. Çevre hareketinin oluştuğunu gösteren ilk izlenimler kamunun işlemleri sonucu ortaya çıkan çevre sorunlarına yönelik olmuştur. Çevreyi etkileyen olumsuz tepkilere ilk örnek; 1975 yılında Murgul'da faaliyete başlayan Etibank Bakır İşletmelerinin ve Çarşamba Ovasında açılan fabrikaların tarım alanlarına ve bitki örtüsüne verdikleri olumsuz etkilerden dolayı yasal işlem başlatılmasıdır. 26 Nisan 1986 yılında meydana gelen Çernobil nükleer santral kazasının Türkiye'deki yıkıcı etkileri nükleer santrallerin de

gündeme gelmesine neden olmuştur. Böylelikle nükleer karşıtı hareket bağlamında kongreler düzenlenerek bildireler yayımlanmıştır. Özellikle insan sağlığı noktasında büyük risk taşıdığı için santrallerin kurulmasına karşı çıkmış; santrallerin teknolojik bakımdan yetersiz olduğu ve ekonomik anlamda da büyük bir yük oluşturacağı düşüncesiyle santraller gereksiz görülmüştür (Işık, 2015, s.105-136). 1960'lı yılların sonuna doğru tüm dünyada etkili olan öğrenci hareketleri de savaş ve nükleer silahlanma karşıtı hareketlerle yakından ilişkilidir. Çünkü bu hareketlerin birçok üyesi daha sonraları ekoloji hareketinin öncüleri arasında yer almıştır.

Çevreci hareketlerin ortaya çıkışı 3 farklı süreçte meydana gelmiştir. İlk aşama, Ernst Heacke'nin Ekoloji bilimini kurması ve böylece doğal çevrenin korunması gereğinin toplumun gündeminde önemli bir yer edinmesi; ikinci aşama, 68 olaylarıyla birlikte şekillenen çevreci hareketin toplumsal hareketler içerisinde yer edinmeye başlaması ve üçüncü aşama ise, yeşiller hareketini kapsayan ve siyasal bir oluşuma dönüşen çevreci hareketin ivme kazanmasıdır. Toplumlarda hâkim olan sosyal-ekonomik ve toplumsal sorunlarda ortaya çıkan çevreciler ideolojik alanda iki farklı görüşü benimsemişlerdir. İlk görüşte otonom ve politik anlamda unsurlar barındıran çevreciler, ikinci görüşte ise sosyal bir hareket özelliği barındıran çevreci görüşü hâkimdir. Toplumsal bir hareket olarak çevrecilik, "bireyi ekonomik insanın ötesine taşımayı, daha fazlaya sahip olma yerine daha iyi olmayı, büyümenin karşısında sosyal bir ilerlemeyi önermektedir."

Çevreci hareketleri kaynakları ve görüşleri bakımından 3 farklı gruba ayırmak mümkündür. İlk grup çevreciler, faydacı materyalist değerleri birçok noktada eleştirerek, ekonomik bireyciliğe karşı çıkar. İkinci grup, anarşist gelenekleriyle bilinen radikal liberter çevrecilerdir. Bu grup, bireysel özerkliği savunarak, hiyerarşik yapılardan uzak durmuş ve büyük çaplı bir toplumsal dönüşümün teknolojik ilerlemeden ziyade ekolojik bilinçle mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Son grupta ise herhangi bir geleneği devam ettirmeyen reformist çevreciler yer almaktadır. İşçi Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti gibi yapılanmalara yakındırlar ve merkezci bir duruş sergileyerek yeşil olarak anılmaktan uzaktırlar. Çevreci hareketler, ekonomi politikaları anlamında üretim ve tüketim konularını ele alarak olası bir ekolojik felakete dikkat çekmeye çalışmıştır. Hareket, nüfus ve fiziki kaynaklar

stokunun belirli bir oranda sabit tutularak daha nitelikli ve sabit ivmeli bir ekonomiyle ekosistemin sürdürülebilir düzeye ulaşacağını savunmaktadır.

Çevreci hareketlerin politika ve yönetim hakkındaki düşüncelerine bakılacak olursa, toplumların taban demokrasisine uygun bir şekilde yönetilmesi gerektiği savı hâkimdir. Çevrecilik sadece doğanın korunması amacıyla mücadele etmeli ve toplumun tüm kesimlerinde kendine yer bulabilmelidir. Hareket, amacına ulaşmak için toplumların değerlerine sadık kalmalı ve önyargılı tepkilerden kendini soyutlamalıdır. Doğa-toplum dengesini sistemli bir şekilde kurarak sürdürülebilir bir toplum kurmalıdır (Ceritli, 1998, s.255-270).

Çevre hareketiyle ilişkili olarak ele alınacak “yavaş hareketi”; 21.yüzyılda ortaya çıkan, hızlı fakat kalitesiz yaşam şekillerine yol açtığı düşünülen McDonalds’laşma olgusuna tepki niteliğinde, 1980’li yılların sonuna doğru İtalya’da doğmuştur. Fastfood alışkanlığının toplumlarda hızlı yemek alışkanlığını getirmesi ve bunun sonucu olarak geleneksel yaşam anlayışlarının olumsuz etkilenmesi hareketin ortaya çıkmasında ki nedenlerdendir. Zamanla insanlar arasındaki ilişkilere, sosyal eşitliğe ve yerel değerlerin korunmasına değin birçok konuyu etkilemeye başlamıştır. Dünyada karşılık bulan bu başkaldırı, zamanla gelişerek “yavaş şehirleşme” hareketini geliştirmiştir. Yavaş şehirleşme hareketi, yaşam kalitesini ele alarak bu kaliteyi azaltan tüm nedenleri ve sonuçları irdelemiştir (Tosun, 2013, s.215-237). İtalyanca “citta” (şehir) ve İngilizce “slow” (yavaş) kelimelerinin birleşimiyle oluşan “cittaslow” hareketi kentlere farklı bir kalkınma modeli sunmuştur. Cittaslow birliğine katılabilmek için kentlerin 7 başlık altında 70 kritere uyum sağlamaları gerekir. Aday kentlerin; çevre, altyapı, yaşam kalitesi, eğitim ve sosyal uyum gibi kriterlerin yanında ekonomik şartlarda büyük önem taşır. Türkiye’de sakin şehir olarak adlandırılan yavaş şehir hareketi, İzmir’in Seferihisar ilçesinin Cittaslow birliğine kabul edilmesiyle başlamıştır. İlçede yavaş felsefesine uygun köy ve üretici pazarları kurularak organik tarıma uygun ürünler yetiştirilmiştir. İzmir-Seferihisar’ı; Sakarya-Taraklı, Muğla-Akyaka, Çanakkale-Gökçeada, Aydın- Yenipazar ve Şanlıurfa- Halfeti gibi ilçeler takip etmiştir. Yavaş hareketi genel anlamda bir çevre hareketi olarak değerlendirilse yeni toplumsal hareketlerden birkaç noktada ayrılmaktadır. Karşıt olduğu durumlar ve kabul ettiği ortak özellikler açısından küreselleşme karşıtı hareketlerle benzerlik gösterse de resmi ve uzlaşımçı tavrı onu farklılaştıran nedenlerdir. Ve böylece belirli

bir kısım yerine geniş kitlelerce kabul görmesini sağlamıştır (Ünal, Zavalı, 2016, s. 889-912).

2.3.1.1. Gezi Parkı

Toplumsal hareketlerin yeni anlayışına paralel olarak çevreci hareketler ekseninde ele alınacak önemli bir konu da Türkiye’de gerçekleşen Gezi Parkı Olaylarıdır. 27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Taksim Meydanındaki Gezi Parkında “Taksim Yayalaştırma Projesi” kapsamında Topçu Kışlasının inşa edilmek istenmesi tepkilere neden olmuştur. Uzun bir süre şiddet içermeyen ve barışçıl yöntemlerle direniş gösteren gruplar, bir süre sonra güvenlik güçlerinin ve hükümetin sert tepkilerine maruz kalmıştır. Gezi parkında kendilerini öncelikli olarak çevreci diye nitelendiren gruplarda; feminist, Kürt, alevi, öğrenci, spor kulübü taraftarları, gazeteci ve birçok farklı kimliği görmek mümkündür. Bu katılımcı gruplar harekete katılanların dikey değil yatay bir profile sahip olduğunu göstermiş ve ortak bir amaç için demokratik bir duruş sergilemiştir (Bozkurt, 2016, s. 276-291).

Eylemler çevre duyarlılığı ve neo-liberal uygulamalara tepki olarak başlamış fakat zamanla hükümet karşıtı protestolara dönüşmüştür. Taksim tarih boyunca birçok politik direnişe ev sahipliği yaptığı için mekân olarak büyük bir öneme sahiptir ve devlet tarafından müdahale edilmemesi gereken bir alan olarak görülmüştür. Bu durum, Türkiye’nin birçok yerinde yapılan ağaç kesimlerine karşı kitlesel bir tepkinin oluşmamasına rağmen Gezi Parkında büyük bir kitlenin protestolarıyla karşı karşıya kalınmasının açıklaması niteliğindedir. İktidarın bu girişiminin aynı zamanda “hayat tarzlarına müdahale” kapsamında ele alınması gerektiği ve böylece ortaya toplumsal bir hareket çıktığı yorumları hâkimdir (Güngörmez, 2013, s. 127-132).

Gezi direnişinde hak talebiyle belirtilen bir amaç ve bu doğrultuda bir araya gelmiş eylemci gruplarda belirli bir örgütlenme biçimi yoktur. Çünkü örgütlenme biçimi doğaçlama bir şekilde gelişmiş ve iletişim ağı olarak sosyal medya kullanılmıştır (Ünlü Gök, 2014, s. 75-92). Gezide haber akışının sosyal medya üzerinden yapılması, medyanın toplumlarda özgürlük yaratma anlamında önemli bir araç olduğunu gösterir. Geleneksel medyanın tek yönlü iletişim yaratma özelliği bireylerin ortak düşünceye sahip gruplarla birlik olmasına imkân tanımamıştır. Modern toplumların gelişmesi, yeni üretim ve tüketim anlayışlarının doğması, yetersiz kalan iletişim ağını değiştirmiştir. Özellikle insanların sosyal ortamlarını oluşturan

kamusal alanların azalmaya başlaması yeni medyanın kendine yer bulmasını hızlandırmıştır (Odyakmaz Acar, 2013, s.178-193).

Bu anlamda hareketin merkezsiz bir hareket olduğu yorumu yapılabilir. Hareketin kimliğini farklı ideolojilerden ve farklı yaş gruplarından insanlar oluşturmaktadır. Gezi Parkı küresel bir hareket olarak kabul edilir ve bazı diğer hareketler gibi küreselleşme karşıtı olarak doğmamıştır. Eylemler çevreci hareket olarak ortaya çıkmış fakat güvenlik güçlerinin yaptığı şiddetli müdahalesi sonucu büyük bir tepki toplayarak farklı bir boyuta evrilmiştir.

2.3.2.LGBTİ Hareketi

LGBTİ (lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex) şeklinde kullanılmaktadır. Eşcinsel (lezbiyen/gey), biseksüel ve transseksüel bireylere yönelik olarak çeşitli toplumlarda farklı tepkiler ve yaklaşımlar sergilenmektedir. Hetero-ataerkil iktidar, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra süregelen düzeni korumak için farklı cinsel yönelimlere karşı çıkmıştır. Batı dünyası, işçi hareketi gibi bazı hareketleri sosyal refah politikalarıyla etkisizleştirmeye çalışsa da ulus-devlet bilinciyle taviz verilmeyecek konuların başında heteroseksüellik dışındaki ilişki biçimleri gelir. Çünkü ulus-devletlerin etkinliğinin sürdürebilmesi için erkek vatandaşları birbirine ve devlete bağlayan şey cinsel kimlikten ziyade kardeşlik kültürüdür. Bu nedenle aile kavramı önemli bir kurum olarak görülmüş, devletin savaşta ihtiyaç duyduğu nüfus miktarının karşılanması bu kuruma bağlanmıştır.

Bireylerin cinsel kimliği tamamen biyolojik bir olgu iken cinsiyet kimliği ise kişilerin kendilerini ait hissettiği cinsiyete göre şekillenir. Jogjakarta İlkeleri (2007) belgeselinde cinsiyet kimliği tanımı şöyle yapılmıştır:

“Cinsiyet kimliği, her bireyin, doğuştan gelen cinsiyetine uygun düşün düşmesin, dış görünüşün veya bedensel işlevlerin tıbbi, cerrahi veya başka yöntemlerle iradi değişikliklerinin de içerebilecek bedensel bilinç, giyim kuşam, söz ve davranışlar da dâhil olmak üzere, özel ve kişisel cinsiyetini duyumsamaya yaşama olarak anlaşılmalıdır”.

Sosyokültürel bir olgu olarak cinsiyet kimliği belli sınırlar dahilinde düşünülemez çünkü bireyin hissettiği ve kendini ait gördüğü temalar etrafında şekillenir. Devlet-toplum-birey üçgeninde bireylere veya gruplara yönelik egemenlik kurmaya çalışma, zor kullanma, dışlama veya belirli bir kalıba sokmaya zorlama sonucunda, uyuşmazlık ve çatışma kaçınılmaz olur. Özellikle toplumda egemen olan

kapitalist ataerkil aile düzeni, cinsel ilişkileri ve cinsiyet kimliğinin sosyalizasyon sürecini belirler. Bu noktada LGBT bireyler açısından ele alınacak önemli kavramlardan biri olan biyoiktidar terimidir ve kavram ilk kez Michel Foucault tarafından kullanılmıştır. Fakat Michael Hardt ve Antonio Negri (2004, s.36-110), biyoiktidarın baskın bir otorite kurarak, toplumlara kendi belirlediği düzeni dayattığını ve toplumu her açıdan yeniden ürettiğini iddia eder. Toplumu yeniden üretirken her türlü şiddet yoluna başvurarak LGBT bireylerin tüm yaşam alanlarına saldırdığını belirtirler. Bu durumu da toplumun dışlama, ötekileştirme, damgalama ve yok sayma yollarıyla ifade ederler.

Dünyadaki gelişmelere bakıldığında zaman, ABD’de savaşın etkisiyle hayatın her alanında ve özellikle ekonomide azalan erkek sayısının yerini kadınların ve eşcinsellerin alması, devleti yeni politikalara yönlendirmiştir. Senatör Joseph McCarthy, cadı avına çıktığını iddia ederek eşcinsellere karşı birçok yıpratıcı söylenti yayarak dezenformasyon yaratmaya çalışmıştır. Böylece medya ve iktidar gibi birçok yapı, eşcinsellere karşı harekete geçmiş ve eşcinselliğin, sapkınlık derecesinde psikolojik bir hastalık olduğunu öne sürmüştür. Bu durum toplumda simgesel bir şiddet yaratmış ve bu şiddet fiziksel şiddeti de meşrulaştırmıştır. Eşcinsel vatandaşlar kamusal alandan dışlanarak, işlerini kaybetmiştir. Bu dışlanma ve baskılar, eşcinsellerin kendilerine ait bir alt kültür oluşturmalarına ve gettolaşmalarına neden olur (Köten ve Erdoğan, 2014, s. 93-113).

Ataerkil sistemle birlikte kapitalizm LGBT bireyleri ve kadınları sömürü hedefine oturtur. “Neredeyse tüm toplumsal ilişkilerin ve yaşamın çeşitli alanlarının belirleyicisi olan ataerkil sistem sermaye ile birlikte işler; aile içinde kadını ve farklı cinsiyet kimliklerine sahip bedenleri sömürerek, biriktir-üret-tüket (BÜT) mantığıyla bu sömürü üzerinden varlığını sürdürür.” (Öztunalı Kayır, 2015, s.73-97). Bedenleri metalaştıran ve sermaye olarak alınıp satılmasına onay verende yine kapitalist hegemonik ataerkil sistemdir .

Avrupa merkezli yapılan bazı araştırmalarda, toplumlarda çoğunlukla LGBT bireylerin kamusal hayat içerisinde özgür bir şekilde yaşamalarının istenmediği ve bu duruma karşı olumsuz bir tavır takınıldığı görülmüştür. Avrupa Komisyonunun 2008 yılında gerçekleştirdiği Avrupa Değerler Araştırmasında “gey erkekler ve lezbiyenler kendi hayatlarını diledikleri gibi yaşamak konusunda özgür olmalıdır” ifadesine,

Ukrayna ile birlikte Türkiye (5 üzerinden 2,6) katılım puanıyla en düşük ölçekli ülke olmuştur. Türkiye’de LGBT bireylerin kimliklerinden dolayı dışlandıklarını gösteren başka bir çalışma ise, 2009 yılında “Radikalizm ve Aşırıçılık” adlı araştırmayla yöneltilen “Kiminle komşu olmak istemezsiniz?” sorusunu, katılımcıların %87’si “eşcinsel kişiler” olarak cevaplamıştır (Erdoğan ve Köten, 2015, s.143-167). En önemli sosyalleşme ve kimlik edinme alanlarından olan okullarda da sosyal dışlanma yoğunlukla yaşanmaktadır. Bu durum LGBT bireylerin eğitim hayatında başarısız olmalarına ve ileriki zamanlarda düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmalarına sebep olmaktadır (Erdoğan ve Köten, 2015, s.143-167).

Heteroseksüelliği toplumsal bir norm olarak kabul eden görüşün, dünyada ve Türkiye’de hâkim olmasıyla eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda cinsiyet kimliği eşitsizliğe yol açmaktadır. LGBT kimliğine sahip olmak baskı ve şiddete neden olduğu gibi özelinde incelendiği zaman trans bireyler şiddete daha fazla maruz kalmaktadır. Bu durum hâkim olan ataerkil sistemin erkeklere dayattığı roller ile açıklanabilir (Uluyol, 2016, s.87-96).

Bir toplumun kültürünü doğrudan etkileyen olgulardan biri olan din, LGBT bireylerin karşı karşıya kaldığı dışlanmanın ve ayrımcılığın büyük nedenlerinden biridir. Fakat toplumun bir kesimi dinin toplum koşullarıyla birlikte değiştiğini savunarak, LGBT bireylerin cinsel yönelimlerinden dolayı maruz kaldıkları ayrımcılığa karşı durmuştur. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda disiplin cezalarını düzenleyen 125. Maddede “memurluk sıfatıyla bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak” ifadeleri üzerinden, LGBT bireylere kamu alanında da ayrımcılık uygulanabilmektedir.

LGBT+ bireylerin cinsel kimliklerini, toplumsal ayrımcılığa karşı koruyan yasaların olmaması, bireyleri olumsuz tepkilere karşı savunmasız bırakmaktadır. Böylece bireyler maruz kaldıkları dışlanma ve ayrımcılık sonucunda yaşam haklarının ihlallerine kadar uzanan birçok sonuçla karşılaşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ

3.1. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN TARİHSEL DÖNEM KOŞULLARI

1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) 12 Eylül 1980 tarihine kadar üye sayısı ve gerçekleştirdiği faaliyetler konusunda önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Ancak Türkiye’de kadın örgütlerinin yaygınlaşması için 1970’li yılların ortalarına kadar beklenmesinin nedeni dönemin siyasi durumuyla ilişkilidir. Öncelikle 1970’li yıllar, Türkiye solunun ve işçi hareketinin çok güçlü olduğu yıllardır. 1970’li yıllarda ki gelişmelerin temeli 1960’lı yıllarda atılmaya başlanır (Keşoğlu, 2010, s. 61-63). 1960’lı yıllar, Türkiye’de toplumsal ve siyasi açıdan büyük izler bırakacak 27 Mayıs Darbesine tanıklık etmiştir. Askeri güçler, Demokrat Partinin iktidarına son vermiş ve böylece daha önce yasaklı ve tehlikeli olarak görülen fikirlerin önu açılarak bastırılmış eylemler hızlı bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Bu doğrultuda Türkiye İşçi Partisinin (TİP) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK) kurulması, işçi hareketinin güçlenmesine yardımcı olur. TİP’in meclise girmesi, demokratik yollarla iktidara gelmek isteyen sol kesimin haklarını savunabilmesini sağlar. Aynı zamanda bu dönemdeki sol örgütler TİP ve YÖN dergisi etrafında şekillenir (Köse, 2010, s.47-55).

1968 yılı Türkiye’de ve Avrupa’da öğrenci hareketinin zirveye ulaştığı, kadın hareketi gibi birçok örgütlenmeyi etkilediği ve politik hareketliliğin yoğun yaşandığı bir momenttir. Türkiye’de 1968’de başlayan hareket, 12 Mart 1971’de gerçekleşen askeri darbe ile sona erer. 1973 yılında yapılan seçimler sonucunda (Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP)) koalisyonu, sol hareketin güçlenmesine sebep olur. CHP’nin yükselişe geçtiği bu dönemde aldığı oyların önemli bir kısmı sanayileşmiş, büyük işçi ve gecekondu nüfusuna sahip şehirlerde yoğunlaşmıştır. Parti 1969 seçimlerinde %48,9 oy oranı alarak özellikle ulusal ve etnik çelişkilerin, baskıların yoğun olduğu illerde oy oranlarını arttırmıştır. (Köse, 2010, s.47-55).

1971’de sosyalistler arasında Marksizm-Leninizm konusunda tartışmaların artmasıyla sol örgütlenmede ayrışmalar başlar. Türkiye solu etkili ve geniş bir örgütlenmeye giderken, birçok alanda demokratik kitle örgütleri kurulmaya başlanır (Keşoğlu, 2010, s.61-63). Türkiye 12 Mart 1971’de görülen olağanüstü dönemden

1973 yılında yapılan seçimlerden sonra çıkabildi. Türkiye’de kadınların, memurların, işçilerin ve gençlerin hareketliliği böylece artmaya başlar. Yaklaşık yirmi yıldır etkin olmayan Türkiye Komünist Partisi de (TKP) bu dönemde örgütlenmeyi daha sıkı tutar. 1974 yılında Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), 1975’de ikinci Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Emekçi Partisi (TEP) gibi sosyalist partiler kurulur. Yapılanmalarını sosyalist bloklardan uzak tutarak bağımsız ilan eden Kurtuluş, Devrimci-Yol ve Devrimci-Sol gibi örgütlenmeler kendilerini parti değil hareket olarak tanımlar. 12 Mart 1971 Darbesi sonrasında DİSK üye sayısını birkaç yüz bine çıkartarak büyük bir gelişme gösterir. DİSK, işçi sınıfının ekonomik ve politik talepleri doğrultusunda birçok grev ve direniş gerçekleştirerek güçlenir. TÜM-DER, TÖB-DER, TUS-DER ve TUMÖB gibi birçok mesleki örgüt kurulmuş; toplu sözleşme ve sendika hakkı başta olmak üzere ekonomik-demokrat talepler etrafında örgütlenme gerçekleşmiştir (Pervan, 2013,s.7-30).

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs’ta gerçekleşen Enosisçi darbe üzerine hükümet Kıbrıs Barış Harekâtı adıyla Kıbrıs’a asker çıkartır ve bu olay CHP ile MSP arasındaki sorunların büyümesine neden olur. Bunun sonucunda hükümetin istifa etmesiyle erken seçimi kabul etmeyen sağ partiler birleşerek Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyonunu (MC) oluşturur. Böylece toplumsal gruplar sadece ideolojik düzeyde değil toplumsal-politik açıdan da farklılaşma ve ayrışma sürecine girer. Enflasyonun hızla artmasının sonucu olarak sendikal hareket güç kazanır; grevler, direnişler ve bunlara karşı lokavtlar hızla yayılır. 1970’lerin ikinci yarısı Türkiye için demokrasinin etkin olmaya başladığı, geniş kitlelerin sola yönelerek büyük hareketlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde TKP, Türkiye içinde yeniden örgütlenerek bağımsız görünen fakat partinin yönlendirdiği derneklerin açılmasına önyak olur. Bu derneklerden biri de İlerici Kadınlar Derneğidir (İKD). İKD diğer örgütlenmelerden farklı olarak kuruluşunda sorunlar yaşar. Çünkü kuruluş yıllarında Türkiye solu, bağımsız kadın örgütlenmelerini desteklememekte ve bu örgütlenmelerin sınıf mücadelesini böleceğini iddia etmektedir. Tam da bu dönemde Uluslararası Demokrat Kadınlar Federasyonunun (UDKF) önerisiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1975 yılını Dünya Kadınlar Yılı, 1975-1985 yıllarını ise kadın on yılı ilan eder. İKD’nin kuruluşundan itibaren ayrı kadın örgütlenmesinin sınıf mücadelesini böleceği düşüncesinden uzaklaşmaya başlanır ve kadınların özgül sorunlarından yola çıkarak

onları sınıf mücadelesine katmanın yolları aranır. İKD bu anlamda kurulan ilk sosyalist kadın derneğidir (Keşoğlu, 2010, s.61-63).

3.2.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN KURULUŞU

İKD kuruluş çalışmaları 1974 yılında başlar. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1975 yılını Dünya Kadınlar Yılı olarak ilan etmesi üzerine TKP sözlü ve yazılı yayınlarıyla Türkiye’de bir kadın örgütü kurulması gerektiğini bildirir. Bu durum, partilerin kadın sorununa gereken önemi vermesinden ziyade içine girdikleri örgütlenme atılımında yandaş bir kadın örgütünün desteğini alma çabasıdır. TKP’nin bir kadın örgütü kurma konusunda somut görüş ve planlarının olmadığı ayrıca mevcut gençlik ve sendika hareketleriyle karşılaştırıldığında konu hakkında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple kadın örgütlenmesi, o dönemde partiye üye olan ya da ilgi duyan birkaç kadına teslim edilir. Görev alan kadınlar TİP ve diğer sol çevrelerden oluşan birçok kadınla geniş tabanlı bir kadın derneği kurmak için çalışmalara başlar. İKD kuruluş çalışmalarına katılan çoğu kadın TKP üyesi olmadığı gibi içlerindeki TKP’li kadınlar da kendi inisiyatiflerini belli ölçülerde kullanabilmekteydiler. 3 Haziran 1975 yılında tüm işlemler tamamlanarak İlerici Kadınlar Derneği kurulur (Pervan, 2013, s.353-390).

İKD, Uluslararası Demokratik Kadın Federasyonuna (UDKF) üyelik istemi başvurusunda bulunmak ister fakat İçişleri Bakanlığı bu girişimi gerekçe göstermeden reddeder. Dernek, üyelik istemini reddeden hükümet kararının iptali için Danıştay’a başvurur. Öte taraftan UDKF, 109 ülkeden 200 milyonu aşkın kadın barındıran dünyanın en büyük uluslararası kadın örgütüdür. Birleşmiş Milletlerde, Uluslararası Çalışma Örgütünde (İLO) ve diğer birçok uluslararası örgütte danışman statüsü bulunmaktadır. UDKF Konseyi, İKD’nin üyeliğini oybirliğiyle kabul ederek Türkiye İlerici Kadın Hareketinin gösterdiği başarıları takdir etmiştir. Hükümetin tutumu kadınların en temel haklarından olan dayanışma hakkını engellemiş ve bu durum dünya demokratik kamuoyunda tepkilere yol açmıştır. Dernek, Maraş Katliamı olarak bilinen olaylar sonrasında ilan edilen sıkıyönetim sırasında 28 Nisan 1979 yılında gerekçesiz ve süresiz olarak kapatılmıştır. Fakat faaliyetlerini 12 Eylül 1980 Darbesine kadar yasadışı yollarla devam ettirebilmiştir (Kadınların Sesi, 1979, s.5-16).

kadınların sesi

ilerici kadınlar derneği yayın organıdır

AĞUSTOS 1975
YIL : 1 SAYI : 1

İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ KURULDU

İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ 3 HAZİRAN 1975 GÜNÜ İSTANBUL'DA ÇOĞU EMEKÇİ KADINLARIN ÇABASIYLA KURULDU. TÜM ÇALIŞAN KADINLARI, YARINLARIMIZIN UMUDU ÇOCUKLARIMIZA, TÜM İLERİCİ, DEMOKRAT, YURTSEVER GÜÇLERE KUTLU OLSUN. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ TÜM KADINLARA VE HALKIMIZA AMAÇLARINI VE MÜCADELE HEDEFLERİNİ ŞÖYLE AÇIKLAMAKTADIR :

• EĞİTİMDE, İŞ BULMADA, TERFİDE GERÇEK EŞİTLİK SAĞLANMALIDIR

Kadınların kör cahilliğe, ya da pasta moda çiçek dersleri vererek modern hizmetçiliğe mahkûm eden eğitim, öğrenim anlayışıyla ve bunu hazırlayan ekonomik toplumsal ortamla mücadele edilmelidir. Kadınların, topluma, ekonomik olarak bağımsız, baba, koca, kardeş eline bakmaya mecbur olmayan, özgür, eşit ve üretici kişiler olarak yetiştirilmesi ve işe girerken, terfi ederken kösteklenmeyip desteklenmesi, toplum adına devletin ve işverenlerin görevidir.

BAŞYAZI

Çağrı

1975 Dünya Kadınlar Yılı. Rengi, ırkı, dini, milliyeti ayrı milyonlarca kadın, kendi ülkelerinde ve uluslararası konferanslarda toplumdaki geri durumlarının tarihi ve güncel nedenlerini artık büyük bir doğrulukla saptamışlardır.

Günümüzde kadınlar, toplumsal üretime ve yaşama her zamankinden çok katılmakta, içinde yaşadıkları sömürü düzeninin acısını, çilesini ve sorunlarını tüm ağırlığıyla duyup, anlamaktadır. Öte yandan çalışma ve aile yaşamının ikili yükü altında nınelerinden daha çok ezilmekte ama, toplumdaki geri, eşitsiz durumlarını daha zor kabullenmekte, daha çok nedenlerini bilmek ve değiştirmek eğilimi taşımaktadırlar. Seks, süs sembolü, akli uzun saç kısa, elinden cimbız ayna düşmeyen, yeri ev, görevi analık olan kadın tipi hem hayatın gerçekleriyle uyumsuzlukta hem de giderek özendirilir aranır özellikler olmaktan hızla çıkmaktadır.

Ne var ki ekonomik ve toplumsal koşulların hazırladığı bu değişim, «basına vurulup ağzından lokması alınana», sessiz, utangaç, çekingen, az eğitilmiş kadınların ucuz ve kolay yönetilir emeğinden milyarlar kazanmakta olan sömürücü hakim sınıfların hiç de işine gelmemekte, hoşuna gitmemektedir. Öyle gitmemektedir ki, kadın erkek geniş halk yığınlarını kadınların içine kapalı, duygusal, pısrık, kendine güvensiz, kafası az çalışır yaratıldıklarına inandırmak için sahte bilim teorileri bile yazdırmaktadır. Radyo, televizyon, gazete, fotoroman gibi kendi kontrolündeki yayın organlarıyla, ham bu sahte teorilerini, hem de «kadının iynisinin zaten böyle olduğu» görüşünü yaymaktadır.

Hakim sömürücü kesimler bu verimli kâr ve oy kaynağı kitleyi elden kaçırmamak için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

DEĞERİMİZ 4 de

• ANALIK TOPLUMSAL BİR İŞLEV SAYILMALIDIR

Kadınlar bir yandan çocuk doğurarak, öte yandan, fabrikalarda, bürolarda, tarlalarda çalışarak topluma iki yönlü katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden toplum, kadınlara iki kere borçludur. Toplum adına devletin ve işverenlerin kadınların çalışma ve aile yaşamını beraberce yürütmelerini kolaylaştırmak, doğum izinlerini artırarak, ana ve çocuk sağlığı merkezleri kurarak kadınlara olan borcunu ödemesi için müsaade edilmelidir.

• VAROLAN YASAL HAK VE EŞİTLİKLER HAYATA GEÇİRİLMELİ, YASALARA KADINLARI AŞAĞILAYICI MADDELER DÜZELTİLMELİDİR

Kadınların mevcut ekonomik, toplumsal, siyasal haklarının kullanılmasını önleyen her türlü ekonomik, toplumsal, ideolojik engeller kaldırılmalıdır. Kadınların çalışma, iş kurma, yuft dışı seyahat etme vb. kocalarından izin almalarını gerektiren küçültücü maddelerin yasalardan çıkarılması, diğer temel yasalar ile gelir vergisi, S.S.K. yasalarındaki kadın-erkek eşitliğine aykırı maddelerin ve bunları gerekli kılan veya haklı gösteren ekonomik, toplumsal ortamın ve koşulların değiştirilmesi için mücadele edilmelidir.

• KADINLAR, BARIŞIN, DEMOKRASİNİN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞIN VE TOPLUMSAL İLERLEMENİN UYANIK SAVUNUCULARI OLMALIDIR

Kadınlar, eş ve ana olarak savaşların acısını en derin duyanlardır. Faşizmin, emperyalizmin, toplumsal geriliğin yol açtığı işsizliğin, pahalılığın, iki kat sömürünün ve yarından güvensizliğin çilesini en ağır biçimde çeken yine kadınlardır. Nüfusun yarısını oluşturan kadınlar, barış, demokrasi, ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerleme için verilen mücadeleye aktif ve bilinçli olarak katılarak kendileri ve çocukları için güzel, mutlu ve yaşanabilir bir dünyayı kendi elleriyle hazırlamalıdır.

• EŞİT İŞE EŞİT ÜCRET VERİLMELİDİR

Kadınların ucuz çalıştırılarak emekçiler olmaktan çıkarılarak, emeğin kadın erkek farkı gözetilmeden eşit olarak ücretlendirilmesi için mücadele edilmeli, böylece işverenlerin kadınların sırtından ilâve kâr sağlamasına, erkek işçilerin ucuz kadın emeğiyle tehdit edilmesine son verilmelidir.

Görsel 3.1. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)

İKD'nin en önemli özelliği dili, dini, siyasal görüşü ne olursa olsun, ülkedeki tüm kadınlara hitap etmeye çalışmasıdır. Fabrikada, tarlada, büroda veya evde çalışan tüm kadınların örgütü niteliğindedir. Kadınların ekonomik, sosyal ve demokratik

isteklerinin yanı sıra işçi sınıfının öncülüğünde emekçi halkın verdiği barış, bağımsızlık, demokrasi ve ilerleme savaşının da aktif savunucusudur. Çünkü İKD, kadınların kurtuluşunun toplumun kurtuluşuna bağlı olduğunu ve kadınların katkısı olmaksızın toplumsal barışın başarıya ulaşamayacağı düşüncesindedir (Kadınların Sesi, 1978, 33 (12), s.1-8).

FAŞİZME İRKÇILIĞA SAVAŞA ve EŞİTSİZLİĞE KARŞI BİRLEŞELİM!

ULUSLARARASI DEMOKRATİK KADINLAR FEDERASYONU (UDKF) BÜROSU PORTEKİZ'İN BAŞKENTİ LİZBON'DA YAPTIĞI TOPLANTIDA 1980'E KADAR YAPACAĞI ÇALIŞMALARINI SAPTADI. ULUSAL ÖRGÜTLERLE ÇALIŞIMLARININ GELİŞTİRİLMESİ, ANA, EMEKÇİ VE VATANDAŞ OLARAK KADIN HAKLARININ KAZANILMASI, UYUŞULMASI VE SAVUNULMASI, TÜM ÇOCUKLAR İÇİN İYİ YETİŞTİRME VE ÖĞRENİM GÖRME HAKLARININ SAVUNULMASI, BARİŞ, SİLAHSIZLANMA, ULUSAL BAĞIMSIZLIK VE DEMOKRATİK ÖZGÜRLÜKLERİN KAZANILMASI VE SAVUNULMASI İÇİN BÖLGESEL VE ULUSLARARASI SEMİNER, TOPLANTI VE KONFERANSLAR DÜZENLENMESİ, KAMPANYALAR AÇILMASI VE YAYINLAR YAPILMASI KARARLAŞTIRILDI. UDKF BÜROSU 8 MART 1977 YILI, YANI DÜNYA KADINLAR GÜNÜNÜ, EŞİT LİK MÜCADELESİNDE BİRLİK VE DAYANIŞMA GÜNÜ HALİNE GETİRMEK İÇİN DE BİR ÇAĞRI YAYINLADI. AYRICA FLORİDİN VE GÜNEY AFRIKA KADIN VE ÇOCUKLARIYLA DAYANIŞMA BİLDİRLERİ DE YAYINLADI.

İNSANLAR BARİŞ İSTİYOR

İNSANLAR "İNSAN HAKLARI"NA SONSUZ SAYGI TALEP EDİYOR

MİLYONLARCA KADIN VE ERKEK ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ ÜÇRUNA SAVAŞINI VERDİKLERİ İÇİN, ÇOCUKLARINA MUTLU BİR GELECEK VE İNSANCA YAŞAMA İSTEDİKLERİ İÇİN EN VAHŞİ İŞKENCELERE UĞRUYOR VE İNSAN HAKLARININ İLKİ OLAN YAŞAMA HAKKI ALTYAKLAR ALTINA ALINIYOR. UDKF BÜROSU BU UĞURDA KAHRAMANCA SAVAŞAN ÜLKELE RİN HALKLARIYLA VE KADINLARIYLA DAYAN

İNSANLAR DAHA ADİL EKONOMİK İLİŞKİLER TALEP EDİYOR

SÖMÜRGEÇİ VE YENİ SÖMÜRGEÇİ POLİTİKALARI SONUÇU GELİŞMEKTE OLAN ÜKLELERİN DOĞAL KAYNAKLARINI SÖMÜR EN ÇOK İKONOMİK VE POLİTİK YÖNDE EN ZEN EMPERYALİST ÜLKELE, BU ÜLKELE HAKLARI OLAN SERVETİ GERİ VERMELİDİRLER. DÜNYA EKONOMİK İLİŞKİLERİ, KARŞILIKLI SAYGI, ÇIKAR VE İŞBİRLİĞİ İLKELE RİNE GÖRE DEĞİŞTİRİLMELİDİR. DÜNYA KADINLARININ DAYANIŞMASI, EŞİT EKONOMİK İLİŞKİLERE ULAŞILMASINA AYARDIM EDECEKTİR.

POLİSTE İŞKENÇE YAPILDIGINI ADLI TIP DOĞRULADI

Öldürülen gazetecinin kadifleri bulunamadı

MA İÇİNDE BULUNDUĞUNU BELİRTİYOR VE TÜM KADINLARA BU KONUDA ÇAĞRIDA BULUNUYOR.

UDKF BÜROSU GÜNEY AFRIKA KADIN VE ÇOCUKLARIYLA DAYANIŞMA BİLDİRİSİ YAYINLADI

UDKF BÜROSU TÜM DÜNYA KADINLARINI VE ÖRGÜTLERİNİ, TÜM İLERİÇİ GÜÇLERİ, GÜNEY AFRIKA'DA İRKÇİ BEYAZ AZINLIK YÖNETİMİNE KARŞI MÜCADELE EDEN HALKI DESTEKLEMELİK ÜZERE KENDİ ÜLKELE RİNDE BU REJİMİ PROTESTO ETMEYE ÇAĞIYOR.

HALKININ MÜCADELESİNDE ÇOCUKLARIYLA BİRLİKTE EN ÖN SAFTA YER ALAN GÜNEY AFRIKA KADINLARINI YÖREKTEN SELAMLAR.

UDKF BÜROSU FİLİSTİN HALKI VE KADINLARIYLA DAYANIŞMA BİLDİRİSİ YAYINLADI

UDKF BÜROSU FİLİSTİN VE LÜBNAN HALKLARIYLA VE KADINLARIYLA DAYANIŞMANIN ÖNEMLİNİ BELİRTİR. UDKF BÜROSU BARİŞ, DEMOKRASİ, BAĞIMSIZLIK VE İLERLEME GÜÇLE RİNE İSRAİLİN İŞGAL ALTINDA BULUNAN ARAP TOPRAKLARINDAN ÇEKİLMESİ FİLİSTİN HALKININ KENDİ BAĞIMSIZ DEVLETİNİ KURMA HAKKININ SAĞLANMASI LÜBNAN SORUNUNUN DEMOKRATİK ÇÖZÜ MÜNÜN SAĞLANMASI İÇİN MÜCADELE ÇAĞ RISINDA BULUNUR.

İLERİÇİ KADINLAR DERNEĞİ

İLERİÇİ KADINLAR DERNEĞİ

VE TÜRKİYE'DE İLERİÇİ KADINLAR BARİŞ, DEMOKRASİ, ULUSAL BAĞIMSIZLIK, TOPLUMSAL İLERLEME VE MUTLU YARINLAR MÜCADELESİNDE, TÜM DÜNYA KADINLARIYLA ELELE DAYANIŞMALARINI SÖRDÜRÜYÖRLAR.

"ZENGİ, BEYAZ, SARI, ESİTER BİRLEŞEN ÖZGÜR OLUR KENDİLERİ KONUŞSALAR HALKLAR HEHEN DOST OLUR."

Görsel 3.2. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)

İKD, 3 Haziran 1979'da dördüncü kuruluş yılı dönümüne çalışmaları durdurulmuş ve kapıları mühürlenmiş bir şekilde girmiştir. Dernek bunun sonucunda

Kadınların Sesi gazetesinde, Başbakan ve CHP'nin ağırlıkta olduğu hükümeti, tekeli burjuvazinin safında yer almasıyla suçlamıştır. Çünkü iktidarın halk üzerinde anti-demokratik baskılar uygulamaya başladığını ve böylece demokrasi anlayışının soyut bir şekil aldığını öne sürmüştür. Bu nedenle de bu uygulamaya karşı çıkmak bütün demokrasiden yana olan güçlerin yükümlülüğüne bırakılır. Çünkü ülkemizde demokrasi, bağımsızlık, barış için verilen savaşın tarihi özverili kadınların girişimleriyle doludur (Kadınların Sesi, 1979, s.2-12).

KADINLAR YILI BİTİYOR AMA ESİTLİK, İLERLEME, BARİŞ MÜCADELEMİZ SÜRECEK

Solidaridad con las mujeres patriotas de Chile

OFICINA CHILE ANTI-FASCISTA DA 1979

Dünya kadınları. Sili'i kadınların faşizme karşı erkeklerle birlikte verdiği vîhîtil mücadeleyi yürekten destekliyorlar...

Dünya kadınları Meksika Konferansında, Berlin Kongresinde bir araya gelerek: «Dünya'da açlık - ce-halet - yoksuluk - ark ayrımı - sö-mürü ve savaşlar sürdükçe, gerçek kadın-erkek eşitliğini sağlamanın olanaklılığını saptadılar. Kuruluş-ları için sömürgecilğe, ırkçılığa, em-peryalizme, karşı ulusal bağımsızlık, barış, ilerleme ve eşitlik için ön sa-fta mücadele kararı aldılar. Şimdi Türkiye'yi ve Türkiye'deki kadınları temsilen bu kongre ve konferanslara giden bayanlara bir çift sözümüz var...

Çok sayın bayanlar!.. Söyler mi-siniz önce, kim seçti sizi biz temsil edesiniz diye?

Oralarda Türkiye'deki kadınların hangi sorununu dile getirdiniz?

Haydi, hepimiz bir yana, hari or-la-rda dünya kadınlarının aldıkları kararları duyursaydınız bilere...

Kararları beğenmediniz mi? İşi-nize gelmedi mi?

Oyle ya, sizlerin tuzu kurudur. Hem size ne Türkiye'deki mil-lyonlarca emekçi kadının çilesinden. Sizin için önemli olan çaylar, balo-lar, mutuklar, seyahatler, gösteri's...

Hem zaten kadın sorunundan anladığımız varlıklı kocalarınızdan daha yüklü nafaka i'e daha fazla miras koparmak değil mi?...

Emekçi kocalarınızdan kalsa kalsa borç kalır. Kadınların yaşılı-ğım güvenceye almak istiyorsanız, gelin birlikte devletin herkese sağlık sigortası, yaşlılık aylığı bağ'amasını isteyelim.

Boğanmış kadınlara yardım-cı olmak istiyorsanız, gelin birlikte devletin iş veya işsizlik sigortası sağlamanı isteyelim de boğanmış-ımız erkeğe el açmayalım.

Nafakalar pahalılığa göre ayarlanmı-s diyorsunuz. Nafakayı verecek olan işçi ve emekçilerin ü-retlerinin de pahalılığa göre arttır-ilmasını isteyin de bari bir anlamı olsun.

Erkekler yoksulluk nafakası versin- diyorsunuz. Söylermisiniz yoksul yoksula ne'eden para bulup verecek? Gelin yoksulluğun ve onun nedenlerinin ortadan kalkması için mücade'le edelim de kadınlar sada-kaya ihtiyaç olmasın.

Ev kadını olmak kadınların yazgını diyorunuz. Biz ise bu yaz-gıyı değiştirmek istiyoruz, var mı-sınız?

Kadınlar ücretsiz ve yaygın eğitim kurumlarında üretici insanlar olarak yetişsin, meslek edinsin diye.

Ev işlerini kolaylaştıracak konforlu konutlar devlet eliyle ya-pılsın diye.

Her iş yerinde çocuk yuvası, kreş açilsin, açmayan işveren'ler ce-zalandırılsın diye.

Bütün bunlara para bulmak için, zencilere daha çok vergi kan-sun, fantomlara, tanklara, bombala-ra para harcama-sın diye.

Var mısınız birlikte mücadele edelim!..

Yok insafsız olmayalım. Çar-safılı, şalvarlı, kadınlar da cö'lerini zi rahatsız ediyor olmalı. Bir de ge-ce sokakta rahatca çıkamamak...

Bakin sayın bayanlar, ne yapar-sınız yapın da biz emekçi kadınlarla 2'ey ede'cesine ortaya çıkıp olur ol-maz e'diş'ler önermeyin. Biz alet etmevin çıkarılma-sız.

Eğer gerçekten samimi iseniz sayın bayanlar, size teklifimiz var:

Kadınları ekonomik güven-ceve ve bağımsızlığa kavuşturmak istiyorsanız, gelin birlikte işsizliğe ve onu halkımızın basma bela eden-lere karşı e'kalım da kadınlar iş bu-lup çalışsın. İş o'mayınca, koca izin verse neye yarar?

Ev kadınları kocalarının kazancından pay istiyor

Amigos Mükemmeline İstiyordunuz

Yok insafsız olmayalım. Çar-safılı, şalvarlı, kadınlar da cö'lerini zi rahatsız ediyor olmalı. Bir de ge-ce sokakta rahatca çıkamamak...

Bakin sayın bayanlar, ne yapar-sınız yapın da biz emekçi kadınlarla 2'ey ede'cesine ortaya çıkıp olur ol-maz e'diş'ler önermeyin. Biz alet etmevin çıkarılma-sız.

Eğer gerçekten samimi iseniz sayın bayanlar, size teklifimiz var:

Kadınları ekonomik güven-ceve ve bağımsızlığa kavuşturmak istiyorsanız, gelin birlikte işsizliğe ve onu halkımızın basma bela eden-lere karşı e'kalım da kadınlar iş bu-lup çalışsın. İş o'mayınca, koca izin verse neye yarar?

BAŞYAZI

1975 biterken...

Birleşmiş Milletlerce Kadınlar Yılı olarak ilan edilen 1975 biter. Bu yıl içinde kadın hareketi yeni bir itici güç kazandı. Çeşitli uluslararası toplantılar düzenlendi. Dünyanın her köşesinden kadınlar çoğu ortak olan sorunlarına çözüm bulabilmek için bir araya geldiler. Bu toplantı-ların sonucunu 20-24 ekim tarihleri arasında Berlin'de düzenlenen Dünya Kadınlar Kongresi oldu. 140 ülkeden 1947 deleganın katıldığı Kongre, dünya kadın hareketi tarihinde tüm ülkeler kadınlarının en geniş şekilde temsil edildiği bir toplantı olmuştur. Bu kongrede, Dünya Kadınlar Yılı'nın sloganı altında yapıldı: **ESİTLİK, İLERLEME, BARİŞ.** Dünya kadınları bu slogandan ne anlıyorlar?

- * **ESİTLİK:** Aile ve toplum içinde eşit hak — Eşit çalışma hakkı — Eşit değerdeki iş için eşit ücret — eğitimde, terfilendirilmede fırsat eşitliği.
- * **İLERLEME:** Ülkelerin siyasal ve ekonomik bağımsızlığı, demokratik dönüşümler ve toplumsal ilerleme için kadınların toplumsal ha-yata katkısı.
- * **BARİŞ:** Toplumun temel ihtiyaçlarına daha fazla para ayrılabilmesi için silahsızlanma — Daha yüksek kârlar peşinde kovan silah tek-el-lerine ve savaştan kâr sağlamak için barışa karşı çıkan savaş kır-kıncısı güçlere karşı mücadele — Dünya çapında gerçek ve sürüklü barışın sağlanması için hükümetlere baskı

Türkiye'de ise burjuvazi 1975 Kadınlar Yılı'nı nasıl değerlendirdi? Ban-kalar kadınlara özel ikramiye dağıttılar, burjuva basın kadınlara hedi-yeli kuponlarla birkaç elektrikli ev aleti armağan etti. Burjuvazinin kadınlar yılı'nı bu şekilde geçiştirmek, carptılmak istemesine rağmen, ülkemizde de kadınlar gün geçtikçe bilinçleniyor, kendi sorunların toplumun sorunlarından ayrılmayacağını her gün biraz daha iyi an-lıyorlar, bunun için mitinglere, yürüyüşlere, grevlere katılan kadınları-mızın sayısı gün geçtikçe artıyor. 1975 yılında ilerici Kadınlar Deme-gini kuran emekçi kadınlar, eşitlik, ilerleme, barış için örgütleniyorlar. Halkımızın yoksulluk ve sefaletten kurtulmasını engelleyen, kadınlara çalışma hayatında, eğitimde fırsat eşitliği tanımayan, kadını toplum dışında bırakmak isteyen sömürücü güçlere karşı mücadele veriyorlar. Halkımızın mutluluğu, kadınların eşitliğini sağlayacak, silahsızlanmayı savunan demokratik bir yönetime kavuşmak için çalışıyorlar. **KADIN-LARIMIZIN BU MÜCADELESİ 1975 YILIYLA SONA ERMEYECEK, AKSİN-E HERGÜN BIRAZ DAHA GÜÇLENEREK SÜRECEKTİR.**

Kadın hakları'nı savunmak, parababalarının analarını yılın anası yapmak değildir.

Görsel 3.3. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)

1979 yılında faaliyetine son verilen İKD, 15 Şubat 2015 tarihinde toplanarak İlerici Kadınlar Konferansı ile birlikte tekrardan bu direncini kalıcı hale getirecek bir örgütlenmeye ihtiyaç olduğunu ortaya koyar. Ekim 2015 tarihinde yapılan toplantı ile İlerici Kadınlar Derneği'ni yeniden kurma kararı alınır ve 10 Ocak 2016 günü yapılan etkinlik ile derneğin kuruluşu ilan edilir.

Günümüzde İKD'nin merkezi İstanbul'da olup dernek yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilmesine karar verir. Şubeler kendi faaliyet alanlarında; konferans, seminer, kurs, eğitim toplantıları ve etkinlikler düzenleyerek derneğin amaçlarını daha geniş kesimlere ulaştırma gayesindedir. Dernek tüzüğünde kadınların sosyal ve iş yaşamında haklarını sağlamak ve korumak için mücadele edeceğini belirterek; sürdürülecek çalışma konuları ve biçimlerini sıralamıştır.

Beria Onger Kadın Akademisi kurularak “kadın emekçiler hem kendi kurtuluşlarını hem de bunun gerek şartı olan toplumun kurtuluşu için bizi kuşatan karanlığı dağıtacak irade ve mücadelenin taşıyıcısı haline gelir söylemiyle teorik, politik ve pratik birikimin kadın emekçiler için önemi vurgulanmıştır. Aynı zamanda *Okul Öncesi Din Eğitimi*, “*İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmek Kadına Şiddeti Onaylamaktır! Kararı Geri Çekin, Sözleşmeyi Uygulayın, Kadınların Yaşam Hakkı Pazarlık Konusu Değildir, Yaşasın 8 Mart, Tarikat Ve Cemaat Yurtları Kapatılmalıdır, Sömürüye, Gericiliğe Ve Şiddete Karşı Eşit, Özgür, Laik Yeni Bir Ülke İstiyoruz*” başlıkları İKD'nin basın açıklaması konularındandır.

3.3. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİNİN ÖRGÜTSEL YAPISI

İlerici Kadınlar Derneği, 4 yılda 33 şube, 35 temsilcilik, 15 bin üyeye hızlı bir gelişim göstermiştir. 1970’de grev boylarından köylü eylemlerine, işçi direnişlerinden seçim mitinglerine kadar sınıfsal ve toplumsal mücadelenin her alanında kadınlar etkin olduğu için demokrasi savaşında büyüyen rollerden ayrı düşünülmemektedir. İKD’nin hızlı gelişimi bu somut durumdan kaynaklanır. Aynı zamanda bu potansiyel durumu harekete geçirip yönlendirebilecek, doğru ilkelere dayalı bir örgütlenme gerekir. İKD zamanla doğru ilkelere dayalı bir örgütlenme içerisinde olduğunu çalışmalarıyla kanıtlamıştır. İlk politik görüşü ne olursa olsun, emperyalizmle bütünleşmiş bir avuç tekeli burjuvazinin dışında tüm sınıf ve katmanlardan kadınları örgütlemeyi hedeflemiştir. Bu yüzden İKD’nin üyeleri arasında sosyalistler ve sosyal demokratlar olduğu gibi, hiçbir politik bağlantısı olmayan kişiler de vardır. Sadece kâğıt üstünde kalan üyeliklerden ziyade, kadınların yığınsal ve örgütlü biçimde eşitlik, demokrasi ve barış savaşımına katılmasını sağlamakta önemli başarılar elde etmiştir. İKD’nin okuma-yazma kurslarıyla okumayı öğrenen kadınlar yasa tasarılarını kınamak için kampanyalar düzenlemiştir; ülkenin her yerinde işsizliğe, pahalılığa, evlat acısına karşı eylemler başlatmıştır (Kadınların Sesi, 1979, s.2-12).

Görsel 3.4. Kadınların Sesi Gazetesi, (1979)

Buna karşın İKD'nin kapatılmasına dönük atmosferin aksine İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın'ın İKD hakkındaki düşünceleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü dernekler, düşünce özgürlüğü araçlarından biridir ve düşünce özgürlüğü ile dernekleşme özgürlüğü birbirinden ayrı düşünülemez. Apaydın, İKD'nin anayasal bir hakka dayanarak çalışmalarını sürdürdüğünü ve Dernekler Kanununun anti-demokratik hükümlerine rağmen bugüne dek yasadışı bir eylem sergilemediğini belirtmiştir (Kadınların Sesi, 1979, s.2-12). Daha sonrasında ilerici ve demokrat bilim adamı olarak anılan Profesör Cavit Orhan Tütengil'in öldürülmesi tepkileri arttırmıştır. Aynı zamanda ilericilerin sıklıkla buldukları bir kahvede patlayan bomba sonucu 5 kişinin öldürülmesi ve onlarca kişinin ağır yaralanması sonucunda faşizme karşı büyük bir tepki doğmuştur. İlerici Kadınlar Derneği, MHP binalarında ve Ülkücü Gazeteciler Derneğinin (ÜGD) çeşitli şubelerinde aralarında öldürülen Tütengil'in ve öldürülmeleri planlanan İstanbul barosu başkanı Orhan Apaydın'ın, birçok bilim adamı ve ilericinin adlarının bulunduğu listeler, silahlar, bombalar ve belgeler ele geçirildiğini iddia etmiştir. Buna ek olarak ele geçirilen belgelere rağmen baskıcı yasa değişiklikleri öne sürülerek polisin yetkilerinin arttırıldığı; bütün demokratik örgütlerin kapatılarak, ilericilerin sorgusuz bir şekilde tutuklanabilmesi için Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulmaya çalışıldığı belirtilmiştir (Kadınların Sesi, 1980, s.3-28).

3.4.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİNİN AMAÇLARI

İKD; işsizlik, kreşler ve çocuk yuvaları, konut sorunu, barış gibi birçok konuda çalışmalar yaparak, broşürler hazırlayıp dağıtır. 8 Kasım 1975’de kadın sorununu bütün boyutlarıyla ele alan; slaytların, türkülerin ve şiirlerin yer aldığı bir toplantı düzenlenir. Derneğin kurulduğu yıllarda dünyada yaklaşık 500 milyondan fazla kadın üretim hayatının her alanında çalışmaktaydı. Dünyada çalışan nüfusun üçte birini kadınlar oluşturmasına rağmen anayasada geçen “kadın erkek ayrımı yapılmadan eşit işe eşit ücret ödenmelidir” maddeleri, yasalardaki bazı boşluklardan yararlanılarak gerçek hayata uygulanmamaktadır. İş; kadın-erkek işi diye suni olarak bölünmekte, kadın emekçiler mesleki eğitimden yoksun bırakılmakta aynı zamanda kadın işçilere hamile kalır ve izin kullanır gerekçesiyle geçici işçi statüsünde değerlendirilerek sendikasız çalıştırılmaktadır. Dolayısıyla daha ziyade konfeksiyonlarda, tekstil kolunda ve tütün fabrikalarında çalışan kadın işçilerin ücretlerinin çok düşük olması sebebiyle bu ücretler yardımcı ek bir gelir olarak kabul edilmektedir (Kadınların Sesi, 1976, s.1-6). Kadınlara yönelik emek sömürüsünün bu yönüyle birlikte dernek aynı zamanda emekçi kadınların çoğunluğunu oluşturan köylü kadınların toplumsal hayata katılmasını kolaylaştıracak, toplum içindeki eşit ve hak ettikleri yerlerini almalarını hedeflemektedir. Köklü ve gerçek bir toprak ve tarım reformunun yapılması, Tarım İş Kanununun çıkarılması, tarım kesiminde sigortalama ve sendikalaşma hakkının tanınması, günlük çalışma süresinin 8 saate indirilmesi başlıca amaçlar arasındadır. Bununla birlikte köylerde okuma-yazma seferberliğinin başlatılması, kız ve erkek köy çocukları için yatılı bölge okullarının açılması; yol, su, elektrik gibi altyapısının bütün köylerde yaygınlaştırılması, ücretsiz sağlık hizmetlerinin köylere ulaştırılması, kooperatifleşmenin teşvik edilmesi gibi talepler doğrultusunda dernek mücadele vermeye kararlıdır (Kadınların Sesi, 1977, s.1-6).

İKD Genel Kurulu, tüm demokratik kitle örgütleriyle dayanışma içinde olduğunu bildirerek dünya kadınlarının birlik ve dayanışma günü olan 8 Mart’ın yasalaşma isteğini dile getirir. Sosyalist Kadınlar Konferansında Dünya Emekçi Kadınlar Günü olarak kabul edilen ve tüm dünyada o günden bu yana kutlanan 8 Mart, İKD’lilerin girişimiyle Türkiye’nin sadece büyük kentlerinde değil, kasaba ve köylerinde de kutlanmaya başlanır. 1979 yılında ise 8 Mart, artık bir gün için değil, bir hafta süresince kutlanır. Etkinlik, İstanbul’da yabancı konukların katılımıyla yapılan bir basın toplantısıyla başlar, basın toplantısına ve diğer etkinliklere Bulgaristan’dan

İvanka Atanasova, Sovyetler Birliği'nden Raissa Smirnova ve Yunanistan'dan Katina Atahanasiadu kendi ülkelerinin kadın derneklerini temsilen katılmışlardır.

Dernek, savaşa ve bu doğrultuda silahlanmaya karşı çıkararak, savunma harcamalarına ayrılan bütçeleri eleştirir. Barış ve silahsızlanmanın önemi üzerinde durularak, çocukların mutluluğunun insanlığın sosyal refahı ve ilerlemesi ile mümkün olacağını belirtir. Kadın sorunu ve kadınların eşitliği için verilen mücadelenin; barış, demokrasi ve toplumsal ilerleme mücadelesinden ayrılamayacağı düşüncesiyle kurulan dernek, kadınların birleştiği bir örgütlenmeyi ve burjuvazinin kadın sorununa bakışına ve yöntemine eleştirilerde bulunarak sorunu gerçek sahiplerine teslim etme görevini üstlenir.

İKD Birinci Genel Kurulu; eşitlik, ilerleme ve barış ilkelerinin inançlı savunucusu olduğunu belirtir ve bu hedeflere ulaşmak için Uluslararası Demokrat Kadınlar Federasyonu ile dayanışma içinde olduğunu duyurur. Ülkenin bağımsızlığı, demokrasisi ve ilerlemesi için emperyalizme ve faşizme karşı savaşan Filistin, Angola, Vietnam, Kamboçya, Laos, İspanya, Portekiz ve Şili kadınlarının mücadelesini selamlar ve destekler (Kadınların Sesi, 1977, s.1-6).

İKD'nin belirlediği hedefler ve talepler doğrultusunda 5 Haziran 1977 genel seçimleri dönüm noktası sayılabilecek önemli bir gün olarak görülür. Mevcut iktidar döneminde can güvenliğinin kalmadığı, insanların en doğal hakkı olan yaşama hakkının saldırıya uğradığı; işsizlik ve pahalılığın yüksek düzeylere ulaştığı çatışmalı bir ortamın olduğu öne sürülür. Bu sebeplerden dolayı 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin iktidardan indirilebilmesi için kadınlara çağrı yapılmış ve iktidardan talepler şöyle sıralanmıştır;

- Okullarda, iş yerlerinde, sokaklarda can güvenliği sağlanmalı ve öldürülenlerin katilleri bulunarak yargılanmalıdır.
- Güvenlik kuvvetlerinin tarafsızlığı sağlanmalı, işkence ve baskı son bulmalı, işkencecilerden hesap sorulmalıdır.
- Tüm siyasi tutuklular serbest bırakılmalıdır.
- Devlet dairelerinden sürülen memur, öğretmen, teknik eleman vb. herkes eski görevlerine geri getirilmelidir.

- Başta 141-142 olmak üzere ceza yasaşının tüm anti-demokratik maddeleri iptal edilmelidir.
- Dernekler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri vb. yasalar demokratik bir şekilde yürütülmelidir.
- Tüm çalışanlara grevli, toplu sözleşmeli sendikal haklar verilmelidir.
- MHP ve ölkü ocakları kapatılmalıdır.
- Emperyalizmin baskı, sömürü ve savaş araçları olan NATO, CENTO, AET ve Enerji Ajansı gibi örgütlerden çıkılmalı, ABD ile yapılan ikili anlaşmalar iptal edilmelidir.
- Kadınların ve 18 yaşından küçük çocukların gece çalıştırılması yasaklanmalıdır (Kadınların Sesi, 1977, s.1-8).

Dernek talepler doğrultusunda mücadelesine ortak olan halktan, seçimlerden sonra da mücadele etmeye devam etmesini; iktidara bu maddelerin gerçekleştirilmesi için destek olmasını ve iktidara bu talepleri uygulamaması durumunda bir sonraki seçimlerde iktidardan hesap sorması gerektiğini vurgular.

İKD, 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde demokrasi için kullanılacak her oyun büyük önemi olduğunu ve sadece sandık başına gitmenin yeterli olmadığını, seçim bitinceye dek demokratik ve güvenli bir seçim ortamının yaratılması gerektiğini belirtir. İKD'nin bu konudaki önerilerinden bazıları şöyle sıralanabilir: seçimler başlamadan önce mahallelerde, iş yerlerinde destek toplanmalı; duvarlar da yazılı olan faşist sloganlar silinmeli; bunun aksine duvarlara antifaşist, antiemperyalist, sosyal ve ekonomik talepler yazılmalıdır. Bunlara ek olarak faşistlerle iş birliği yapan esnaflar boykot edilmeli, okullarda demokratik olmayan yönetici ve öğretmenlerin işten çıkarılması için imza toplanmalı ve yürüyüşler yapılmalıdır.

İKD, işçi sınıfının faşizme, emperyalizme ve gericiliğe karşı verdiği mücadelede barış, bağımsızlık, demokrasi ve toplumsal ilerleme kavgasında aktif olarak yer alacaklarını altını çizerek belirtir. Bu barış mücadelesinin sadece Türkiye'de değil tüm dünyada sürdürülmesi için hükümetleri insan haklarına uygun bir şekilde politika yürütmeye çağırıştır (Kadınların Sesi, 1977, s.1-6).

3.4.1.İnsan Hakları

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde (10 Aralık 1948) bütün insanlar dil, din, ırk, mezhep gözetmeksizin eşittir ibaresi yer alır. Bütün insanlar temel hak ve özgürlüklere sahiptir ve bunları kullanmakta serbesttir. Bu hak ve özgürlükler devletçe güvence altına alınır ve geliştirilir. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü serbesttir ve herkese eğitim olanakları ve iş güvencesi sağlanmalıdır. Kimseye işkence edilemez, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz gibi birçok madde yer alır. Fakat Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin birçok maddesine aykırı davrandığı için halk mitingler, yürüyüşler yapılarak hak talep etmektedirler. Düşünme ve örgütlenme özgürlüğü, öğrenim özgürlüğü, ulusal baskı, işsizlik ve sömürü, can güvenliği gibi başlıklarla yürüyüşler yapılmıştır. Gazete manşetlerinde toplu işten çıkartmalar, bombalarla ölen insanlar, öğrencilerin üniversiteye gidememesi gibi konular yer almıştır. Sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada toplumsal hoşnutsuzluk bir sorun olarak hâkimdir. İran’da halk şah diktatörlüğünü devirmek için ayaklanmış ve ayaklanmanın bastırılması için yüzlerce insan öldürülmüştü. Amerika’da ise siyahilerin ve beyazların yaşam alanları, okulları, otobüsleri birbirinden ayrı bir durumdadır. Siyahiler en ağır ve en kötü işlerde çalıştırılıyor ve ABD insanları yok edecek Nötron bombasının yapımına devam etmekteydi. Afrika’da ise ırkçılık resmi politika haline gelmiştir. Yerli siyah çoğunluğun oy kullanma, seçilme hakkı yokken yerli halka yönelik işkenceler de yoğun bir şekilde devam etmektedir. Dünya çapında gerçekleşen bu ve benzeri sömürü ve hak ihlalleri İKD yayın organında da yüksek sesle dile getirilmekte ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine imza atan kapitalist ülkelerin, insan hak ve özgürlüklerini her geçen gün daha da yok saydıkları belirtilmektedir (Kadınların Sesi, 1978, s.4-21).

18 Kasım 1975 günü “*Analar, Bacılar, Faşizme Karşı Mücadelede Görev Başına*” yürüyüşüne İKD, DKD, EKB, TÖB-DER, TÛTED, Genel-Der, KÖGEF, İGD İstanbul şubelerinin kadın üyeleri katılır. Binlerce kişinin katıldığı yürüyüş “*Yaşasın Kadınların Faşizme Karşı Eylem Birliği*” flaması eşliğinde sloganlarla başlamıştır (Kadınların Sesi, 1978, s.6-21).

3.4.2. Uluslararası Çocuk Yılı

İKD, sadece kadınların, işçilerin ve toplumsal düzeyde dezavantajlı konumda olan pek çok kırılğan kesimin sesi olmakla birlikte çocukların özgür ve demokratik bir toplumsal yaşam içinde büyümelerini hedefler. Bu bağlamda uluslararası düzeyde kabul edilen ve çocukların önemsenmesine dair yapılan adımları takip edip yayın organı aracılığıyla duyurulmasına imkan sağlar. 1977 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Çocuk Yılı (UÇY) olarak ilan edilir. Karar esas olarak tüm hükümetlerin bu konuda bir eylem programı hazırlamaları ve çocuklar için özel tedbirler alınmasının gerekliliği üzerine şekillenmiştir. UÇY'nin ilan edilmesi ülkenin çocuklarının yarınlarını güvence altına almak ve onlara mutlu bir yaşam hazırlamak açısından çok önemlidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Yılı ilan edilmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Gerek gelişmekte olan, gerekse sanayileşmiş bütün ülkelerde çocuklar yararına programlar, yalnız çocuk refahını sağlamakla kalmayıp, ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi hızlandıracaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuklar yetersiz beslenmekte; sağlık, eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamamakta ve yaşamın temel nimetlerinden yoksun bırakılmaktadır.” (Kadınların Sesi, 1979, s.12).

1977 ULUSLARARASI ÇOCUKLAR YILI İLÂN EDİLDİ “ELELE VERİN ÇOCUKLAR ELELE, YAŞAYIN DÜNYAYI DOYA DOYA.”

1977 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Çocuklar yılı olarak ilan edilmiştir.

Karar esas olarak tüm hükümetlerin bu konuda bir eylem programı hazırlamalarını ve çocuklar için özel tedbirler alınmasını istemektedir.

Bugün ülkemizde çocuklarımızın eğitim, öğrenim, sağlık, beslenme tek kelime ile yaşam koşulları içler acısıdır.

Her yıl doğan 1000 çocuktan 156'sı yetersiz beslenmeden, çağdışı kalmış kızıl, kızamık vb. gibi salgın hastalıklardan ölmektedir. Sokaklarda aç sefil, dolaşan günlük geçimini, karaborsa, hırsızlık gibi karanlık yol-

ven bir milliyetçilik anlayışı ile yazılmış kitaplar okutulmaktadır.

1977 Yılı'nın Uluslararası Çocuklar Yılı olarak ilan edilmesinin ülkemiz çocuklarının yarınlarını güvence altına almak onlara mutlu bir yaşam hazırlamak açısından önemi büyüktür. Tüm dünya halklarının içtenlikle katıldığı bu kararın hayata geçirilmesinde İlerici Kadınlar Derneği olarak ülkemiz çocukları için acil taleplerimiz şunlardır:

mesine ve yetiştirilmesine özel ilgi sarfedilmesi:

Bunun için:

– Okul öncesi eğitimde temel rol oynayan kreş ve çocuk yuvalarının her iş yerinde ve mahallede kurulması.

– İlkokul öğreniminin yanı sıra ortaokul öğreniminin zorunlu hale getirilmesi.

– Her köye bir okul açılması.

– Gerek aile içinde gerekse okulda ve özet olarak toplum içinde çocuğun eğitiminde paylaşmayı, insanlığı ve toplumu sevmeyi, dostluğu ve kardeşliği öğrenmesi ve benimsemesine çaba sarfedilmelidir.

«Okul kitaplarında, savaşlara değil barışa övgü dü-

Çocuklarımıza yarından güvenli, aydınlık günler ve mek için mücadele edelim.

zmelidir.»

3. Tüm bu önerilerin gerçekleşmesi için devlet tarafından bir Çocuk Fonu kurulmalıdır.

4. İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ OLARAK BÜYÜK KADIN KURULUŞLARINI, DEMOKRATİK

ÖRGÜTLERİ, SİYASİ PARTİLERİ, ÇOCUKLARIMIZ İÇİN BİR EYLEM PROGRAMI HAZIRLAMAYA VE YUKARDA İLERİ SÜRÜLEN TALEPLERİ GERÇEKLEŞTİRMEK ÜZERE İŞBİRLİĞİ YAPMAYA ÇAĞIRIYORUZ.

Görsel 3.6. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)

İlerici Kadınlar Derneği bu kararın hayata geçirilebilmesi için birçok talepte bulunur. Bu noktada öncelikle çocuklara verilen eğitim sisteminin değiştirilmesi gerekir. Çocuğun maddi ve manevi kişiliğini özgürce geliştirecek sosyal ve ekonomik şartları yaratmak üzere; çocuk eğitimine, beslenmeye ve yetiştirilmesine özel ilgi sarf edilmeli ve bunun için de;

-İlkokul eğitiminin yanında ortaokul öğrenimi de zorunlu hale getirilmeli

-Her köye bir okul açılmalı

-Gerek aile içinde gerekse okulda ve özet olarak toplum içinde çocuğun eğitiminde paylaşmayı, insanları ve toplumu sevmeyi, dostluğu ve kardeşliği benimsemesi ve öğrenmesine çaba gösterilmeli

-Okul kitaplarında savaşa değil, barışa övgü düzelmelidir.

Ancak amaçlanan toplumsal düzeyin elde edilmesi ve tüm bu önerilerin gerçekleşmesi için devlet tarafından bir çocuk fonu kurulmalıdır. İKD; bütün kadın kuruluşlarını, demokratik örgütleri ve siyasi partileri çocuklar için bir eylem planı hazırlamak ve bu sayılan talepleri gerçekleştirmek üzere iş birliği yapmaya çağırır.

1979 yılının Çocuk Hakları Bildirgesinin yayınlanmasının 20. yıldönümü olması, bildirgenin daha ileri düzeyde uygulanması için bir fırsat olarak görülür. Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu (UDKF), UÇY'nin Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilmesinde payı olan bir örgüttür. Örgüt, kendisine bağlı ulusal örgütleri bu yılın hazırlıkları ve kutlaması sırasında etkin görev almaları için çağrıda bulunur. Hazırlık aşamasında UDKF, dünyanın birçok yerinde çeşitli toplantılar yapmış, UÇY ile ilgili kararlar almıştır. 1978 yılında Moskova'da ki konsey toplantısında dünya demokratik kamuoyunun dikkatini şu noktalara çekmiştir:

- Dünyada hiçbir çocuk için barış güvence altına alınmamıştır.
- Dünya çocuklarının üçte ikisi açlık çekmektedir.

Bu sebeplerden her ülkede çocukların yiyecek, sağlık, eğitim ve konut gibi temel gereksinimleri karşılanmalıdır. Bütün bunları göz önünde bulunduran konsey, dünya demokratik kamuoyunu; faşist, sömürge ve emperyalist ülkelerde ailelerini kaybetmiş, mahkûm edilmiş, sürgüne yollanmış çocuklarla dayanışmayı pekiştirmeye ve hükümetlerine çocuğun temel gereksinimlerini karşılamak için gerekli adımlar atma konusunda baskı yapmaya çağırır. Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuğun hak ve özgürlüklerinin tanımlanması ve gerçekleşmesi amacıyla, gerekli tüm önlemlerin alınması ve bireylerden ulusal hükümetlere değin herkese belli sorumluluklar yükleyen ortak bir çağrıda bulunur. Yapılan çağrının özeti şu şekildedir:

“Çocuk hakları, sosyal eşitlik ilkesiyle her çocuğa tanınmalıdır. Çocuğun temel ihtiyaçlarının ve gelişiminin sağlıklı sürdürülebilmesi için yasalarla korunmalıdır. Özel bakım gerektiren çocuklara; özel eğitim ve bakım sağlanmalıdır. Çocuğa en az ilkokul eğitimi ücretsiz ve zorunlu olarak sağlanmalı, toplumsal değer ve sorumluluklarını fırsat eşitliği içinde geliştireceği eğitim ortamı verilmelidir. Çocuk, gelişmesini engelleyecek yaş ve koşullarda çalıştırılmamalı; sosyal eşitlik ilkesine aykırı ırkçı ve tutucu uygulamalardan korunmalı, evrensel barış, dostluk ilkesi içinde, güç ve yeteneklerini toplum yararına kullanacak nitelikte bilinçlendirilmelidir.”(BMDÇHB, 1959).

1946 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı olarak "BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUKLARA YARDIM FONU (UNICEF)" kurulmuştur. Türkiye'de de 1957'de temsilcilik açan UNICEF çocuklarla ilgili bir bildiri yayınladı. Bu foto-romanımızda sizlere, bu bildiri'de yer alan ifadelerden bir kısmını sunuyoruz.

ÇOCUKLARIMIZA YAŞANASI BİR DÜNYA BIRAKALIM

YETENEKLERİNİ EŞİT OLANAKLAR İÇİNDE GELİŞTİREBİLMELİDİR.

AHLÂKİ VE TOPLUMSAL SORUMLULUK HİSLE- RİNİ GELİŞTİREBİLMELİDİR.

ÇOCUĞA DOĞUM ÖNCESİ VE DOĞUM SON- RASI YETERLİ BAKIM HAKKI TANINMALIDIR.

Çocuklarımız yeteneklidir, diğer tüm ülkelerin çocukları gibi milyonlarca çocukta milyonlarca yetenek gizlidir. Ama ülkemizde 16 milyon çocuktan yalnızca yarısı okula gidemiyor. Nasıl geliştirecek çocuklarımız yeteneklerini? Çöplüklerden birşeyler toplarken, çamurlar içinde oynarken değil herhalde!

Çocuklarımızın ahlaki ve toplumsal sorumluluk hislerini geliştirmek hepimizin, her ana-babanın görevidir. Bugün kumar, kaçak sigara satımı, tom-bala vb. ilkokul bahçelerine kadar sokulmuştur. Öte yandan televizyon, sinemalar, gazeteler ve diğer araçlarla çocuklarımız aksi yönde etkileniyor.

Ülkemizde çalışan kadın, doğumunda 1 ay kala- nana dek işinin başındadır. Doğumdan sonra ise yine 1 ay izni vardır. İşinin başına döndükten sonra, kim bakar çocuğa? Devletin kurduğu kreş sayısı 2'dir. Öte yandan bütün ülkede 6 ana okulu, 132 yuva vardır. Bu özel yuva ve kreşler ateş pahasıdır. Çalışan milyonlarca ananın çocuğu soka- ğa terk edilmiştir.

Görsel 3.7. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)

Tüm bu amaçların hedeflendiği dönemde Türkiye'de yaşanan bambaşkadır. Her iki cenazeden biri, beş yaşını doldurmamış çocuklardan oluşmaktaydı. Ortalama 1000 çocuktan 153'ü bir yaşına gelmeden ölmekte; İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde, bu oran dört çocuktan birine kadar çıkmaktaydı. Uluslararası Çocuk Yılı sebebiyle Ankara'da düzenlenen Ulusal Konferansta çocuk ölümlerinin dörtte birinin dolaylı ve dolaysız olarak beslenme eksikliğinden kaynaklandığı ortaya konmuştur. Aynı zamanda her beş çocuktan biri beslenme yetersizliği nedeniyle büyüme geriliği göstermektedir. Özellikle Türkiye'de işçi, emekçi çocukları yeterli beslenme hakkından yoksundur.

İKD, temel insan haklarından biri olan beslenme ve barınma hakkının gerçekleşmesi için yurt çapında kampanyalar başlatmıştır. Sağlığın yaşamın temeli

olması sebebiyle, insan yaşamının sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için devletleri göreve çağırmıştır. Çocukların sağlıklı beslenememesini bir düzen sorunu olarak değerlendirmekte ve devletin hukuksal ve toplumsal bir yapı olarak sorumluluğunu dile getirmektedir. Bu doğrultuda dernek, emziren ya da hamile kadınlarla, çocukların süt gereksinimlerinin işveren ve devletin yükümlülüğü altında olduğunu ifade eder. Çalışmayan veya sigortasız olan anneler ve çocukları için gerekli sütün, belediyeler tarafından tanzim satış merkezleri, köylerde ise köy kooperatifleri ve diğer demokratik köylü dernekleri aracılığıyla dağıtılması gerektiğini vurgular (Kadınların Sesi, (43), s.5-16). Bununla birlikte dernek, süt üretiminin arttırılması için devletin girişimlerde bulunması; süt endüstri kurumu gibi kuruluşlar ve belediyelerin kuracağı kooperatifler aracılığı ile süt üretiminin arttırılmasını şart koşar. Bu doğrultuda süt kampanyasının taleplerini dile getiren toplu dilekçelerin belediyelere sunulması, bu taleplerin ilerici sendikalara toplu sözleşme konusu olarak önerilmesi kampanya araçlarından bazılarıdır (Kadınların Sesi, 1979, s.5-16).

3.5.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Derneğin daha önce de belirtildiği gibi kapitalist sistem içinde kadın ve çocuk emek sömürsünün karşısında yer aldığı görülür. Çocuklara ve kadınlara zorunlu olarak dayatılan fazla mesaiyi gündemde tutar. İşverenlerin daha fazla artık değerden faydalanabilmeleri, iş verimliliğin sadece sabah değil, tüm gün devam edebilmesi için işyerlerinde teknik görevliler tarafından baskı uygulandığı tespit edilir. Baskını yoğun olduğu çalışma ortamında ise işçinin motivasyon kaybına uğradığı ve pek çok iş kazasının yaşandığı görülür.

Emek sömürsünün sadece ev dışı mekanlarda değil, benzer şekilde eviçi emekte yaşandığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla İKD, baskı altında yaşam mücadelesi veren; herhangi bir sosyal güvencesi olmayan gündelikçi kadın emekçilerin sosyal güvenlik kapsamına alınması için imza ve dilekçe kampanyası başlatılır. Bu kampanya sırasında İstanbul'da sorunun çözüm yollarının bulunabilmesi amacıyla gündelikçi kadınların da katıldığı bir panel düzenlenir. Bir yandan bütün kadınları SSK kapsamına alacak yasa için mücadele edilirken, öte yandan İKD tarafından yapılan incelemeler sonucu var olan yasalar çerçevesinde gündelikçi kadınların SSK grup sigortası kapsamına alınması olanağı için taslaklar hazırlanır. Tüm bu verilen mücadelelerin sonucunda ev kadınlarının sosyal güvenlik sorunu

gündeme getirilebilmiş ve ilk defa bir Sosyal Güvenlik Bakanlığı ev kadınlarını BAĞ-KUR kapsamına alacak bir yasa tasarısı hazırlamış ve TBMM'ye sunmuştur (Pervan, 2013, 367-368).

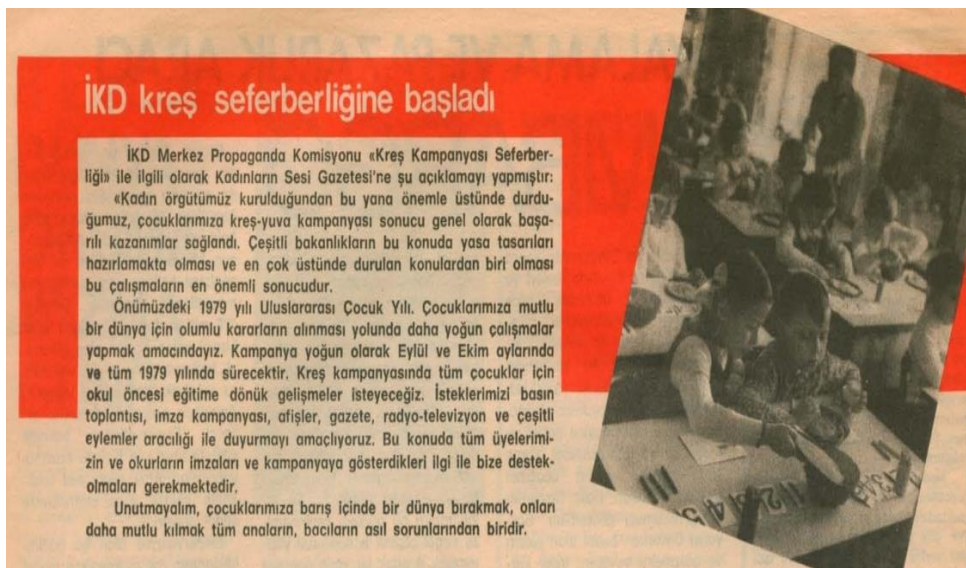
Görsel 3.8. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)

3.5.1.Kreş Kampanyası

İlerici Kadınlar Derneği kurulduğu ilk yıllarda, kuruluş amacına uygun olarak işçi ve çalışan kadınların hakları konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Kadının kurtuluşunun toplumsal üretime katılması ile gerçekleşeceği inancına uygun olarak kadının çalışmasının önündeki en büyük engel olan çocuk bakımının toplumsal olarak üstlenilmesi doğrultusunda faaliyete geçilmiştir. Dolayısıyla İKD, “Her İş Yerinde, Her Mahallede Kreş”, “Doğum İzinleri Birleştirilmeli ve Uzatılmalıdır” gibi kampanyalar başlatmıştır. Her iş yerinde kreş açılması için emekçi kadınlar büyük mücadeleler vermiştir. Kanunda yer alan yasalara göre 100’den fazla kadının çalıştığı

işyerinde çocuklar 1; 300'den fazla kadının çalıştığı işyerinde ise çocuklar 7 yaşına kadar işverenin sorumluluğunda olan kreşlerde olacaktır. Fakat çoğu işyerinde yasalar uygulanmadığı için kadın işçiler mağdur edilmiştir. Bu noktada İKD, hukukçulara danışarak, her işçi kadının yasayı uygulamayan eski ve yeni işverenlerine maddi ve manevi tazminat davası açma hakkının olduğunu saptamıştır. Yasaları uygulamayan iş yerleri belirlenerek kamuoyuyla paylaşılmış ve dernek avukatları bu davaları ücretsiz olarak takip etmiş ve kadınların bu girişimlerini desteklemiştir. Devrimci sendikalar da kadınların bu girişimlerini devam ettirerek, dava açan kadınların iş güvenliğinin i sağlamak için mücadele edeceklerini belirtmiştir.

Her iş yerinde kreş açılması talebi doğrultusunda yapılan basın toplantısında 1475 sayılı iş yasasına bağlı gebe ve emziren kadınların korunmasına ilişkin tüzüğü uygulamayan işverenlerin listesi hazırlanarak tüm Bölge Çalışma Müdürlükleri'ne gönderilir. DİSK'e bağlı sendikaların toplu sözleşmelerine kreş ve emzirme odası maddesi eklenir. Personel yasası kapsamındaki kadınların da aynı haklardan yararlanması için bir dilekçe kampanyası açılır ve binlerce memur kadın bu dilekçeleri TBMM Dilekçe Komisyonuna gönderir. Dernek, kreş konusunda başlattığı kampanyayı; basın açıklamaları, forum, panel, afiş, bildiri gibi etkinliklerle kamuoyuna duyurur. Ulusal çapta başlatılan kampanyalar süresince bütün şubeler aynı gündemle hareket eder ve bu tür kampanyalar İKD'nin üyelerinin neredeyse tamamının katılması ile gerçekleşir (Akal, 2003,172-173).

Görsel 3.9. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)

HER İŞ YERİNDE KREŞ İÇİN EMEKÇİ ANALAR SAVAŞ AÇIYOR

İşverenlerin yasa dışı tutumu, analığı, biz çalışan kadınlar için işkence yapıyor.

Yasalar 100 den fazla kadının çalıştığı iş yerlerinde bir yaşına kadar çocuklarımızın bakılacağı, 300 den fazla kadının çalıştığı işyerlerinde ise yedi yaşına kadarki çocuklarımızın bakılacağı çocuk yuvalarının açılması işverenlere zorunlu kılınmıştır. Ama işverenler bu yasayı uygulamıyor. Çünkü onlar bir tek yasa tanıyorlar. Hep daha çok kâr, daha çok sömürü. Onların çocuklarına İsviçreli dadılar bakar, ama biz çocuklarımızı nereye bırakmışız, çocuklarımız nesil yetiştirmiş umurunda bile değildir. Tersine bizim çıkarlarımızdan yana olan bazı yasaları bile ayak altına alırlar. Ta ki biz haklarımızı korumak ve genişletmek için birleşip onlara karşı güçlü bir mücadele verinceye kadar.

İŞ VERENLERE DAVA AÇALIM..

Derneğimiz hukukçulara danışarak her işçi kadının bu yasayı uygulamayan eski ve yeni işverenine karşı maddi ve manevi tazminat davası açma hakkı olduğunu saptamıştır. Öte yandan derneğimizin birkaç ay önce başlattığı araştırma sonucu, 100 den fazla kadın işçi çalıştırdığı halde emzirme odası ya da kreş bulunmayan yüzlerce işyeri saptanmıştır. Bunlar kamu oyuna ilân edilecektir.

Bu işyerlerinde çalışan onbinlerce kadın bugüne kadar çocuklarını ya özel kreşlere veya konu komşuya baktırarak, ceplerinden yüzbinlerce lira ödemişler, ya da evde yaşlı bir büyükanneyle veya yalnız bırakıp işe gitmiş, işten dönüncüye kadar birbir türlü üzüntü çekmişlerdir. Akılları hep çocuklarında olduğundan kimi makineye saçını, elini kaptırmış, dişiller arasında parçalanmış, kimi eve bir an önce dönmeyi derken araba altında can vermiştir. Ya çocuklar... anası işte olduğu sıra araba altında kalan, yanan, evden kaçan, çete kuran,

kaçak sigara satan çocukların haberleri hergün gazetelerde boy boy çıkar. İşverenlerin bize ve çocuklarımıza tutumu budur işte.

Bu tutum dolayısıyla çalışan anaların ve onların çocuklarının uğradıkları maddi ve manevi kayıpların tümünü telafi etmek imkânı yok. Ne var ki, açacağımız tazminat davalarıyla işverenlerden bizi uğratıldığımız parasal ve manevi kayıpların küçük de olsa bir kısmını geri alabiliriz ve bundan böyle onları yasalara uymaya zorlayabiliriz. İlerici avukatlar bu davaları ücretsiz olarak takip etmeyi kabul etmişlerdir. Devrimci sendikalar da kadın emekçilerin bu haklı girişimlerini destekleyecek, dava açan kadınların iş güvenliğini sağlamak için mücadele edeceklerdir. Tazminat davalarını açmak için gerekli dilekçeler derneğimizde sağlanacak, gerekli bilgi ve yardım sağlanacaktır.

İşverenlere açacağımız tazminat davaları her iş yerinde kreş mücadelemizde önemli bir adım olacaktır.

Her iş yerinde kreş için emekçi anneleri, sendikaları ve hukukçuları savaşım vermeye çağırıyoruz.

Görsel 3.10. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)

İKD'nin bir diğer çalışma konusu evlere işe giden kadınların sorunlarıdır. Emekçi bu kadınların hak talepleri daha çok sağlık güvencesi ile ilgilidir. Eve işe giden kadınların iş kanunu kapsamına alınması ve SSK yasası değiştirilerek kadınların; sağlık, analık, kaza ve yaşlılık sigortası kapsamında değerlendirilmesi talepler arasındadır. Dolayısıyla sigorta hakkı için eve işe giden kadınlar yerel Emek Kooperatiflerinde örgütlenmelidir. Bu kooperatifler yoluyla gündelik, haftalık ve aylık ücretler ile çalışma koşulları saptanabilmeli; iş bulma, iş çağırma, iş gitme durumları planlanarak sigorta primleri yatırılmalıdır. Kooperatifler ve yerel belediyeler yoluyla eve işe giden kadınların çocukları için de kreşler açılmalıdır.

Yasal değişiklik için eve işe giden emekçi kadınlar arasında yaygın bir imza ve dilekçe kampanyası başlar ve bunları destekleyen yürüyüş ve mitingler düzenlenir. Kurulacak Emek Kooperatifleri, evlere işe giden kadınların iş bulma ve işe çağırılma hizmetleri ile çalışma koşullarını ve ücretlerini düzenleme ve denetleme görevlerini yüklenecektir. Kadınların güvenle alışveriş yapabileceği ucuz gıda pazarlarının devlet ve belediye aracılığıyla açılması aynı zamanda fiyatların ve kiralardan devlet ya da belediyelerce belirlenmesi sağlanmalıdır. Fiyatların ve kiralardan yine devlet ve belediyelerce dondurulması ve denetlenmesi gerektiği görüşü hâkimdir (Kadınların Sesi, s.1-3).

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizin sonuçlarından biri de işten çıkartmalardır çünkü bir yıl içerisinde yaklaşık yüz bin işçi işten çıkartılmıştır. Türkiye'ye son gelen International Monetary Fund (IMF) Heyetinin kamu kuruluşlarında personel fazlası sürerse alınacak kredilerin yetersiz olacağını belirtmesi üzerine kamu kuruluşlarına eleman alınması da durdurulmuştur.

3.6.KADINLARIN SESİ GAZETESİ

İlerici Kadınlar Derneğinin yayın organı olan Kadınların Sesi gazetesi; derneğin hedefleri ve çalışma programının koyduğu esaslar doğrultusunda derneğin ülke ve dünya çapında tanıtılmasını sağlamak, kadınların özlem ve istemlerini kamuoyuna duyurmak amacıyla çıkartılmıştır. Üyeler arasındaki bağın ve ilişkilerin geliştirilmesi ve dayanışmanın sağlanması amacı olduğu kadar derneğe gelir getirmesi de bir yayın organının kurulmasının nedenlerindedir.

İlerici Kadınlar Derneği 3 Haziran 1975'te kurulmasına karşın Kadınların Sesi gazetesinin ilk sayısı Ağustos ayında çıkmış ve 12 Eylül 1980 tarihine kadar 61 sayı

yayınlanmıştır. Kadınları Sesi gazetesi sahibinden (Beria Onger), sorumlu yazı işleri müdürlerine (Zuhal Meriç, Dora Küçükyağın, Berin Uyar), muhabirinden yazarına kadar tüm görevlerin kadınlar tarafından üstlenildiği bir yayın organıdır. Gazetede yazıların çoğu imzasız yayınlanmıştır. Çünkü yazıların çoğu kolektif ürünlerden oluşmakta ve tüm üyeleri bağlamaktadır. Kadınların Sesi gazetesinde özellikle işçi kadınlara yönelik pek çok yazı yazılmış ve dünya çapında demokrasi mücadelesi veren kadınlar hakkında bilgiler verilmiştir. “Bir Konu”, “Bunları Biliyor musunuz?” köşelerinde kreş hakkı, doğum izni gibi konulara yer verilmiş; kadınlara yasalarla tanınmış haklar konusunda bilgiler verilerek kadınlar etkinliklere çağırılmıştır. Kadınların kimi zaman devrimci kimlikleri ile kadın kimlikleri arasında sıkışıp kaldıklarına ve bu noktada yaşadıkları sorunlara dikkat çekilmiştir. Kuruluşundan iki sene sonra İKD’nin hiçbir yerde çalışmayan, devrimcilikten başka uğraşı olmayan birçok üyesi olmuştur. İKD’nin kadın yöneticilerinden Gönül Dinçer, Boğaziçi Üniversitesinde öğretim üyeliğini bırakarak DİSK’e bağlı Maden-İş’te çalışmaya başlar. Aynı şekilde Şeyda Talu, Zülal Kılıç işinden ayrılıp önce DİSK’te çalışmaya başlamış daha sonra DİSK’ten de ayrılarak tüm zamanını İKD’ye ayırmıştır (Akal, 2003, s.144-148).

İKD’nin militan kadınları olarak adlandırılacak üyeleri, sistemin sunduğu her türlü statü ve maddi olanağı bırakıp devrimci mücadeleye katılır çünkü militan kadınların yaşamlarındaki en önemli şey politikadır ve geri kalan çoğu şey politikadan sonra gelir. Politik alanda yer alırlarken kadına yakıştırılan rolleri, yani özel alana kapanmayı reddederler. İKD, kadınların toplumsal üretime katılmasının önündeki engellerden biri olarak değerlendirdiği kadınlar arasındaki okuma yazma oranının düşüklüğü üzerinde yoğunlaşır ve çözüm yolları geliştirmeye çalışır. İKD şubelerinin açıldığı yerlerde ilk etkinlik bir okuma yazma kursu açmak olmuştur. İkinci Genel Kurul Raporunda okuma yazma kurslarının açılış nedeni “geniş kadın yığınlarını yalnızca üye kaydetmeyi değil, onları toplumdaki olaylar ve bunların gerçek nedenleri hakkında bilinçlendirmek” olarak açıklanmıştır (Akal, 2003, s.176-177).

İKD’nin bu konudaki çalışmalarının en büyük örneklerinden biri DİSK’in bastığı *Ana ve Emekçi olarak İşçi Kadının El Kitabıdır*. DİSK ve İKD’nin ortaklaşa hazırladığı kitapçıkta alınan kararlar 1970’li yıllarda sendikal alanda kadınlar adına alınmış en ileri kararlardandır. Zira bir yandan kadına aile birliği içinde eşitlik talep

edilirken, öte yandan kadın emeğinin ve cinselliğinin sömürüldüğüne vurgu yapılmıştır. Kadınların bu konumdan kurtarılmasının gerekliliği ve bunun içinde yapılması gereken eylem programı belirlenerek talepler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. İKD bir yandan doğrudan kadınları ilgilendiren konularda kampanyalar düzenlerken diğer yandan Türkiye’de artan cinayetlere karşı kamuoyu tepkisi oluşturmak için “*Evlât Acısına Son*” kampanyası başlatmıştır. 1980 yılına kadar siyasi nedenlerle öldürülenlere dikkat çekmek için “*Analar doğurur, Faşistler Öldürür*”, “*Analığa Saygı*”, “*Analara En Güzel Hediye Can Güvenliği*” belgeleri ile yürüyüşler yapılmış ve saldırılar kınanmıştır (Akal, 2003, s.178-184).

Görsel 3.11. Kadınların Sesi Gazetesi, (1979)

Görsel 3.12. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)

İKD, 1978 yılında böylesi bir ortamda ve birçok şehirde düzenlenen faşist katliamları protesto için yürüyüşlere aktif olarak katılır. Tüm bunların sonucunda dernek, anti-demokratik uygulamalara ve polis baskınlarına maruz kalır. Derneğin çoğu şubesi kapatılırken, bazılarının kapısına kurt resmi çizilerek ateşe verilmiş ve yakılmıştır. Bu olaylar sonucunda bazı dernek üyeleriyle mülakatlar yapılmış ve üyeler son dönemlerde İKD’nin fazlasıyla sola kaydığından ve keskinleştiğinden bahsetmişlerdir. Bunun nedeni ülkenin o dönemlerde içine girdiği kısır döngü ile

bağlantılı olarak, İKD'nin ağırlıklı olarak anti-faşist eylemlere yönelmesidir. Çünkü 1970'li yıllara bakıldığında enflasyon ilk kez yüzde yüzlere ulaşmış; gaz, yağ, ampul, çay gibi temel gıdalar piyasadan çekilmiş; işsizlik ve yoksulluk artmıştır. Aynı zamanda ülkede toplumsal mücadele faşist ve devrimci olarak ikiye ayrılmıştır. Üniversite öğrencilerinin polis korumasıyla okullara girip çıkabildiği; savcılarının, öğretim üyelerinin, sendika başkanlarının öldürüldüğü ve katillerin bazı parti binalarında yakalandığı, daha sonra hapisten kaçırıldığı ve devletin bu olayları engelleyemediği bir dönemdir (Akal, 2003, s.185). Tüm bu nedenlerden dolayı kadın sorunlarından ziyade anti-faşist bir mücadele öne çıkmıştır.

Görsel 3.13. Kadınların Sesi Gazetesi, (1978)

3.7.İLERİCİ KADINLAR DERNEĞİ’NİN FEMİNİZME YAKLAŞIMI

İKD’liler kadınların konumlarının tahlilini yaparken aslında bugünkü feminist yaklaşımlardan çok da farklı değerlendirmeler de bulunmamışlardır. 1976 yılında yayınlanan Birinci Genel Kurul Raporunda bu konuyla ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

“Kadınların yüzyıllardır süren edilgenliği, toplum hayatından uzaklığı, içine kapanıklığı, sessizliği, aile ve ev hayatının dar sınırları içinde kalmış yaşamı, deneysizlik, evi ve mutfağı arasında geçip giden dar dünyası... Üstelik ülkemizde kadınları baskı altında tutan gelenek ve kör inançların yaygınlığı, eşin, babanın, nişanlımın baskısı, vakitlerinin kıtlığı vb. hemen hemen her gün yaşadığımız yüzlerce olgu, kadın örgütlenmesinin önünde duran engellerdir” (1.GKR, 1976: s.14,31).

Kadınların erkeklere göre daha geride olmasının nedeni, toplumsal üretimden dışlanmışlık olarak saptanmıştır. Ve bu doğrultuda oluşturulan çözüm yolu kadınların toplumsal üretime katılması yani kamusal alana girmesidir. İkinci Enternasyonal ve Komünistlerne göre sosyalist bir toplumsal formasyonda kadınlar, toplumsal üretime katılacak; ev işleri ve çocuk bakımı toplumsallaştırılacaktı. Bu sebeple de kadınların özgürleşme için verecekleri mücadele, işçi sınıfının sınıfsız ve sömürsüz bir toplumsal formasyon için verdikleri mücadeleden ayrılamaz. İKD, mevcut kapitalist toplumda kadınların kurtuluşunun işçi sınıfın ve emeğin kurtuluşuna bağlı olduğunu belirterek, sosyalizm mücadelesine katılmaları gerektiğini savunur. İKD’liler Birinci Komünist Kadın Konferansı’nda kabul edilen “kadının kurtuluşunun emeğin kurtuluşuna bağlı olduğuna” ilişkin kararı aynı biçimde kabul ederken, konferansta tartışılan ve kabul gören ev içi emeğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin kararları Türkiye koşullarında tartışmaya açmamışlardır. İKD’nin kurulduğu ilk yıllarda Kadınların Sesi gazetesinin Birinci Genel Kurul Raporunda feminizme ilişkin değerlendirmeler de yapılmıştır.

İKD’ye yöneltilen eleştiriler feminizmle ilişkili olduğu için İKD’liler feminist olmadıklarını belirtmek zorunda kalmışlardır. İKD üyeleri ve Kadınların Sesi gazetesi okurlarına ulaştırılan bu yüzeysel yaklaşım, Birinci Olağan Genel Kurul Raporunda da sürdürülmüştür:

“Feminist kadın hareketi ve örgütlenmesi de kadın-erkek eşitliğini, erkeğin yaptığı her şeyi kadının da yapması gerekir gibi basit ve kaba bir eşitlik düzeyine indirgediği için, kendisine yandaş olacağı yerde, hedef hatta düşman olarak erkekleri seçmiştir. Böylelikle

kadınların sosyal kurtuluşları için bir araya gelerek örgütlenme isteğini çarpıtmakta, ona yanlış hedefler göstererek, bu mücadeleyi toplumdaki diğer ilerici ve sol güçlerin mücadelesinden soyutlamaktadır. Bu yüzden ki feminist anlayıştaki bu tip örgütlenmeler gerek ülkemizde olsun, gerekse bütün dünyada olsun elle tutulur hiçbir ciddi kazanım elde edememişlerdir. Oysa kadınların kurtuluş mücadelesi, genel olarak toplumun kurtuluş mücadelesinden ayrı ele alınmaz” (İKD Birinci Genel Kurul Raporu, 1976).

İKD’liler kadınların baskı altında olduğunu kabul etmekte, bu baskıdan ancak sınıfların ve sömürünün kaldırılması ile kurtulacaklarına ilişkin Clara Zetkin ve Aleksandra Kollontay’ın çözümlmelerine bağlı kalmaktadırlar. Feminizm, İKD’liler için, işçi hareketini cinsiyetler bazında bölecek ve sınıf hareketini zaafa uğratacak bir akımdı. Burada dikkat edilmesi gereken konu 1970’li yıllarda İKD’lilere, feminizm yorumlarından dolayı hiçbir eleştirinin yapılmamasıdır. Gönül Dinçer “bize muhalefet hep soldan geldi, o kadınlar bize feminist diyorlardı; biz de olmadığımızı ispata çalışıyorduk” açıklamasında bulunduktan sonra şunları da ekliyor: “ Bu ne biçim kadın hareketi, feminizmin F’sinden haberiniz yok diyen olmadı”. İKD ideolojik olarak feminizme karşı olduğu gibi, örgütsel yapı olarak da feministlerin eleştirdiği hiyerarşik, merkezi ve monolitik bir yapıya sahipti. İKD’liler ‘halkların kardeşliği’ anlayışıyla, farklı etnik kökene mensup olan kadınların ‘ortak düşmana’ karşı aynı örgüt çatısı altında yer alması gerektiğini savunmaktaydı.

Dernek, kadın sorununu iki ayrı dönemde farklı temeller üzerinde ele alır. 1960’lardan 1970’lerin ortalarına kadar süren ilk dönemsel ayırım, meseleyi kadınların kazanılmış hakları temelinde ele alır. Böylece kırsal bölgede yaşayan eğitimsiz kadınlar “ezilen kadınlar” olarak tanımlanır. Aynı zamanda kadını ikincil sınıf olarak değerlendiren gelenekler ve baskııcı dinsel faktörler de kadının ezilişinin nedenleri olarak değerlendirilir. 1975-1980 arası ikinci dönemde önceki dönem söylemleri önemini sürdürüyor olsa da “ezilen kadın” kapsamının kinci dönem ise 1975-1980 arasındır. Bu söylemler 1980’lere dek etkinliğini korusa da ortaya çıkan tek fark 1970’lerde ezilen kadın olarak işçi, emekçi kadının gösterilmesidir. Kadın sorunu araştırmaları çoğu zaman kadın hakları ifadesini aşamamış ve sınıfsal temelde değerlendirilmiştir. 1970’lerdeki sol hareket içindeki kadın örgütleri Atatürk Devrimlerinin getirdiği kazanımları yeterli olarak görmüştür. Bakiye Beria Onger’in genel başkanlığını yaptığı İKD ve kadın sorunu ile ilgili kitapları incelendiğinde bahsedilen yıllar ile ilgili birçok bilgi elde edilmektedir.

Beria Onger'in *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız* adlı kitabında 27 Mayısın getirdiği sosyal hukuk devleti içinde kadınların sorunlarını tekrardan ele alınmasının gerekliliğine değinir. 1960'da Batı'da ikinci dalga feminist hareket etkin olmaya başlamış fakat Türkiye'de kadın hareketlerine pek yansımamıştır. İKD'nin temel ilkelerinden olan bazı talepler Beria Onger tarafından dile getirilir: Eşit işe eşit ücret, kreş ve emzirme yerlerinin açılması, güvenlik gibi Batı'da gelişen ve feminizmin de temel amaçları arasında olan maddeler bu şekilde sıralanır. Onger, aydın kadınların çalışmalarını ise "bağış toplamak ve üç beş yoksula yardım etmek" olarak adlandırır. Oysa çalışmaların başarılı olabilmesi için yapılan etkinliklerin hükümetleri etkileyecek düzeyde olması gerektiğini vurgular. Aynı zamanda İKD'nin hiçbir yayınında ya da çalışma başlığında yer almayan "kadının cinsel özgürlüğünden" de bahseder. Fakat bu görüşleri farklı çevrelerden tepkiyle karşılanır. Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şube Sekreteri Ayperi Akalın ve Beria Onger arasında gazete sütunlarında kadınların kurtuluşu üzerine bir dizi tartışma başlar. Akalın kadın-erkek ayrımı yapmanın yanlış olduğunu ve bu durumun var olmayan bir sorun yarattığından bahsederken; Beria Onger bu ayrımın yasalarda yer aldığını belirtmiştir. Aynı zamanda, kadınlarda bu bilinçlenmenin söz konusu zaman dilimindeki toplumsal koşullarda oluşması gerektiğini düşünür. Ayperi Akalın'ın yazılarında feminizm sert bir şekilde eleştirilir, kadın erkek ayrımı yapmak toplumu ayırma olarak görülür.

Onger'in kadınların sorunlarının sadece kadınlar tarafından tespit edilip çözülebileceğine yönelik görüşlerine de karşı çıkılır. Türkiye'de 1970'lerde sivil toplum kuruluşlarının ve sol örgütlerin kadın sorununa nasıl baktığına örnek olarak Tüm İktisatçılar Birliğinin 1975 yılında yaptığı açıklamayla incelenebilir. Feminist Hareketin 1960'larda Batıda kadın sorununu ön plana çıkarttığı fakat 1975 yılının Kadın Yılı ilan edilmesine rağmen temel bir çözüm geliştiremediğini belirtir. Süregelen kadın sorununun temeli ise şöyle açıklanır:

"Kadın sorununun temeli burjuva toplumunda, kadının üretime yaygın olarak katılmaması, kendisini de etkileyecek olan toplumun gelişmesinde söz sahibi olamaması, kadının diğer cinsin baskısı ve tutsaklığı altında olmamasının temel nedenidir. Burjuvazi kendi sınıfının kadınlarına süs aracı gözüyle bakmakta ancak emekçi kitlelerin kadınları üretime yaygın olarak katılsalar da, toplumda egemen olan üst yapı kurumları nedeniyle en yoğun baskı ve sömürü altında bulunmaktadır" (Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, s.10-11).

Görsel 3.14. Kadınların Sesi Gazetesi, (1977)

EŞİT İŞE EŞİT ÜCRET İÇİN SAVAŞ
ekonomik ve demokratik mücadelenin bir parçasıdır.

SSK'na bağlı her 100 işçiden sadece dokuz kadındır. Bundan anlaşılıyor ki kadınların çoğu sigortasız ve sendikasız çalışmaktadırlar. Çoğunlukla kadın işçilerin çalıştığı konfeksiyonlarda, tekstil kolunda ve tütün fabrikalarında kadın işçi ücretleri çok düşüktür. Fahşahane ve işsizliği alıp yürüdüğü memleketimizde kadın ücreti yardımcı ek bir gelir olarak kabul edilmektedir. Kapitalist toplumlarında kadın işçiler için, istediği zaman çalıştırıp istediği zaman işten attığı ucuz emek kaynağı olmuştur. Köylerde yaşayan kadınlar ise sabahın erken saatlerinden akşamın geç saatlerine kadar ağamın tarlasında, bahçesinde çalışmakta, karşılığında ise biraz meyve, un gibi ağamın gönlünden ne koparsa onu almaktadırlar. Köylü kadınlar doğuracakları güne kadar tarlalarda çalışır, çoğu tarlalarda, yıllarda doğurur. Doktor ilaç nedir bilmezler. Köy ekonomisinde okul çağındaki çocukların çoğu da boğaz toketimsiz ağaların yanında çalışırlar. Kentlerde çalışan emekçi çocukların durumu köydeki çocukların durumundan pek farklı değildir. Bunlar atölyelerde çiraklık yaparak hayatlarını kazanma çabası içinde dirler. Günümüz koşullarına uygun

ERKEK ÜCRETİ : 100	
ABD	62 Kadın ücreti
Almanya	70,7
Fransa	65-80
İng.	59,3
Japonya	47,5
Türkiye	63-80

Bugün bütün dünyada 500 milyondan fazla kadın üretimin hayatının her alanında çalışmaktadır. Dünyada çalışan nüfusun üçte birini oluşturan kadınlar Türkiye ve diğer kapitalist ülkelerde eşit işe eşit ücret alamamaktadırlar. Anyassa ya yasalarımız «Kadın erkek ayırımı yapılmadan eşit işe eşit ücret ödenmelidir» demektedir. Ancak kâğıt üzerinde kalan bu haklar yasalarda ki bazı boşluklardan yararlanılarak gerçek hayata uygulanmamaktadır. İş, kadın-erkek işi diye sını olarak bölünmekte, kadın emekçiler mesleki eğitimden yoksun bırakılmakta, aynı zamanda kadın işçiyeye «hamile olur çok izin kullanır» diye geçici işçi gözüyle bakılır. Bugün devlete ait işyerlerinde çalışan kadınlar erkek ücretinin % 71 ile % 93 u kadar, özel firmalarda çalışan kadınlar ise erkek ücretinin % 63 ile % 80 i kadar ücret alabilmektedirler.

Henüz 15 yaşındaydı

AYAGINI MAKINAYA KAPTIRAN İŞÇİ ÇOCUK ÖLDÜ...

Bu gördüğümüz kadın ve çocuk emeğinin iki kat sömürüsü, özel mülkiyete dayanan, sömürünün var olduğu bütün kapitalist ülkelerde böyledir. Faşist tiranlığın hılandığı günümüzde ise, kadınlara ücret alanında uygulanan bu ayırım daha da artıyor ve parabalaları erkek emeğini kadın emeğiyle daha sık tehdit eder hale geliyor. İşte bu yüzden kadın işçilerin ve emekçilerin eşit işe eşit ücret savaşını tüm çalışanların ekonomik ve demokratik mücadelelerinin bir parçasıdır.

Görsel 3.15. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)

Dönemin örgüt ve partilerin açıklamaları incelendiğinde kadın sorunlarının işçi sorunlarıyla aynı düzlemde ele alındığı görülür. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin 1974 yılı parti programına bakıldığında kadınları konu alan maddelere, işçiler ve iş hayatıyla ilgili olan bölümlerde yer verildiği görülür. Yayınlanan metinlerde başka herhangi bir değerlendirmeye rastlanılmamıştır. TKP konferans belgelerine bakıldığında ise kadın işçi ve emekçilerin sorunları, erkek işçi ve emekçilerin sorunlarından ayrılmamıştır. Parti, kadın işçi ve emekçilerin sorunlarını; eşit işe eşit ücret uygulanması, analık hakkını korumak, militarizme ve faşizme karşı savaşmak

olarak sıralamıştır. Kadınların bunun gibi genel ve kendilerine özgü sorunlarını çözmek için dernek ve sendikalarda örgütlenmelerini istemiştir. Bu anlamda kadın emekçilerin parti saflarındaki örgütlenme sorununu daha önemle ele alacaklarını belirtmişlerdir.

Böylece sonuç olarak, toplumsal ve siyasal hayat içinde kadın örgütlenmelerine yeteri düzeyde önem verilmediğini söylemek mümkündür. Ancak 1970’de İngiltere’de Ruskin College’da toplanan ilk uluslararası kadın konferansında dile getirilen talepler ile 1975-1980 yılları arasında Türkiye’de başta İKD olmak üzere birçok sosyalist kadın örgütlerinin gündeminde yer alan taleplerin aynı olması dikkat çekicidir. Dolayısıyla sınıfsal bir temeli olan İKD, feminist hareketi bir burjuva kadın hareketi olarak değerlendirse de kadın sorunu söz konusu olduğunda talepleri ayrışmamaktadır.

Görsel 3.16. Kadınların Sesi Gazetesi, (1976)

SONUÇ

Toplumsal değişme denince akla gelen ilk olgulardan biri modernleşme ve onu takip eden postmodern olgusudur. Sosyal ilişkiler ve toplumsal sorunlar kuşkusuz moderniteden önce de vardı. Fakat modernizm ve bilimin gelişmesiyle farklı biçimlerde yeniden gündeme gelmiştir. Marx'a göre işgücü modernitenin anahtar kavramlarından biridir. İşgücünün özgürleşmesi sosyal sınıf ilişkileri bağlamında önemli bir ölçüttür. Tüm bunların sonucunda toplumsal değişme kaçınılmazdır. Modernleşmeyle birlikte küreselleşmesinde ortaya çıkması ulus aşırı kurumların oluşmasına ve sivil toplum kuruluşlarının etkinleşmesine neden olmuştur. Küreselleşme döneminde toplumsal hareketler birçok dönüşüm geçirmiş ve çeşitli bölgelerde ki grup ve bireyler birbirleriyle bağlar kurarak; ulus ötesi toplumsal hareket ağları inşa etmişlerdir.

Modernite öncesindeki dönemlerde çatışmalar ve yerel ayaklanmalar genellikle vergiler ve askere alınmalara yöneliktir. Modernitenin temel unsurlarından olan ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla savaşın nedenleri değişime uğradığı gibi savaş karşıtı çatışmalar da değişime uğramıştır. Siyasi gücün merkezileşmesi ve toplum içi bağların kopuk yaşayan gruplar arasında güçlenmesiyle modern toplumsal hareketler işlevsellik kazanmıştır. 1990'larda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşüm eski hareketlerden farklı hedef ve katılımcılara sahip yeni toplumsal hareketleri ortaya çıkartmıştır.

Yeni toplumsal hareketler birbirinden farklı birden çok hareketi kapsamaktadır. Sivil haklar, yeşiller, eşcinsel hakları, hayvan hakları, insan hakları, nükleer karşıtı hareketler, barış hareketleri ve küreselleşme karşıtı hareketler olarak sıralanabilir. Yeni toplumsal hareketleri toplumsal hareketlerden ayıran kendine özgün nitelikleri vardır. Öncelikle yeni toplumsal hareketler sınıf temelli değildir ve bu yüzden de çıkış noktaları sınıfsal sorunları barındırmaz. Katılımcıların kimlikleri homojen özellik barındırmadığı gibi kimliklerini toplumsal hareketin konusuna göre tanımlarlar. Teknolojiden fazlasıyla faydalandıkları gibi gittikçe küresel nitelik kazanmaktadır. Yeni toplumsal hareketleri açıklamaya yönelik kuramlardan ilkinde bireylerin politik sistemde konumlanabilmek için rasyonel bir davranış sergileyerek toplumsal hareket içerisinde bir araya geldikleri görüşü hâkimdir. Öte yandan bir diğer kuramda

toplumsal hareket, kurulu düzene meydan okuyan bireylerin davranışları olarak nitelendirilir.

1970'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye'de kitleler hızla sola yönelmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan bu yana ırkları, dilleri, dinleri ve etnik kökenleri farklı olan milyonlarca kadın ve erkek sosyalist hareketlerin saflarında yer almaya başlamıştır. Birçok etkinlikte bulunan bu gruplar, çeşitli parti grupları ve örgütler kurarak grevler, direnişler ve mitingler düzenlediler. Pek çok kadın da sınıfsız ve sömürsüz bir toplum hayaliyle bu örgütlenmelerin içerisinde yerini aldı. Yani 19. yüzyıldan bu yana kadınlar; savaşı ve eşit bir dünya için mücadele ederek bu doğrultuda birçok faaliyette bulundular. Buna 1975 yılında kurulan ve bu çalışmanın konusu olan İlerici Kadınlar Derneği de benzer kaygılara ve amaca sahiptir. İKD'nin kurulmasının hemen ardından çok kısa bir sürede büyük bir destek alması ve üye sayılarının hızla artması da dönemin koşullarıyla ilişkilidir. Kitlelerin sola ve sosyalizme yönelmesi İKD'nin ürettiği kadın politikalarına da destek vermesiyle paralel ilerlemiştir. İKD içerisinde her türlü iş önemli veya önemsiz fark etmeden kadınlar tarafından yapılmış ve bu şekilde dernek içerisinde kadınlar hiçbir şekilde erkek baskısı yaşamamış ve ayrımcılığa uğramamıştır.

İKD'li kadınlar genel anlamda kadının kurtuluşunun sınıfsal kurtuluştan ayrı olarak çözümlenebileceğine yönelik görüşleri reddetmiş ve bu noktada feminist kadınlardan ayrılmışlardır. Feminist kadınların talebi olan erkeklerle eşit haklara sahip olma amacının yanında sınıfsız ve sömürsüz bir dünya kurma talebi ağır basmıştır. İKD'nin kurulduğu ve geliştiği dönemlerde Türkiye'de feminist hareketi destekleyen herhangi bir dernek veya hareket yoktur. Aynı zamanda feministler tarafından İKD'ye herhangi bir eleştiri yöneltilmemiştir. Tüm bu nedenlerden ötürü İKD feminist bir örgüt olarak İKD'ye yöneltilen ilk eleştiri ise feminist olmaları yönündedir. 1970'li yıllarda kadın haklarını savunan etkili kadın örgütleri olmamasına rağmen İKD taleplerini topluma mal etmiş en önemli hareket olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

“5 Haziran Seçimleri İçin İleri! MC’ye Verilecek Tek Bir Oyumuz Yok”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (29 Nisan 1977) , s.5.

“Birinci Olağan Genel Kurulumuz”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (3 Ağustos 1976), s.1-6.

“Çiçeklerin Işığa, Çocukların Barışa Hasreti Var...”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (3 Haziran 1976), s.1-6.

“Faşist Terör Sürüyor”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (43)s.5-16.

“Faşizm Nedir?”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (5 Ocak 1979), s.12.

“Haydi, Barış ve Demokrasinin Korunması İçin Eylem Birliğine” *Kadınların Sesi Gazetesi*, (1 Ocak 1980), s.3-28.

“İKD Derhal Açılmalıdır”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (14 Haziran 1979), s.2-12.

“İKD’nin İmza Kampanyaları Sürüyor”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (33), 1-8.

“İlerici Kadınlar Derneğinin İkinci Kuruluş Yıldönümü”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (1 Haziran 1977), s.1-3.

“Yasal Haklarımızı Kullanıyor muyuz?”, *Kadınların Sesi Gazetesi*, (1 Aralık 1978), s.4-21.

Abdulahap Akıncı, (2014), “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *EOĞÜ İİBF Dergisi*, (15).

Akpınar, Aylin, (2004), “Toplumsal Değişme ve Küreselleşme”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3. Baskı, içinde (2-30), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Aktaş, Gül, (2013), “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), s. 53-70.

Alptekin, Duygu, (2011), “Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), s.35-38.

Atılım Özen, Hayriye, (2013), “Toplumsal Hareketlerin Siyasal Rolü: Rasyonalist Yaklaşımların Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyaset Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68 (3), s.37-61.

Atvur, Senem, (2014), “21. Yüzyılda Değişen Toplumsal Hareketler”, *Praksis Dergisi*, 1 (34), s.13-39.

Babacan, Mehmet Emin, (2014), “Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler”, *Birey ve Toplum*, 4 (7), s. 136-149.

Benlisoy, Fati, (2008), “Savaş Karşıtı Hareket: Yeniden Vietnam Sendromu” *Toplumsal Hareketler Tarih Teori Deneyim*, Der. Yalçın Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları.

Birkalan Gedik, Hande, (2004), “Feminist Hareketler”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (104-129), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Birsen Talay Keşoğlu, (2010), “1970’lerin En Kitlesele Kadın Örgütü: İlerici Kadınlar Derneği”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (12), s.61-82.

Bulut, Ferya, (2011), “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu Ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk Ve Atatürkçülük Anlayışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23), s.123-149.

Cerit Mazlum, Semra, (2004), “Çevrecilik ve Çevre Hareketleri”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (206-245), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Ceritli, İsmail, (1998), “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 5, s.255-270.

Connell, Robert William, (2016), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Coşkun, Aziz, (2019), *Yeni Toplumsal Hareketlere Alternatif Bir Bakış*, 1. Baskı, Ankara, İksad Yayınevi.

Coşkun, Mustafa Kemal, (2006), “Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61 (01), s. 67-102.

Coşkun, Mustafa Kemal, (2017), *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara, Dipnot Yayınları. Dede, Ayşegül, (2018), *Talepkar Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler*, Konya, Literatürk Academia Yayınları.

Çayır, Kenan, (2000) “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, (Editör: Nilüfer Göle), *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri Bir Atölye Çalışması*, içinde (41-68), İstanbul, Metis Yayınları.

Çayır, Kenan, (2016), *Yeni Sosyal Hareketler*, 2. Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Çelik Şahin, Hande (2010), “Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), s.21-30.

Çelik, Aziz, Koçak, M. Hakan, (2016), “Türkiye’de İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, s. 647-655.

Çetinkaya, Yalçın Doğan, (2015), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Çıtak, Gizem, (2008), “Postmodernizm ve Kimlik Perspektifinde Distopik TV Dizileri: Black Mirror Örneği”, *Fırat Üniversitesi İletişim Bilimleri Yüksek İhtisas Tez*, s.17.

Çiğdem, Ahmet, (2015), *Aydınlanma Düşüncesi*, 9.Basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

Çiler, Dursun, (2004), *Türkiye’de İşçi Sınıfı Kimliğinin Medyada Temsili: 1970-1997, Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara, Elips.

Dede, Ayşegül, (2018), *Talepkar Bir Hareket Olarak Yeni Toplumsal Hareketler*, , 1.Baskı, Literatürk Academia Yayınları.

Dede, Ayşegül, (2018), *Talepkar Bir Toplum Olarak Yeni Toplumsal Hareketler*, Konya, Literatürk Yayınları.

Demir, Büşra, et al. (2021), “Heteroseksüel Sistem İçerisinde Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalan LGBTİ+ Bireylerin Psikososyal Yaşamları”, *Sosyal Hizmet Dergisi*, s.50-59.

Demir, İsa, (2008), “Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme ve Çalışma Ahlakı”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, (5), s. 29-35.

Demir, Zekiye, (1996), *Modern ve Postmodern Feminist Akımlar*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Demiroğlu, Topal, "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1), s.133-144.

Duman, Mehmet Zeki, (2007), “Modernlerden Postmoderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürcülük”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 4 (13), s.3-24.

Erdoğan, Barış, Köten, Esra, (2015), ““As Kendini de Kurtulalım Artık!”: Sosyal Dışlanmadan İntihara LGBT Gençler”, *Alternatif Politika*, 7(1), s.143-167.

Erincik, Selçuk, (2011), “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), s.219-241.

Flax, Jean, (1990), “Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory”, *Feminism/ Postmodernism*, içinde (s. 39-62), London and Newyork.

Fraser, Nancy, (2009), “Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (9), s. 59-77.

Fraser, Nancy, (2011), “Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaştırma”, *Modernizm versus Postmodernizm*, İstanbul, Say Yayınları.

Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, (Yay. Haz. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları.

Giddens, Anthony, (2016), *Modernliğin Sonuçları*, 7.Basım, (Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Göktuna Yaylacı, Filiz, (2004), “Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (32-58), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Göktuna Yaylacı, Filiz, (2004), “Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (84-101), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Göktuna Yaylacı, Filiz, (2004), “Yeni Toplumsal Hareketler”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (60-81), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Göle, Nilüfer, (2000), *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, İstanbul, Metis Yayınları.

Güngörmez, Bengül, (2013), “Modern Mesihleri Gezi Hadisesinin Politik Teolojisi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 18(72), s.127-132.

Günindi Ersöz, Aysel, (2015), “Özel Alan-Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın Doğası ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, *Sosyoloji Araştırmalar Dergisi*, 18 (1), s.85-86.

Hançer, Ayşegül, (2018), *Siyasette Özne Arayışı, Kimlikler ve Yeni Toplumsal Hareketler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Hayriye, Özen, (2005), “Meydan Hareketleri ve Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), s. 11-40.

Heywood, Andrew, (2007), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara, Adres Yayınları.

Işık, Gülcan, (2015), *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler*,

Jameson, Fredric, (2011), *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*, Ankara, Niengi Kitap.

Jameson, Fredric, Lyotard, Jean-François ve Habermas, Jürgen, (1994), *Postmodernizm*, (Çev. Necmi Zeka), İstanbul, Kıyı Yayınları.

Jenaire, Abel, (2011), *Modernite Nedir*, 2.Baskı, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul, Say Yayınları.

Kaderoğlu Bulut, ağrı, (2014), “Toplumsal Hareket Tartışmalarında Amerikan Ekolü: Kaynak Mobilizasyonu ve Siyasi Fırsat Yaklaşımları”, Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi”, (39), s.49-65.

Kahraman, Hasan Bülent, (2000), *Postmodernite İle Modernite Arasında Türkiye (1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm)*, İstanbul, Everest yayımları.

Karagöz, Betül, (2008), “Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın Hareketinin Siyasal Temelleri ve İkinci Dalga Uğrağı”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, 3(7), s.168-190.

Karakurt Tosun, Elif, (2013), “Yaşam Kalitesi Ekseninde şekillenen Alternatif Bir Kentsel Yaşam Modeli: Yavaş Kentleşme Hareketi”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32(1), s.215-237.

Karakuş, şenol, (2005), *Biz Bu Savaşı Durdurabiliriz*, İstanbul, Metis Yayınları.

Kellner, Douglas, (2000), “Toplumsal Durum Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, *Modernite Versus Postmodernite* (Çev. Mehmet Küçük), Ankara, Vadi Yayınları.

Keskin, Aslıhan, (2019), “Öğrenci Olaylarına Genel Bir Bakış (1968-1980)”, *Dergipark*, 8(2), s. 237-262.

Kırılmaz, Harun ve Ayparçası, Fatma, (2016), “İnsan&İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi”, *Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları*, 3 (8).

Kızılçelik, Sezgin, (1996), *Postmodernizm Dedikleri*, Saray Kitabevleri, İzmir.

Köroğlu, Cemile Zehra, (2013), “Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din)”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages*, 8 (6), s. 431-457.

Köten, Esra, Erdoğan, Barış, (2014), “Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), s.93-113.

Kumar, Krishan, (2004), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, 2. Baskı, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara, Dost Yayınları.

Lyotard, Jean-François, (2013), *Postmodern Durum*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara, Bilgesu Yayınları.

Mahperi Uluyol, Fatma, (2016), “Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelime Bağlı Zorbalığa Maruz Kalma, Sosyal Destek ve Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişki”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 19(2), s.87-96.

Odyakmaz Acar, Necla, (2013), “Özgürlük Alanı Olarak Sunulan Sosyal Medya ve Taksim Gezi Parkı Eylemleri”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), s. 178-193.

Okudan Dernek, Kadriye, (2014), “Neoliberalizm, Kimlik ve Siyasi Partiler”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (28), s.71-83.

Özdoğan, Büşra, (2018), “Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), s. 304-319.

Özen, Hayriye, (2013), “Toplumsal Hareketlerin Siyasal Rolü: Rasyonalist Yaklaşımların Eleştirel Bir Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68 (3), s.37-61.

Özen, Hayriye, (2015), “Meydan Hareketleri ve Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), s. 11-40.

Öztunalı Kayır, Gülser, (2015), “Sosyolojik Değerlendirme: LGBT Bireyler Açısından Cinsiyet Kimlikleri Meselesi”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13(51), s.73-97.

Öztürk, Emine, (2018). “Türkiye ve Fransa’da 1968: Fransa’daki Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye’de Sosyalist Öğrenci Hareketi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), s. 371-415.

Ryan, Michael, (2011), “Postmodern Siyaset”, *Modernizm versus Postmodernizm*, İstanbul, Say Yayınları.

Sancar, Serpil, (2009), *Erkeklik: İmkansız İktidar*, İstanbul, Metis Yayınları.

Sanlı, Leyla, (2003), *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Sarup, Madan, (2004), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. Abdülbaki Güçlü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Smart, Barry, (2000), "Postmodern Toplum Teorisi", *Modernizm versus Postmodernizm*, 3. Baskı, içinde (317-366), Ankara, Vadi Yayınları.

Şen, Fulya, Çetinkaya, Ali, (2013), "Medyada Sınıf Temsilleri: 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü Haberleri Üzerine Bir Çözümleme", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (19), s.78-93.

Şimşek, Sefa, (2002), "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri ", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), s.36-37.

Taylor, Charles, (2011), *Modernliğin Sıkıntıları*, 2.Baskı, (Çev. Uğur Canbilen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Tekeli, Şirin, (1989), "80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi", *Birikim Dergisi*, (3), s.36.

Tekin, Ferhat, Tecim, Erhan, (2016), *Sosyal Hareketler Çağı*, Birinci Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Timisi, Nilüfer, Ağduk Gevrek, Meltem, (2002), "1980ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi, 90'larda Türkiyede Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, s.14-15.

Topak, Oğuz, (2015), "1 Mayıs Geçmişten Geleceğe Bir Köprü", *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 8(29), s.14-17.

Topal Demiroğlu, Elif, (2014), "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1), s. 133-144.

Touraine, Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, (2010), 7.baskı, (Çev. Hülya Tufan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Türkdoğan, Orhan, (2013), *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

TÜSTAV, (1 Eylül 1978), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 10 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_038.pdf

TÜSTAV, (1 Haziran 1977), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 7 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_023.pdf

TÜSTAV, (1 Ocak 1979), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 10 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_042.pdf

TÜSTAV, (1 Şubat 1977), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 7 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_019.pdf

TÜSTAV, (16 Ekim 1975), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 4 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_004.pdf

TÜSTAV, (3 Haziran 1976), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 4 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_011.pdf

TÜSTAV, (31 Ağustos 1975), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 2 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_001.pdf

TÜSTAV, (31 Aralık 1976), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 5 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_018.pdf

TÜSTAV, (5 Aralık 1975), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 4 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_005.pdf

TÜSTAV, (5 Mart 1979), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 15 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_044.pdf

TÜSTAV, (6 Şubat 1976), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 4 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_007.pdf

TÜSTAV, (8 Eylül 1975), *Kadınların Sesi Gazetesi*, 2 Eylül 2021, https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/kadinlarin_sesi/ks_002.pdf

Uncu, Baran Alp, (2004), “Barış Hareketleri”, *Yeni Toplumsal Hareketler*, 3.Baskı, içinde (168-202), Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Ünal Murat, Zavalı, Y. Sinan, (2016), “Küreselleşme Karşıtı Bir Hareket”, *Itabiad: Journal of the Human&Social Science Researches*, 5(4), s.889-912.

Ünlü Gök, Seval, (2014), “Politikayı Deneyimleyen Bir Toplumsal Hareket Olarak Gezi Direnişii”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), s.75-92.

Vatandaş, Celalettin, (2007), *Çok Kültürlülük*, İstanbul, Değişim Yayınları, s.17.

Yılmaz, Zafer, (2009), *Hannah Arent'te Özel Alan-Kamu Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*, Ankara, Eğitim Yayınları.